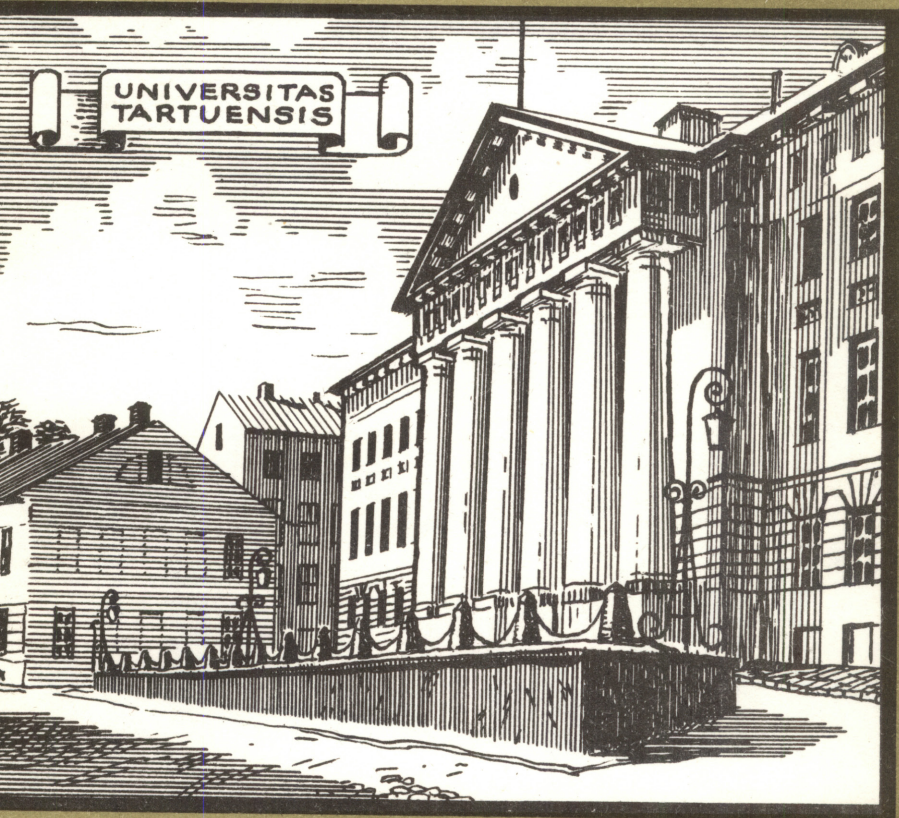

ISSN 0494-7304

0206-2798

TARTU ÜLIKOOLI AJALOO KÜSIMUSI XXII (2)

TARTU ÜLIKOOL

70 AASTAT EESTI ÜLIKOOLI

TARTU ÜLIKOOLI AJALOO KÜSIMUSI

XXII (II)

(TÜ ajaloo muuseumi materjalid)

TARTU 1989

Toimetuskolleeegium: P. Järveld (vastutav toimetaja),
K. Siilivask, H. Piirimäe, M. Viiralt

Keane kujundanud K. Põllu

Kinnitatud TÜ ajaloo muuseumi nõukogus 10. veebruaril
1989. a.

70 ЛЕТ ЭСТОНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА.
Вопросы истории Тартуского университета XXII (II).
(Материалы музея истории ТУ).
На эстонском и русском языках.
Тартуский университет.
ЭССР, 202400, г.Тарту, ул.Ülikooli, 18.
Vastutav toimetaja P. Järveld.
Korrektorid L. Jago, L. Onoprienko, M. Vanom.
Paljundamisele antud 2.08.89.
MB 05709.
Formaat 60x90/16.
Kirjutuspaber.
Masinakiri. Rotaprint.
Arvestuspoognaid 9,48. Trükipoognaid 9,75 + 1 kleebis.
Trükiarv 350.
Tell. nr. 535.
Hind rbl. 1.90.
TÜ trükikoda. ENSV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.

TARTU ÜLIKOOLI ÜLIÕPILASTE RAHVUSKOOSSEIS
AASTAIL 1944 - 1988

Allan Liim

Tartu ülikooli üliõpilaskond on alati olnud internatsionaalne. Ühel või teisel ajajärgul arvuliselt domineerinud rahvusgrupi kõrval on siin õppinud ja õpib praegugi teistest rahvustest üliõpilasi.

Üliõpilaste rahvuskoosseisu kujunemist käesoleval ajal reguleerib eelkõige õppekeel. Tartu Riiklik Ülikool on rahvuskõrgkool ning õppetöö toimub siin valdavalt eesti keeles. See annab põhielanikele - eestlastele võimaluse saada kõrgharidust oma emakeeles. Eesti õppekeelega osakondades õpivadki põhiliselt eestlased. Muulasi on seal vaid üksikuid ning mõistagi valdavad nad vabalt eesti keelt.

Kohaliku vene keelt kõneleva elanikkonna õpimissoovide rahuldamiseks on mitmes teaduskonnas loodud vene õppekeelega paralleelosakonnad. Käesoleval ajal on võimalik vene keeles õppida ravi, spordimeditatsiooni, vene keele ja kirjanduse, füüsika, kehakultuuri ja spordi, kaubandusraamatupidamise ja -analüüsi ning matemaatika, varasematel aastatel ka rahanduse ja krediidi erialal. Siinkohal on silmas peetud päevast õppevormi. Kuna vastuvõtt vene õppekeelega osakondadesse on üldjuhul avalik, siis konkureerivad seal ka tulnukad väljastpoolt Eestit. Spordimeditatsiooniosakond komplekteeritakse põhiliselt teistest liiduvabariikidest riikliku plaani järgi suunatud noortest. Kõige selle tõttu on vene õppekeelega osakondade üliõpilaste rahvuskoosseis üsna mitmepalgeline. Peamiselt just need osakonnad an-

navadki tänapäeval põhjust kõnelda Tartu ülikoolist kui paljurahvuselisest õppeasutusest.

Statistilised andmed esimeste sõjajärgsete aastate kohta on lünklikud ega võimalda saada täpset ülevaadet tollase üliõpilaskonna rahvuskoosseisust. 1945. a. detsembris toimunud ankeeterimise andmeil (õppeaasta algul nimekirjas olnud 1975 üliõpilasest vastas ankeedile 1721) õppis ülikoolis 1659 eestlast, 43 venelast, 16 juuti, 1 liivlane, 1 lätlane ja 1 prantslane /1/.

Üksikasjalikumad aruanded on alates 1948. aastast. Käesolevas töös avaldatud tabel 1 on koostatud ülikooli arhiivis säilitatavate õppeaasta alguse aruannete vormi 79-kv (seisuga 15. sept. 1948 - 15. sept. 1957) ja vormi 3-nk (seisuga 1. okt. 1958 - 1. okt. 1988) põhjal /2/. Nimetatud aruannete aluseks on omakorda olnud dekanaatidest, viimasel aastakümnel ülikooli arvutuskeskusest saadud informatsioon. Andmed statsionaarsete üliõpilaste rahvuskoosseisu dünaamikast 40 aasta jooksul (1948 - 1988) on esitatud viieaastaste intervallidega. Iga rahvust eraldi käsitledes peetakse silmas ka vahepealseid aastaid, kui nende kohta on andmed olemas. Tabelisse on võetud tähestikulises järjekorras kõik need rahvusgrupid, kes vähemalt ühel õppeaastal on esindatud kolme või rohkema üliõpilasega. Ühe-kaheinimeselised rahvusgrupid on loetletud tabelile lisatud märkustes.

Ajavahemikus 1944 - 1988 on Tartu ülikooli statsionaarsete üliõpilaste üldarv kasvanud 1351-lt 5575ni /3/. Koos üldarvu suurenemisega on eelkõige kasvanud eestlastest üliõpilaste hulk 2000 piiri ületati 1946., 3000 piiri esmakordselt 1950. ja uuesti 1964. ning 4000 piiri 1977. aastal. Eestlased on võrreldes teistest rahvustest üliõpilastega kogu aeg olnud arvulises ülekaalus, nagu see rahvuskõrgkooli puhul loomulik. Aastail 1944 - 1950, kui vene õppekeelega osakonnad peale vene filoloogia veel puudusid ning ülikooli koosseisus

olid põhiliselt üherahvuselised põllumajandus-, metsandus- ja loomaarstiteaduskond, moodustasid eestlased koguni 96 - 97 % TRÜ üliõpilaskonnast. Alates 1951. aastast kuni käesoleva ajani on eestlaste osakaal statsionaarsete üliõpilaste üldarvus püsinud 80 - 89 % piires. See on märgatavalt kõrgem kui eestlaste suhtarv (rahvaloenduste andmeil 1959. a. 74,6 %, 1970. a. 68,2 % ja 1979. a. 64,7 %) Eesti NSV rahvastikus /4/. Siinkohal on huvitav märkida, et Tartu Riiklikus Ülikoolis on eesti rahvusest üliõpilaste osatähtsus enam-vähem samasugune, kui oli Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis (1920. a. 81,1 %, 1929. a. 82,4 % ja 1938. a. 89,6 %) /5/. 1988/1989. õppeaasta algul õppis Tartu ülikoolis statsionaarselt 4634 eestlast, mis on rohkem kui kunagi varem ülikooli üle 350aastase ajaloo vältel. Põhjust rahuloluks siiski pole. Peamõeldamatu, et Eesti NSV kõrgkoolides õpib praegu vaid 18 % 20 - 24aastastest noortest, samal ajal kui kõnealune näitaja NSV Liidus tervikuna on 21%, Soomes 32 % ja Rootsis koguni 38 % /6/. Et jõuda naabritega võrdsele tasemele, peaks meie üliõpilaste üldarv, seehulgas eestlaste arv ülikoolis, veel tublisti kasvama.

Eestlaste kõrval Tartu Riiklikus Ülikoolis õppinud teisi rahvusi võib neist rahvustest üliõpilaste arvukuse järgi mõnel õppeaastal jaotada viide rühma: 1) 100 - 999; 2) 50 - 99; 3) 10 - 49; 4) 3 - 9; 5) 1 - 2.

Esimesse rühma kuuluvad venelased. Vahetult pärast Suurt Isamaasõda õppis venelasi vähesel määral arsti- ja ajaloo-keeleteaduskonnas (näiteks 1948/1949. õa. algul vastavalt 33 ja 19), üksikute ka mujal /7/. Nende näol oli siis põhiliselt tegemist kohaliku päritolu vene noortega, kes enamikul juhtudel valdasid eesti keelt. Alates 1950. - 1960. aastatest, pärast vene õppekeelele osakondade loomist, hakkas vene rahvusest üliõpilaste arv kiiresti kasvama. Järjest rohkem oli nende hulgas teistest liiduvabariikidest pärit noori,

kellele Eestimaa võõras ja eesti keel tundmatu. Venelaste osa üliõpilaste üldarvus on kõikunud 7 - 13 % piires. See on vähem kui nende osa Eesti NSV rahvastikus. Vajakajäämist on korvanud võimalus õppida oma emakeeles NSV Liidu teistes kõrgkoolides. Kõige rohkem vene rahvusest üliõpilasi oli 1978. aastal. Siis ulatus nende arv 681ni. 1980. aastatel on venelastest üliõpilaste arv ja osatähtsus Tartu ülikoolis vähenenud. Analoogiline tendents paistab silma Eesti kõrgkoolides üldse /8/. Põhjuseks on muudest rahvustest noorte intensiivne juurdetulek vene õppekeelele osakondadesse. Selletõttu on kahanemas oma vabariigi vene elanikkonna võimalused kohapeal kõrghariduse saamiseks. Vältimaks niisuguse ebanormaalse olukorra süvenemist on arstiteaduskonnas kehtestatud eraldi konkurss väljastpoolt Eestit tulnutele ja kohalikele vene keelt kõnelevatele noortele.

Teise rühma kuuluvad juudid, leedulased ja ukrainlased. Juute on Tartu ülikoolis õppinud kogu sõjajärgsel perioodil. Tavaliselt on nende arv igal õppeaastal 30 - 70 piires, 1969. aastal tõusis 84ni. Juudid on moodustanud 1 - 2 % stationaarsest üliõpilaskonnast. Nende eelistatud erialad on arstiteadus, filoloogia, füüsika ja matemaatika, kuid õppinud on neid kõikides teaduskondades nii eesti kui ka vene õppekeelega osakondades.

Ukrainlasi märgitakse aruannetes alates 1950. aastast. Nende arv kasvas kiiresti, ulatudes 1950. - 1960. aastail 20 - 30ni ja 1970. - 1980. aastail 40 - 60ni igal õppeaastal. Stationaarsest üliõpilaskonnast on nad moodustanud 0,6 - 1,3 %. Suurem arv ukrainlasi - korraga 73 - oli 1981. aastal. Kõige rohkem õpib ukrainlasi arstiteaduskonnas, vähemal määral filoloogia-, füüsika-keemiateaduskonnas jm.

Alates 1952. aastast õpib Tartu ülikoolis leedulasi. Esialgu üksikutena, 1960. aastate teisest poolest aga järjest rohkem. 1987. aas-

tal jagasid nad koos juutidega (mõlemaid sellel aastal 54) eestlaste, venelaste ja ukrainlaste järel ülikoolis õppivate rahvuste pingereas 4. - 5. kohta. 1988. aastal olid leedulased 48 üliõpilasega juba jagamatult 4. kohal, moodustades 0,9 % üliõpilaskonnast. Põhiline osa leedulastest õpib spordimeditsiiniosakonnas.

Kolmandasse rühma kuuluvad armeenlased, gruusiinlased, lätlased, moldaavlased, soomlased, tatarlased, ungarlased ja valgevenelased. Kõigi nende osatähtsus TRÜ päevaste üliõpilaste hulgas jääb juba alla ühe protsendi, kuid on siiski veel arvestatav suurus.

Lätlasi kohtame meie ülikoolis juba esimestel sõjajärgsetel õppeaastatel. Kuni 1965. aastani oli neid siin õppimas igal aastal alla kümne, sealtpäele on nende arv kasvanud, ületas 1970. aastal 20 piiri ning tõusis 1988. aastal 34ni. Enamaltjaolt on lätlased õppinud arstiteaduskonnas, vähemal määral filoloogiateaduskonnas, üksikutena ka mujal.

Soomlasi (koos ingerlaste ja karjalastega, keda aruannetes on mõnel aastal näidatud ka eri rahvustena) on Tartu ülikoolis õppinud 1946. aastast peale. Kuni 1954. aastani oli nende arv alla kümne, hakkas siis kasvama, ületas 1973. aastal 30 piiri ning saavutas oma kõrgseisu - 46 üliõpilast - 1981. aastal. Soomlasi on olnud kõikides teaduskondades, nii eesti kui ka vene õppekeele- ja osakondades, kõige rohkem siiski filoloogija arstiteaduskonnas.

Tartu ülikoolis õppinud ungarlased on pärit Taga-Karpaatia oblastist. Esimene ungari üliõpilane tuli siia juba 1948. aastal. Rohkemal arvul ja järjepidevalt on siin ungarlasi õppimas 1958. aastast peale. Suurim arv ungarlasi - korraga 18 - õppis 1976. aastal. Kõige rohkem on ungarlasi õppinud arstiteaduskonnas, üksikjuhtudel ka filoloogiateaduskonnas või mujal. Arvatavasti seoses õppimisvõimaluste paranemisega kodukandis on ungarlaste arv Tartus 1980. aastatel hakanud vähenema.

Valgevenelased on TRÜ üliõpilaskonnas esin-
datud alates 1952. aastast. Nende arv on olnud
muutlik: 1950. aastatel tõus, 1960. aastatel lan-
gus, 1970. aastatel uus tõus, kõrgpunkt 1982.
aastal, kui ülikoolis õppis korraga 31 valgeve-
nelast, sealtpaale taas vähenemine. Ligikaudu
pooled valgevene üliõpilased on õppinud arsti-
teaduskonnas, ülejäänud jagunevad teiste tea-
duskondade vahel.

Taga-Kaukaasia rahvaste juures oli Tartu
ülikool juba tsaariajal hinnatud õppeasutus.
Osalt traditsiooni järgides, osalt muudel põh-
justel on ka hiljem sealtkandist tulnud siia õp-
pima. Esimene armeenia üliõpilane sõjajärgsel pe-
rioodil immatrikuleeriti 1955. aastal. Järjepi-
devalt õpib siin armeenlasi alates 1964. aastast.
Eriti märgatavalt on nende arv kasvanud 1980.
aastatel, ulatudes 1988. aastal 31ni. Kõige roh-
kem on armeenia üliõpilasi arstiteaduskonnas, kuid
neid õpib ka filoloogia-, füüsika-keemia- ning
majandusteaduskonnas.

Grusiinlasi on sõjajärgses Tartu ülikoolis
üksikutena alates 1956.; järjepidevalt 1962. ja
rohkemaarvuliselt 1972. aastast. Ka nendest õpib
suurem osa arstiteaduskonnas, vähemal määral ma-
jandusteaduskonnas või mujal. 1988. aastal ula-
tus gruusia üliõpilaste arv juba 43ni, millega
nad olid teiste siin õppivate rahvuste seas 6.
kohal.

Tatarlasi õpib Tartu ülikoolis alates 1957.
aastast. Arvukamalt oli neid 1970. aastate lõpul
ja 1980. aastate algul. Nii 1978. kui ka 1981.
aastal õppis arsti-, filoloogia- ja kehakultuur-
riteaduskonnas ühtekokku 13 tatarlast. 1980. aas-
tate teisel poolel on nende arv vähenenud.

Aastail 1960 - 1968 õppis arstiteaduskonnas
suunamise korras grupp moldaavlasi. Esialgu oli
neid 15. Mitmesugustel põhjustel hakkas see arv
vähenema, kuni lõpuks moldaavlased kadusid hoo-
piski. Uuesti kohtame neid 1987. aastal, siis
arsti- ja kehakultuuriteaduskonnas.

Neljandasse rühma kuuluvatest rahvustest on suhteliselt rohkemaarvuliselt esindatud poolakad, keda leiame TRÜ üliõpilaskonnas juba 1948. aastast peale. Esialgu oli neid vaid üksikuid, 1970. aastail 3 - 4 ning 1980. aastail tõusis nende arv 7-le. Poolakaid õpib arsti-, filoloogia-, majandus- ja matemaatikateaduskonnas. Teistest mõnevõrra rohkem on olnud ka aserbaidžaanlasi. Ajavahemikus 1963 - 1969 ulatus nende arv 1 - 3ni aastas, vahepeal neid polnud, alates 1981. aastast on neid uuesti, 1987. aastal õppis ülikoolis juba 6 aserbaidžaanlast. Lisaks nimetatutele kuuluvad sellesse rühma veel abhaasid (esmakordselt ülikoolis 1965, suurim arv 1988 - 5), jaakuudid (1967, 1987 - 3), kasahhid (1964, 1982 - 4), korealased (1965, 1981 - 3), kreeklased (1954, 1988 - 5), osseedid (1961, 1984 - 3), sakslased (1962, 1987 - 4), tadžikid (1976, 1978 - 3), tšerkessid (1963, 1966 - 3) ja turkmeenid (1981, 1987 - 3).

Viienda rühma moodustavad rahvusgrupid, kes korraga on esindatud 1 või 2 üliõpilasega ning sedagi mitte igal õppeaastal. Nendeks on baškii-rid (esmakordselt ülikoolis 1957), bulgaarlased (1968), burjaadid (1970), dargiinid (1988), dunganid (1969), evengid (1972), guatemalaalased (1962), hispaanlased (1955), hollandlased (1957), kalmõkid (1965), karaiimid (1981), karatšaid (1961), kirgiisid (1964), komid (1949), lakid (1988), liivlased (1945), marid (1970), mordvalased (1957), norralased (1987), prantslased (1944), rootslased (1950), rumeenlased (1973), serblased (1987), slovakiid (1984), tšetšeenid (1965), tšuvašid (1962), udmurdid (1967) ja usbekid (1969).

Ühtekokku on ajavahemikus 1944 - 1988 Tartu ülikoolis statsionaarselt õppinud 55 rahvusest üliõpilasi. Vaadates üliõpilaskonna rahvuskoosseisu aastate kaupa, paistab silma rahvuste arvu järjekindel suurenemine: esimestel sõjajärgsetel aastatel 1944 - 1951 õppis korraga ühel aastal 6 - 8, 1952 - 1962 11 - 18, ja 1963 - 1984 20 -

28 rahvusest üliõpilasi, 1988. aastaks tõusis üliõpilaskonnas esindatud rahvuste arv juba 34ni. Millist mõju see on avaldanud ülikoolis õppivate rahvusgruppide omavahelistele proportsioonidele, sellest oli eespool juba juttu.

Teaduskonniti on üliõpilaste rahvuskoosseis üsna erinev. 1988/1989. õppeaastal valit senud olukorrast annab ülevaate tabel 2 /9/. Kõige internatsionaalsem on kogu kõnealusel perioodil olnud arstiteaduskond, kus 1. oktoobril 1988 õppis 30 rahvusest üliõpilasi. Selle teaduskonna üliõpilastest oli eestlasi 74,6 %, venelasi 11,9 %, leedulasi 2,6 %, ukrainlasi 2,3 %, grusiinlasi 2,1 %, lätlasi 1,7 %, armeenlasi 1,3 %, juute 0,6 % ning ülejäänuid kokku 2,9 %.

Majandusteaduskonnas õppis 14 rahvuse esindajaid, kusjuures eestlasi oli 87,5 %, venelasi 9,2 %, armeenlasi ja soomlasi mõlemad 0,6 % ning teisi ühtekokku 2,1 %.

Traditsiooniliselt paljurahvuselises filoloogiateaduskonnas õppis 11 rahvusest üliõpilasi. Seal moodustasid eestlased 80,2 %, venelased 15,1 %, juudid 1,7 %, ukrainlased 1,1 %, soomlased 0,8 % ning muud rahvused kokku 1,1 % üliõpilaste üldarvust.

Füüsika-keemiateaduskonnas õppis 10 rahvusest üliõpilasi. Eestlasi oli 82,3 %, venelasi 11 %, juute 2,9 %, soomlasi ja ukrainlasi mõlemad 1,3 % ning teisi kokku 1,2 %.

Kehakultuuriteaduskonnas õppis samuti 10 rahvusest üliõpilasi. Eestlasi oli 77,7 %, venelasi 17,9 %, ukrainlasi 1,6 % ning teisi kokku 2,8 %.

Matemaatikateaduskonnas õppis 8 rahvusest üliõpilasi. Seal oli eestlasi 82,5 %, venelasi 13,7 %, juute 1,4 %, ukrainlasi 1,1 % ja muid rahvusi ühtekokku 1,3 % üliõpilaste üldarvust.

Eespoolnimetatud teaduskondade üliõpilaste paljurahvuselisus tuleneb eeskätt vene õppekeelega osakondade olemasolust.

Ajaloo-, bioloogia-geograafia- ja õigus-

Tabel 1

Tartu ülikooli statsionaarsete üliõpilaste rahvuskosseisu dünaamika ajavahemikus 1948 - 1988

Rahvused	1948		1953		1958		1963		1968		1973		1978		1984		1988	
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
Abhaasid	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,0	1	0,0	-	-	1	0,0	5	0,1
Armeenlased	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0,1	2	0,0	11	0,2	30	0,5	31	0,6
Aserbaidžaanlased	-	-	-	-	-	-	1	0,0	2	0,1	-	-	-	-	3	0,1	5	0,1
Eestlased	2849	96,9	2005	85,4	2601	86,1	2914	89,2	3304	82,2	3767	85,0	4137	80,0	4474	83,0	4634	83,1
Grusiinlased	-	-	-	-	-	-	1	0,0	2	0,1	12	0,3	33	0,6	41	0,8	43	0,8
Jakuudid	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,0	2	0,0	1	0,0	-	-	2	0,0
Juudid	22	0,7	34	1,5	48	1,6	39	1,2	82	2,0	51	1,2	74	1,4	71	1,3	46	0,8
Kasahhid	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,0	-	-	1	0,0	3	0,1	3	0,1
Korealased	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,0	2	0,0	2	0,0
Kreeklased	-	-	-	-	1	0,0	-	-	-	-	-	-	2	0,0	3	0,1	5	0,1
Leedulased	-	-	1	0,05	1	0,0	-	-	8	0,2	20	0,5	32	0,6	44	0,8	48	0,9
Lätlased	2	0,1	3	0,1	4	0,2	3	0,1	16	0,4	23	0,5	30	0,6	28	0,5	34	0,6
Moldaavlased	-	-	-	-	-	-	4	0,1	1	0,0	-	-	-	-	-	-	2	0,0
Osseedid	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0,1	1	0,0
Poolakad	1	0,05	1	0,05	1	0,0	-	-	2	0,1	-	-	4	0,1	4	0,1	7	0,1
Sakslased	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,1	2	0,0	2	0,0	2	0,0	4	0,0
Soomlased	3	0,1	9	0,4	26	0,9	16	0,5	15	0,4	37	0,8	32	0,6	32	0,6	30	0,6
Tadžikid	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0,1	-	-	2	0,0
Tatarlased	-	-	-	-	1	0,0	-	-	3	0,1	6	0,1	13	0,3	8	0,1	5	0,1
Tšerkessid	-	-	-	-	-	-	2	0,1	3	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-
Turkmeenid	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,0
Ukrainlased	-	-	22	0,9	25	0,8	18	0,6	41	1,0	31	0,7	67	1,3	55	1,0	69	1,2
Ungarlased	1	0,05	-	-	2	0,1	3	0,1	10	0,2	12	0,3	15	0,3	10	0,2	4	0,1
Valgevenelased	-	-	3	0,1	15	0,5	6	0,2	6	0,1	11	0,3	24	0,5	27	0,5	14	0,3
Venelased	61	2,1	267	11,4	294	9,7	252	7,7	509	12,7	447	10,1	681	13,2	539	10,0	566	10,2
Muud	-	-	2	0,1	3	0,1	7	0,2	6	0,1	6	0,2	7	0,2	9	0,2	11	0,2
Kokku	2939	100,0	2347	100,0	3022	100,0	3266	100,0	4018	100,0	4430	100,0	5171	100,0	5389	100,0	5575	100,0

Muudest rahvustest: 1953 1 komi, 1 rootslane; 1958 1 baškiir, 1 hollandlane, 1 mordvalane; 1963 1 baškiir, 1 guatemalaalane, 1 karatšai, 1 komi, 1 mordvalane, 1 rootslane, 1 tšuvašš; 1968 1 baškiir, 1 bulgaarlane, 1 rootslane, 1 tšetšeen, 1 tšuvašš, 1 udmurt; 1973 1 burjaat, 1 dungan, 1 evenk, 1 mari, 1 rumeenlane, 1 tšuvašš; 1978 2 komi, 2 rumeenlast, 1 kirgiis, 1 rootslane, 1 tšuvašš; 1984 2 kirgiisi, 2 udmurti, 1 karaiim, 1 komi, 1 mordvalane, 1 rootslane, 1 slovakk; 1988 2 tšuvašši, 1 dargiin, 1 komi, 1 lakk, 1 mordvalane, 1 norralane, 1 rootslane, 1 serblane, 1 slovakk, 1 udmurt.

teaduskonnas pole vene õppekeelele osakondi ning see asjaolu kajastub nende teaduskondade statistikaarsete üliõpilaste rahvuskoosseisus. Ajalooteaduskonnas ja õigusteaduskonnas õppis mõlemas küll 5 rahvusest üliõpilasi, kuid eestlaste osatähtsus oli väga kõrge - vastavalt 98,8 % ja 98,2 %. Bioloogia-geograafiateaduskonnas õppis 3 rahvusest üliõpilasi, eestlasi oli seal 99,6 %. Praktiliselt on tegemist üherahvuselistega teaduskondadega.

Tartu Riikliku Ülikooli eesmärgiks on kaadri ettevalmistamine eeskätt Eesti tarbeks. Erandi moodustab arstiteaduskonna spordimeditsiini osakond, kes plaanikohaselt koolitab spordiarstide ka teistele liiduvabariikidele. Eestis tööle asuvad arstid, õpetajad, teadurid, majandusmehed, juristid, treenerid ja teised spetsialistid peavad valdama eesti keelt ja tundma ennast Eesti NSV kodanikena. Sellele nõudele vastavad mõistagi need, kes ise siit pärit, olgu nad siis eestlased või siin sündinud-kasvanud teistest rahvustest inimesed.

Nimetatud põhimõtte tunnustamine ja rakendamine tingib muudatuste tegemise uute üliõpilaste vastuvõtu eeskirjades. Eelistada tuleks Eesti NSVst pärit üliõpilaskandidaate. Kui need muudatused tehakse, siis hakkab järk-järgult vähenema mujalt siia õppima tulnute arv. Koos sellega lüheneb ülikoolis õppivate rahvuste loetelu. Internatsionaalseks oma üliõpilaskonna koosseisult jääb Tartu ülikool aga ikkagi niivõrd, kui- võrd paljurahvuseline on meie vabariik.

T a b e l 2

Tartu ülikooli statsionaarsete üliõpilaste rahvuskosseis 1. oktoobril 1988

Teaduskonnad										
Rahvused	Aja- loo-	Arsti-	Bio- geo-	Fi- lol.	F.-K.- F.	Kehak.- K.	Majand.- M.	Ma- tem.- T.	Oi- gus-	Kokku
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Abhaasid	-	3	-	-	-	1	1	-	-	5
Armeenlased	-	23	-	2	2	-	4	-	-	31
Aserbaidžaanlased	-	3	-	1	-	-	1	-	-	5
Dargiinid	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Eestlased	327	1344	464	606	428	247	579	363	276	4634
Grusiinlased	-	38	-	1	-	-	2	-	2	43
Jakuudid	-	1	-	-	-	-	1	-	-	2
Juudid	-	11	1	13	15	-	-	6	-	46
Kasahhid	-	1	-	-	1	-	1	-	-	3
Komid	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Korealased	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Kreeklased	-	4	-	-	-	-	1	-	-	5
Lakid	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Leedulased	-	47	-	-	1	-	-	-	-	48

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Lätlased	1	30	-	1	-	1	1	-	-	34
Moldaavlased	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
Mordvalased	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Norralased	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Osseedid	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Poolakad	-	3	-	1	-	-	2	1	-	7
Rootslased	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Sakslased	-	3	-	-	-	-	-	1	-	4
Serblased	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Slovakid	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Soomlased	1	9	1	6	7	2	4	-	-	30
Tadžikid	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Tatarlased	-	3	-	-	-	2	-	-	-	5
Tšuvašid	-	-	-	-	1	-	-	1	-	2
Turkmeenid	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Udmurdid	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Ukrainlased	-	41	-	8	7	5	2	5	1	69
Ungarlased	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
Valgevenelased	1	5	-	3	-	1	2	2	-	14
Venelased	1	214	-	114	57	57	61	61	1	566
Kokku	331	1801	466	756	520	318	662	440	281	5575

A l l i k a d. K i r j a n d u s

1. TRÜ arhiiv: Õppeosakond. Nim. 2. S. 13. L. 78.
2. 1948. a.: TRÜ arhiiv: Õppeosakond. Nim. 2. S. 54. L. 8; 1953. a.: TRÜ arhiiv: Õppeosakond. Nim. 2. S. 196. L. 5; 1958. a.: TRÜ arhiiv: Õppeosakond. Nim. 2. S. 311. L. 17; 1963. a.: TRÜ arhiiv: Õppeosakond. Nim. 2. S. 427. L. 4 - 11; 1968. a.: TRÜ arhiiv: Õppeosakond. Nim. 2. S. 506. L. 1; 1973. a.: aruanne vorm 3-nk õppeosakonnas; 1978. a.: aruanne vorm 3-nk õppeosakonnas; 1984. a.: aruanne vorm 3-nk õppeosakonnas; 1988. a.: Arvutuskeskuse informatsioon seisuga 1. oktoober 1988.
3. Tartu Ülikooli ajalugu. Tallinn, 1982. III. Lk. 203; Arvutuskeskuse informatsioon seisuga 1. oktoober 1988.
4. NSV Liidu rahvastik: 1970. aasta 15. jaanuari üleliidulise rahvaloenduse andmed. Tallinn, 1972. Lk. 32; NSV Liidu rahvastik: 1979. aasta üleliidulise rahvaloenduse andmed. Tallinn, 1981. Lk. 24.
5. Tartu Ülikooli ajalugu. Tallinn, 1982. III. Lk. 58, 63.
6. Eesti NSV isemajandamise kontseptsioon: Teesid // Rahva Hääl. 1988. 30. sept.
7. TRÜ arhiiv: Õppeosakond. Nim. 2. S. 54. L. 17, 19.
8. Остапенко Л.В., Сусоколов А.А. Динамика национального состава студенчества союзных республик в послевоенные годы // Советская этнография. 1985. № 2. С. 50.
9. Arvutuskeskuse informatsioon seisuga 1. oktoober 1988.

TARTU ÜLIKOOL DEFEKTOLOOGIAERIALA
ÕPPE-TEADUSKESKUSENA AASTAIL 1968 - 1988

Ants Reinmaa

Vajadus õpetada, kasvatada ja sihipäraselt arendada arengupuuetega lapsi on ilmne. Humanistlikel ja sotsiaal-majanduslikel kaalutlustel tegeletakse sellega tänapäeval kõigis arenenud riikides. Hälvikutele võimetekohase hariduse andmist ning tööoskuste kujundamist nende sotsialiseerimiseks käsitletakse ka kui kõige ökonoomsemat moodust ühiskonna vaimsete ja materiaalsete ressursside kasutamisel selleks. Omades kindlat sotsiaalset tellimust, on maailma arenenud riikides toimunud suhteliselt hilistekkelise teadusharu - defektoloogia - kiire areng.

Eestis on kaks viimast aastakümnet kaasa toonud olulisi muutusi nii hälvikõppesüsteemi kui eripedagoogikateaduse arengusse. Teedrajavaks nii noore teadusharu arengule kui defektoloogia rakendusküsimuste lahendamisele sai meil 1968. aasta ENSV Kõrg- ja Keskerihariduse Ministeeriumi otsusel täienes 1. sept. 1968 Tartu Ülikoolis õpitavate erialade nimistu defektoloogiaga. Ajalookeeleteaduskonnas avati defektoloogiaosakond, mille I kursusele võeti päevaõppesse 25 üliõpilast. Erialale astumiseks tuli üliõpilaskandidaadil sooritada 4 eksamit: kirjand ning suulised eksamid eesti keelest ja kirjandusest, NSV Liidu ajaloo ning bioloogiast. Uue eriala avamine oli tingitud esmajoonel vajadusest koolitada kvalifitseeritud kaadrit abiõpetussüsteemile. Oli ju Eestis 1950. - 1960. aastatel alanud abiõpetussüsteemi (erikoolide ja logopeediapunktide) kujundamine. ENSV Ministrite Nõukogu määrusega nr. 559-K 3. juunist

1957 oli antud võimalus koolieelikutest hälvikute erirühmade organiseerimiseks lasteaedades. Tööd olid alustanud logopeediakabinetid Tallinnas ja Tartus. Heino Klaasi andmeil õppis 1969/70. õppeaastal erikoolides üksnes debiilseid õpilasi üle 2300 /1, lk. 50/. Kuni defektoloogiaosakonna avamiseni Tüs polnud Eestis võimalust defektoloogia eriala õppimiseks. Küll on suunatud noori konkursivälistele kohtadele Moskva ja Leningradi pedagoogilistesse instituutidesse defektoloogiat õppima.

Defektoloogiaosakonna töölerakendamise esmaraskusi kandis TÜ pedagoogika ja metoodika kateeder. Tookordse kateedrijuhataja akadeemik Heino Liimetsa asjatundlikku toetust vajati nii üleliiduliste õppeplaanide kohandamisel kui igapäevase õppetöö korraldamisel. Tavapärastele alustamisraskustele lisas probleeme Eesti pretsedent, kus erinevalt üleliidulisest tavast koolitada defektolooge pedagoogiliste instituutide defektoloogiateaduskondades alustati defektoloogiaosakonnaga ülikoolis. Teadaolevalt on Eesti ka praegu NSV Liidus ainuke liiduvabariik, kus defektoloogide väljaõpe toimub ülikoolis. Võib kindlalt väita, et tookordsed kaalutlused defektoloogiaosakonna töölerakendamiseks Tüs olid igati põhjendatud. Üksnes Tül oli 1968. aastal ja on praegu Eestis ainsana õppebaas, mis on vajalik defektoloogide koolitamiseks. Defektoloogide ettevalmistus eeldab väga mitmete spetsialistide koostööd. Nii alustasid meditsiiniainete õpetamist defektoloogidele professorid Ernst Raudam, Juhan Aul, Elmar Karu, Elmar Siirde, Viktor Särgava jt. Arstiteaduskonna juhtkonna defektoloogide vajadusi mõistev suhtumine on taganud järjepideva koostöö. Samasugust mõistvust on ilmutanud filoloogiateaduskonna kateedrid. Keele- ja kirjandustsükli distsipliin on defektoloogidele õpetanud akadeemik Paul Ariste, professorid Paul Alvre, Arnold Kask, Haldur Õim, dotsendid Karl Taev, Ants Järv, Jaak Peebo, Valve-Liivi Kingisepp,

v.-õp. Udo Kolk jt. Pedagoogika ja psühholoogia kursusi on lugenud dotsendid Helga Kurm, Aino Lunge, Enn Koemets, v.-õp. Kanni Indre jt. Oma tööise panusega on defektoloogide ettevalmistamist toetanud ühiskonnateadlased prof. Lembit Raid, Feliks Kinkar, dots. Jaan Kivimägi, Hillar Padu, Ülo Matjus, v.-õp. Rein Toomla jt. Piisab nendestki näidetest, et mõista, kuivõrd integreeritud on olnud osakonna töö spetsialistide ettevalmistamisel.

Osakonna töötamine ülikoolis on loonud mitmeid eeldusi defektoloogide erialase ja üldkultuurilise ettevalmistuse tõstmiseks võrreldes üleliiduliste standarditega. Nii näiteks on meie defektoloogid kõigil aegadel lõpetanud diplomitöö kaitsmisega, välja arvatud erandjuhud. Samal ajal on üleliidulises ettevalmistuses jõutud nüüd uute õppeplaanide rakendamisel soovituseni suurendada diplomitöö kaitsmisega lõpetavate spetsialistide hulka. Vahest veelgi hinnatavam on olnud võimalus koostada ise erialaainete programme, mis lähtuvad kohalikust vajadusest. Kui nimetada veel mitmete erikursuste operatiivse õpetamise võimalust, siis on mõistetav, miks meie kogemusi oligofrenopedagoogide ettevalmistamisel (eriala 2111) on soovitatud rakendada üleliiduliselt.

Defektoloogiaosakonna esimeseks juhatajaks ja erialaainete (logopeedia) õppejõuks oli logopeed Ester Lepik. Esimestel tegevusaastatel oli üheks keeruliseks ülesandeks osakonnas erialaainete õpetamine. Õppeplaani kohaselt tuli nende õpetamist alustada II kursusel. Samal ajal puudusid vajaliku ettevalmistusega õppejõud Eestis. Tänuväärset abi pedagoogika ja metoodika kateedri õppejõududele osutasid erikoolide pedagoogid-praktikud ja koolijuhid. Koos E. Lepikuga viisid õppetööd erialaainetes läbi Tartu I Eriinternaatkooli direktor Arkadi Reigo, Tartu abikooli direktor Albert Kilk, logopeed Aino Düna jt. Osa erialakursusi kutsuti õpetama külalislektorid

Moskvast NSVL Pedagoogikateaduste Akadeemia Defektoloogia Teadusliku Uurimise Instituudist (G. Dulnev, H. Zamski, B. Grinšpun, Z. Siff) ja pedagoogiliste instituutide defektoloogiateaduskonnadest (S. Zabramnaja, S. Šahhovskaja). 1969/70. õa. lugesid defektoloogiaüliõpilastele oma esimesed erialaloengud ka tookordsed aspirandid, hilisemad osakonna eripedagoogikaõppejõud Karl Karlep ja Vladimir Vääränen. 1968. a., kui avati defektoloogiaosakond Tüs, suunati K. Karlep ja V. Vääränen Moskvasse DTUI statsionaarsesse aspirantuuri. 1971. a. kaitsesid nad edukalt väitekirja. K. Karlepi uurimus /3/ käsitles abikooli õpilaste õigekirjavigu. V. Vääränen esitas kaitsmisele uurimuse /2/ abikooli õpilaste omavahelistest suhetest. Aspirantuuri lõpetamise järel asusid nad tööle vanemõpetajana Tü pedagoogika ja metoodika kateedris /4, lk. 33 ja 51/. Logopeedia ja emakeele õpetamise erimetoodika kursusi hakkas lugema K. Karlep. V. Vääräneni poolt õpetatavateks põhiaineteks said oligofrenopedagoogika ajalugu ja diagnostika /5, lk. 9/.

Uut arenguetaapi osakonna kujunemises märkib aasta 1972. Statsionaarne osakond oli saavutanud täiskomplektsuse - töötasid I - V kursus. Kaugüliõpilasi oli I - III kursusel. Loogilise sammuna toimus uue kateedri loomine. Nii moodustatigi 1972. a. defektoloogiaosakonna õppe- ja teadustööd suunama eripedagoogika kateeder /6, lk. 251/. Kateedri esimeseks juhatajaks sai ped.-kand. V. Vääränen. Õppejõududena töötasid kateedri esimeses koosseisus veel med. dr. V. Sär-gava (0,5 kohaga), filos.-kand. E. Koemets, ped.-kand. K. Karlep ja õp. V. Neare. Kateedri loomisest tänaseni on koosseisulisteks õppejõududeks olnud 14 isikut. Tabelis 1 esitatud nimistu järjekorra aluseks on kateedris tööle asumise aasta.

T a b e l 1

TRÜ eripedagoogika kateedris aastatel
1972 - 1989 töötanud õppejõud

Õppejõud	Kateedris töö- tamise aastad	Kandidaadi- või doktoriväitekirja kaitsmise aasta
Karl Karlep	1972 - tänaseni	ped.-kand. 1971
Enn Koemets	1972 - 1973	filos.-kand. 1952
Viivi Neare	1972 - 1976	ped.-kand. 1984
Viktor Särgava	1972 - 1975	med.-dr. 1970
Vladimir Vääränen	1972 - 1979	ped.-kand. 1971
Eve Markvart	1973 - 1975	-
Ants Reinmaa	1973 - 1975; 1978 - tänaseni	ped.-kand. 1983
Tiiu Puik	1975 - tänaseni	-
Jaan Kõrgesaar	1976 - 1978; 1981 - tänaseni	ped.-kand. 1981
Eha Viitar	1976 - tänaseni	psühh.-kand. 1983
Tiiu-Kai Aunapuu	1977 - tänaseni	psühh.-kand. 1984
Kaja Plado	1980 - tänaseni	-
Ülle Toome	1980 - tänaseni	-
Marika Pahk	1988 - tänaseni	-

Eripedagoogika kateedril on olnud sellel ajava-
hemikul 3 juhatajat: dots. V. Vääränen (1972 -
1977), dots. K. Karlep (1977 - 1987) ja dots. A.
Reinmaa (alates 1987). Kateeder alustas 1972. a.
4,5 õppejõukohaga /7, lk. 9/. 1973. a., kui de-
fektoloogiaosakond ja eripedagoogika kateeder
jätkasid tööd 1. septembrist moodustatud ajaloo-
teaduskonna koosseisus, oli kateedril õppejõukoh-
ti 5, mida täitsid 6 isikut /8, lk. 13 - 14/. 5 -
6 koosseisulise õppejõuga töötas kateeder kuni
1980/81. õa., mil osutus võimalikuks veel ühe õp-
pejõu töölerakendamine /9, lk. 17/. Õppekoormuse
kasv tingis alates 1981/82. õa. kateedris vaja-

duse täiendava õppejõutöö järele. Sealtpeale töötas eripedagoogika kateedris 8 õppejõudu /10, lk 17 - 18/. Sellisearvulise kollektiivina töötati kuni 1988/89. õppeaasta alguseni. Alates 1. sept. 1988 töötab eripedagoogika kateedris 9 õppejõudu. Viimane koosseisu täiendamine oli põhjustatud ühelt poolt uute õppeplaanide rakendamisest, teisalt kaugüliõpilaste arvu suurenemisest. 1987. a. avati õppegrupp kaugüliõpilastele, kel on üks kõrgharidus (mitteeripedagoogiline) ja kelle igapäevatöös on möödapääsmatult vajalikud eripedagoogikaalased teadmised-oskused.

Kateedri õppejõududest olid 1. sept. 1988 a. seisuga 3 pedagoogikakandidaadid (kateedri juhataja dots. A. Reinmaa, dots. K. Karlep ja dots. J. Kõrgesaar) ja 2 psühholoogiakandidaadid (dots. T.-K. Aunapuu, dots. E. Viitar). Praegustest õppejõududest on Tartu Ülikooli defektoloogiaosakonna vilistlased A. Reinmaa (lõpetas 1973), J. Kõrgesaar (1974), T. Puik (1974), õp. K. Plado (1978), assist. Ü. Toome (1979), õp. M. Pahk (1987).

Ehkki kateedri teaduskvalifikatsioon on olnud suhteliselt tagasihoidlik, on järjepidevalt tegeldud teadusuuringutega. Kateedri teadustöö on keskendunud hälvikute tunnetustegevuse ja isiksusomaduste kujunemise iseärasuste uurimisele, laste arengu korrigeerimisvõimaluste väljaselgitamisele/abiõppe tingimustes. Abiõpetuse otsesest vajadusest tingitult on üheks juhtivaks uurimissuunaks kujunenud erididaktikate teoreetiliste aluste täpsustamine ja abiõpetuseks vajalike erimetoodikate väljatöötamine. Tähelepanu osutamine neis uuringutes esmajoonel emakeele õpetamise (lugema ja kirjutama õpetamise) küsimustele on loogiline. Alamõistustlike laste lugema ja kirjutama õpetamise probleeme tulenevalt eesti keele omapärast polnud enne K. Karlepi alustatud katseid tõsiteaduslikult uuritud. Ka K. Plado uurimistemaatika on seotud emakeele õpetamise probleemistikuga - liitlause käsitlemisega abiõppes. Nende

uurimuste tulemusel on välja töötatud abiõpetuseks emakeele õpetamise programmid ja mitmed õp-
pematerjalid (töövihikud, õpikud, sealhulgas abi-
kooli aabits). Üksikartiklitenä on publitseeri-
tud ka enamik emakeele õpetamise erimetoodika põ-
hiseisukohti. Teistest erididaktikatest on tule-
muslikumalt uuritud loodusõpetuse ja geograafia
õpetamist hälvikutele (alamõistuslikele õpilas-
tele ja nürmikutele). Nende uurimuste tulemused
on esitatud ühes kandidaadidissertatsioonis (A.
Reinmaa) ja üle 30 teaduspublikatsioonis. Neid
uurimistulemusi on kasutatud geograafia ja loo-
dusõpetuse töövihikute kirjutamisel (A. Reinmaa).
Aastatega on erimetoodika probleemidest lähtunud
uurimustest jõutud erididaktika aktuaalsete prob-
leemide üldistatuma käsitleseni. Nii näiteks on
käsitletud õpetamise eesmäärke (J. Kõrgesaar), ot-
situd lahendust hälvikõpilaste enesekontrolli -
oskuste kujundamisele (K. Karlep, A. Reinmaa),
esitatud töösüsteem hälvikute iseseisva töö akti-
veerimiseks eri tüüpi õppeülesannetega (A. Rein-
maa) jmt.

Hälvikõpilaste omavahelisi suhteid, isiksu-
se ja käitumise iseärasusi on kateedri praegus-
test õppejõududest uurinud E. Viitar, T. Puik,
T.-K. Aunapuu. Need uurimused on andnud väärtus-
likku teavet õppe-kasvatustöoks. Logopeediapro-
bleeme on uurinud K. Karlep ja T. Puik. Hälviku-
te-koolieelikute õpetamise-kasvatamise erinevad
probleemid on moodustanud Ü. Toome uurimistema-
atika. Põhitähelepanu on pööratud vaimselt ala-
arenenud koolieelikute kõne arendamise võimalus-
tele mitmesuguste praktiliste tegevuste ning män-
gu abil. Uurimuste põhitulemused peaksid saama
esitatud kandidaadiväitekirjas.

Kateedri teadusuuringute omapäraks on nende
tihe seos üliõpilaste diplomi- ja ÜTÜ töödega.
Elkõige on see seos väljendunud õppejõudude ka-
vandatud uurimisprogrammide mõnede etappide suh-
teliselt iseseisvas täitmises üliõpilaste poolt.

Mõistagi on koostöö toimunud teadustöö teisteski vormides.

Teadustöö tulemusi on kõik kateedri õppejõud regulaarselt publitseerinud artikliteni nii Eesti NSV kui ka üleliidulistes väljaannetes, samuti ette kandnud teaduskonverentsidel. Alates 1978. a. on ilmunud TRÜ toimetiste eriväljaanne "Töid defektoloogia alalt" /11/. 1988. a. ilmus sarja 10. kogumik /12/. TRÜ toimetiste üldnumeratsioonis on defektoloogiaalaste kogumike numbrid 450, 521, 559, 605, 636, 678, 712, 738, 783 ja 826. Neis on avaldatud eesti- ja venekeelseid teadusartikleid defektoloogia aktuaalsetes küsimustes. Lisaks eripedagoogika kateedri õppejõududele on autoreiks tuntumad defektoloogiategadlased NSV Liidu teistest keskustest.

Mõned kateedri õppejõudude kõrgkoolipedagoogika-alased tööd on samuti leidnud publitseerimist üleliidulistes väljaannetes /13, lk. 92 - 97/. Märkimaks osakonna tegevuse kaht aastakümnet korraldas eripedagoogika kateeder 28. - 29. okt. 1988 teaduskonverentsi teemal "Koolireform ja korrektsooni tõhustamine erikoolides ja koolieelsetes erilasteasutustes". Konverentsi ettekannete teesid ilmusid kogumikuna /14/. Avaldatud materjalidest võimaldub teha üsnagi täpseid järeldusi meie defektoloogia hetkeseisust. Oluline on saavutatu kõrval näha aastatega ladestunud probleeme. Neist keskemaks peame eripedagoogika-alase teadustöö ebarahuldavat korraldust ja teadustöö tulemuste mittekohast juurutamist Eestis. Olukorda, kus eripedagoogika-alaste teadusuuringute juurutamise ainuüksuseks on väike kateeder, ei saa pidada eripedagoogika päevaprobleemide lahendamist toetavaks. Suure õppekoormuse kõrval on eripedagoogika kateedri õppejõud suutnud tõsiteaduslike uurimustega haarata vaid väikest osa lahendamist vajavaist probleemidest. Piisavalt pole olnud jõudu õppekirjanduse koostamiseks üliõpilastele ja õppematerjalide (õpikud, töövihikud) kirjutamiseks abiopetussüsteemile. Lahendust pakuks, kui lisaks

kateedrile rakendataks tööle teaduslik-praktiline tööruhmn. Sellise tööruhma võiks moodustada defektoloogialaborina TUs. Kateedri teadusjuhendusel töötav labor võimaldaks kõige otstarbekamalt kasutada ka neid väheseid teaduskvalifikatsiooniga jõude, keda on õnnestunud Eestis defektoloogiaerialal luua viimase kahekümne aasta jooksul.

Suhteliselt tagasihoidlikuks ja väheefektiivseks on jäänud kateedri juures avatud aspirantuuri töö. Kahtlemata on selle üheks põhjuseks asjaolu, et defektoloogia erialal puudub Eestis võimalus väitekirja kaitsta. Alates 1975. a. on kateedril olnud 9 aspiranti, neist 1 statsionaarne (A. Reinmaa) ja 8 mittestatsionaarset. Väitekirja pidanuksid olema kaitsnud 8 aspiranti, Tiina Kivirand astus aspirantuuri 1987. a. Endistest aspirantidest kaitses A. Reinmaa väitekirja 1983. a. /15/, juhendaja prof. Inge Unt. Mittestatsionaarsetest aspirantidest on seni ainsana jõudnud väitekirja kaitsmiseni Eve Kärner /16/ 1988. a., juhendaja dots. K. Karlep. Ülejäänud on aspirantuurist lahkunud seda lõpetamata või pole veel väitekirja kaitsmisele esitanud. Nimetatud põhjusel on planeeritust madalamaks jäänud ka kateedri õppejõudude kvalifikatsioon.

Pingeline on olnud kateedri õppejõudude õppekoormus. Nii on tulnud loenguid lugeda tervikkursusi erialaainetes õpetades ka teaduskraadita õppejõududel. Kõik kateedri õppejõud on igal aastal pedagoogilise praktika juhendajaks. Suurt tööd on õppejõududelt nõudnud õppemetoodiliste materjalide kirjutamine ja nende regulaarne uuendamine. Alustas ju kateeder selles valdkonnas ilma igasuguse pagasita. Üleliiduliste õppemetoodiliste materjalide kasutamine pole aga osutunud võimalikuks ei sisulistel ega keelelistel põhjustel.

Enamik defektoloogiosakonna lõpetajaid on kaitsnud diplomitööd /17, lk. 14/. Ajavahemikul 1973 - 1988 on diplomitööd kaitsnud 425 üliõpilast. Juhendajaks on olnud kõik praegused kateedri õppejõud (v.a. M. Pähk) ja mõned spetsialistid väl-

jastpoolt kateedrit (E. Ojasaar jt.). Suur osa diplomitöödest on olnud konkreetse rakendusliku suunitlusega. Üldjuhul on defektoloogiaüliõpilaste diplomitööd olnud loogiliseks jätkuks III - IV kursusel koostatud kursusetöödele ja ÜTÜ töödele. Tulemuslikult on need tööd konkureerinud nii ülikoolisisestel kui vabariiklikel üliõpilastööde konkurssidel. Mõned võistlustööd on toonud diplomeid üleliidulistelt võistlustelt.

Alates 1973. a. on TÜ lõpetajate seas igal aastal olnud ka defektoloogid. 1988. a. 1. juuli seisuga on defektoloogiaosakonna lõpetanud 467 spetsialisti, neist 297 päeva- ja 170 kaugõppes. Kui esialgu rakendatud õppeplaanid andsid kvalifikatsiooni "abikooli õpetaja ja logopeed", siis 1978. a. õppeplaanide alusel ettevalmistuse saanud defektoloogide diplomile lisandus veel "koolieelsete lasteasutuste oligofrenopedagoog". Väiksele arvule üliõpilastele on võimaldatud õppimist individuaalplaanide alusel spetsialiseerumisega defektoloogia teistele erialadele. Nii on ette valmistatud 1 tüflopädagoog ja 20 surdopedagoogi. Viimaste ettevalmistamise põhiraskust on alates 1976. a. kandnud eripedagoogika kateedri õppejõud E. Viitar /18, lk. 17/. Üliõpilaste spetsialiseerimise aluseks on olnud Eesti kahe surdokooli (Porkuni EIK ja Tartu I EIK) kaadri tellimused.

Enamik lõpetajaid töötab erikoolides ja erilasteaedades. TRÜ defektoloogiosakonna lõpetanute test on suur osa tööl logopeedidena. Vajadus defektoloogide järele on aga endiselt suur. Mõnedel andmetel on Eesti abikoolide õpetajaist defektolooge vaid 14 %, kasvatajatest veelgi vähem /19, lk. 67/. Seepärast on ka mõistetatav järjepidevus ja hool, mida kateeder on ilmutanud oma kollektiivi kujundamise ja teaduspotentsiaali tõstmise eest. Tuleb ju lisaks õppetööle üliõpilastega kõigil kateedri liikmeil osaleda töötavate pedagoogide kvalifikatsiooni tõstmises. Laidus on olnud sellesuunaline koostöö Vabariikliku

Opetajate Täiendusinstituudiga ja omaaegse ENSV Haridusministeeriumiga. Värskeimaks töövormiks on kujunenud Ühiskondliku Pedagoogika Uurimise Instituudi defektoloogiasektsiooni uurimuste juhendamise. Ped.-kand. L. Veskeri initsiatiivil on ÜPUI defektoloogiasektsioon muutumas järjest arvestatavamaks jõuks defektoloogiaalaste rakendusuurimuste läbiviimiseks Eestis.

Defektoloogiaosakonna kaks esimest aastakümnet Tüs on olnud paljuski noore eriala kujunemisetapiks. Nüüdseks väljakujunenud elujõulise osakonna tegevus peaks järjest tuntavamaks muutuma Eesti hariduselus tervikuna. Tartu Riiklik Ülikool on kujunenud defektoloogia eriala õppe- ja teaduskeskuseks.

K i r j a n d u s

1. Klaas, H. Erikoolid Eestis // Erikoolide töökorraldusest. Tallinn, 1971. Lk. 3 - 68.
2. Вярнен В.А. Особенности личностных взаимоотношений между учащимися старших классов вспомогательной школы: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 1971.
3. Карлеп К.К. Нарушения письма у учащихся вспомогательной школы с эстонским языком обучения: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 1971.
4. Tartu Riikliku Ülikooli õppe-teaduskoosseisu bibliograafianimestik 1944 - 1980. Tallinn, 1987. 528 lk.
5. Tartu Riikliku Ülikooli struktuur ja isikuline koosseis. Tartu, 1972. 128 lk.
6. Tartu Ülikooli ajalugu 1918 - 1982. Tallinn, 1982. III. 432 lk.
7. Karlep, K. 20 aastat TRÜ defektoloogiaosakonda // Koolireform ja korrektsiooni tõhustamine erikoolides ja koolieelsetes erilaste-asutustes: Konverentsi materjalid. Tartu, 1988. Lk. 7 - 13.

8. Tartu Riikliku Ülikooli struktuur ja isikuline koosseis. Tartu, 1973. 134 lk.
9. Tartu Riikliku Ülikooli struktuur ja isikukoosseis. Tartu, 1981. 208 lk.
10. Tartu Riikliku Ülikooli struktuur ja isikukoosseis. Tartu, 1982. 208 lk.
11. Вопросы олигофренопедагогики: Труды по дефектологии: Уч. зап. Тарт. ун-та. 1978. Вып. 450. 129 с.
12. Вопросы специальной психологии и дидактики: Труды по дефектологии: Уч. зап. Тарт. ун-та. 1988. Вып. 826. 168 с.
13. Карлеп К.К. Возможности усовершенствования вузовского курса спецметодики обучения родному языку // Совершенствование системы подготовки учителей-дефектологов: Межвуз. сб. науч. тр. М., 1983. С. 92 - 97.
14. Koolireform ja korrektsiooni tõhustamine erikoolides ja koolieelsetes erilasteasutustes: Konverentsi teesid 28. - 29. okt. 1988. Tartu, 1988. 154 lk.
15. Рейнмаа А.А. Сочетание словесных, наглядных и практических методов обучения на уроках неживой природы во вспомогательной школе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 1983.
16. Кярнер Э.Г. Обучение учащихся младших классов вспомогательной школы тематическому рисованию: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 1988.
17. Aunapuu, T. Ülevaade defektoloogiaosakonna üliõpilaste diplomitööde temaatikast aastail 1973 - 1987 // Koolireform ja korrektsiooni tõhustamine erikoolides ja koolieelsetes erilasteasutustes: Konverentsi teesid. Tartu, 1988. Lk. 14 - 17.
18. Viitar, E. Surdopedagoogide ettevalmistamisest TRÜs // Koolireform ja korrektsiooni tõhustamine erikoolides ja koolieelsetes erilasteasutustes: Konverentsi teesid. Tartu, 1988. Lk. 17 - 20.
19. Карлеп К.К. Витисман М.Ю. Развитие и современное состояние дефектологии в Эстонии // Дефектология. 1987. № 5. С. 65 - 69.

KRIMINAALÕIGUSE ÕPETAMISEST JA UURIMISEST TARTU ÜLIKOOLI ÕIGUSTEADUSKONNAS 1944 - 1988

Kalle Nigola, Ilmar Rebane, Jaan Sootak

Pärast sõda algas õppetöö statsionaarses osakonnas 1944. aastal ja alates 1946. aastast laabus see vähehaaval ka kaugõppes. Pärast Tartu vabastamist okupatsioonist olid kriminaalõiguses teadusliku ettevalmistuse saanud kaadrist alles jäänud Helmut Kadari, Hillar Randalu, Karl Saarmann ning Hermann Soone.

Nimetatuist oli kriminaalõiguse õppejõuna rakendatav üksnes H. Kadari (1903 - 1976), *mag. iur.* aastast 1929 (1945. a. atesteeriti H. Kadari *mag. iur.* kraad ümber õigusteaduse kandidaadi kraadiks), kes oli õppejõuna Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis töötanud 1931. aastast (1936. aastast professorina). Ka 1940 - 1941 töötas ta ülikoolis professorina, oli aga okupatsiooniaastail ülikoolist vallandatud. Pärast sõda nimetati H. Kadari kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juhatajaks, ühtlasi oli ta 1944 - 1949 õigusteaduskonna dekaan. 1948 - 1949 oli H. Kadari haiguse tõttu õppetööst eemal. 1965 - 1966 oli ta konsultantprofessor ning siirdus 1966. a. pensionile /1/.

H. Randalu (sünd. 1915) oli *mag. iur.* 1940. aastast, 1949. a. atesteeriti ta ümber õigusteaduse kandidaadiks. Ehkki tema magistratöö kuulus kriminaalõiguse valdkonda, hakkas ta õpetama kriminaalprotsessi, olles 1944 - 1945 kohtuõiguse kateedri juhataja - dotsent ning seejärel kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri dotsent /2/.

K. Saarmann (1893 - 1948) oli Tartu Ülikooli õppeülesandetäitja 1925 - 1927, kriminaalõiguse professor 1927 - 1935, pärast seda ta ülikoolis ei õpetanud. Demobiliseerituna Nõukogude armeest, töötas K. Saarmann riigiaparaadis kuni surmani 1948. a. /3/.

H. Soone omandas Tartu Ülikoolis *mag. iur.* kraadi kriminaalõiguse alal ja oli 1941. aastal TÜ kohtuõiguse kateedri juhataja. Tema *mag. iur.* kraadi ümber ei atesteeritud ning seetõttu TUs teda pärast sõda tööle ei rakendatud.

i. aprillist hakkas kriminaalõiguse ja -protsessi kateedris dotsendina tööle Moskvast RÜS aspirandina 1944 - 1945 ettevalmistuse saanud ja seal 1945. a. kriminaalõiguse alal kandidaadikraadi omandanud Ilmar Rebane (sünd. 1912), kes õpetas kuni 1950. a. maikuuni, mil ta EKP Keskkomitee VIII pleenumi järgses õhkkonnas Tüüst vallandati.

Kriminaalõiguse üldosa õpetas sõjajärgsetel aastatel Helmut Kadari (v.a. 1948 - 1949, mil seda õpetas I. Rebane), pidades nii loenguid kui ka läbi viies praktikume. Kriminaalõiguse eriosa õpetas I. Rebane. Pärast viimase lahkumist ülikoolist õpetas kriminaalõiguse eriosa kuni 1956. aastani Olev Püssa (1918 - 1967), kes tegelikult spetsialiseerus kriminalistikale ning mingil määral ka kriminaalprotsessile /4/.

Sel viisil oli jagatud nii statsionaarne kui ka mittestatsionaarne õppetöö, kuid I. Rebasele oli aastail 1945 - 1947 ja 1950 antud mõningaid ülesandeid ka kriminaalõiguse üldosa õpetamisel, sealhulgas kaugõppijatele.

Eri- ja fakultatiivkursustest õpetati neil aastail sõjakriminaalõigust (I. Rebane 1947 - 1950, H. Randalu 1950 - 1952), rahvusvahelist kriminaalõigust (Abner Uustal 1950/1951. õa., edasi kuni 1954. a. H. Kadari ning 1954/55. õa. Iia Suvorova), sotsialistliku vara ja majandussfääri vastu suunatud kuritegude kvalifitseerimist (O. Püssa 1949 - 1955), kusjuures viimast õpetati peamiselt eriseminari vormis ning selle põhisisu moodustasid NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 4. juuni 1947. a. seadlused sotsialistliku ja kodaniku isikliku vara kriminaalõiguslikust kaitsest /5/.

Kõrvuti O. Püssaga viis kriminaalõiguse eriosa praktikume läbi ka Liidia Taar, kes oli aastatel 1949 - 1952 kateedri aspirant, samuti aastatel 1952 - 1956 vanemõpetaja Iia Suvorova (sünd. 1914). Viimane õpetas neil aastail ka kohtustatistikat ning kohtukorraldust. 1956. aastal vabastati I. Suvorova ülikooli teenistusest tervisliku seisundi tõttu. Tunnitasu alusel töötas I. Suvorova kateedris mitmesuguste õppeülesannete täitjana kuni 1963. aastani /6/.

Õppetööd pärast sõda takistas oluliselt eesti-keelse õppekirjanduse puudumine. Venekeelset õppekirjandust ei olnud üliõpilased sõjajärgsetel aastatel veel suutelised ise omandama. Et eesti-keelsete originaalõpikute väljaandmine oli tolastes tingimustes ebareaalne, asuti pingsalt venekeelse õppekirjanduse tõlkimisele. 1941. aastal

oli küll juba ilmunud kriminaalõiguse üldosa venekeelse õpiku eestikeelne tõlge, kuid peaaegu kogu selle tiraaž hävitati sõja ajal /7/. 1946. a. ilmusidki üleliiduliste kriminaalõiguse üld- ja eriosa kõrgkooliõpikute eestikeelsed tõlked, samuti juriidiliste keskeriõppeasutuste kriminaalõiguse õpik /8/. Peale nende ilmus samal ajal kaks köidet NSV Liidu Ülemkohtu praktikat /9/. Oli ilmunud Vene NFSV KrK eestikeelne tekst /10/. 1946. a. lõpul võis kateeder sedastada, et õppetööks vajalik kriminaalõiguslik kirjandus on üliõpilastele kättesaadav /11/.

Pärastsõja-aastail oli kriminaalõigust õpetavate õppejõudude teadustöö tagasihoidlik. Seda pärssis intensiivne töö üleliiduliste õpikute eestikeelsete tõlgete redigeerimisel ja toimetamisel ning sellega seonduva eestikeelse kriminaalõigusterminoloogia väljatöötamisel, mis nõudis märgatavat ajakulu. Nimetatud töös osalesid aktiivselt nii H. Kadari kui ka I. Rebane, samuti H. Randalu. Võeti osa ka kakskeelse õigusteadussõnastiku eeltöödest, mida juhtisid akad. Johannes Voldemar Veski ja Ernst Nurm. See töö kestis kuni 1950. aastani ja katkes siis, uuendus alles 60. aastate teisel poolel /12/.

Teatavasti oli 40. aastatel nõukogude kriminaalõigusteaduses kujunenud kaks koolkonda, A. Piontkovski ja A. Trainini omad. Esimesega ühines H. Kadari. Teataval määral aitab seda liitumist seletada asjaolu, et nii A. Piontkovskit kui ka H. Kadarit oli tugevasti mõjustanud Hegeli filosoofia. I. Rebane esindas 40. aastatel Eestis A. Trainini koolkonda. A. Trainin oli teda juhendanud aspirantuuri aastail. Oluliselt takistas neil aastail teadustööd nõukogude juriidilise kirjanduse äärmine nappus Tartus.

Juba esimestel sõjajärgseil aastail kavandas kateeder ulatusliku teadusliku uurimistöö plaani kriminaalõiguses. Oli kavandatud kahe doktoritöö kirjutamine. H. Kadaril oli plaanis doktoritöö tasemel uurida süüd, kusjuures lähtepunktiks oli kodanliku normativistliku süüõpetuse kriitika. Tegelikult H. Kadari töö katkes juba kümnendi vahetusel, ilma et ta oleks jõudnudki käsikirja koostamiseni.

I. Rebase doktoridissertatsiooni teemana oli esialgu fikseeritud "Üldõpetus karistusest kui juriidiliste sanktsioonide liigist Nõukogude kriminaalõiguse järgi". I. Rebane viibis 1946. ja 1947. a. kuuajalistel komandeeringutel Moskvast töötamaks sealsetes raamatukogudes. 1947. a. võeti

ta NSVL TA doktorantuuri. Kümnendi lõpuks hakkas I. Rebane koostama doktoritöö käsikirja, kuid see töö takerdus Tüüst vallandamisega ja TÜ esildisel doktorantuurist väljaarvamisega. Hilisemad ebasoodsad töötamisvõimalused pidurdasid veelgi dissertatsiooni valmimist. Olulisi muudatusi tuli teha ka töö struktuuris seoses partei XX kongressi uute poliitiliste hinnangutega, nii et töö valmimine venis üle 10 aasta. Alles 1965. a. jõudis see trükikotta ja ilmus järgmisel aastal, kaitsmine oli aga 1968. a. Professori ametikohale valiti I. Rebane 1969. a., kutse kinnitati 1970. a.

Teadustööd 40. aastail ja 50. aastate esimesel poolel pidurdas ka trükivõimaluste puudumine, kõnelemata Stalini diktatuuri-aastatel üleüldisest äärmiselt vaenulikust hoiakust teadusprobleemidesse uude loomingulise lähenemise suhtes.

Järgmise etapina kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri arengus tuleb vaadelda 1950. aastate keskpaika ja sellele järgnenud aastaid, mida iseloomustasid püüded likvideerida Stalini diktatuuri tagajärgi.

1955. a. sügissemestrist taastati kateedri õppejõuks I. Rebane, kuid 1966. a. sügissemestrini töötas ta 0,5 kohaga ning tegutses paralleelselt õppejõutööga advokaadina. Alates 1955. a. sügissemestrist hakkas I. Rebane lugema kriminaalõiguse erikursust kuritegudest sotsialistliku vara vastu ning juhendama eriseminari karistusõpetuse probleemidest.

Kriminaalõiguse üldosa põhikursust luges endiselt H. Kadari, kes tegi seda kuni pensionile siirdumiseni 1966. aastal. Kriminaalõiguse eriosa põhikursust luges 1956. aastani O. Püssa, alates 1956. aastast kuni oma surmani 1970. aastal Elmar Raal.

E. Raal sündis 1927. a.. Lõpetas 1947. a. Tõrva keskkooli kuldmedaliga ning 1952. a. TRÜ õigusteaduskonna. Töötades Tartu oblasti prokuratuuris, asus ta 1952. a. sügissemestril 0,5 vabamõõpetaja kohal tööle TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedrisse, kus tema ülesandeks jäi õppetöö kohtukorralduses ning kriminaalõiguse eriosa praktikumid. 1953. a. vabastati E. Raal nimetatud ametikohalt seoses aspirantuuri suunamisega, kuid ta jätkas õppetööd tunnitasu alusel. Pärast kandidaadiväitekirja valmimist 1956. a. valiti E. Raal samal aastal kateedri vanemõpetajaks. Väitekirja kaitses E. Raal Tartus 1957. a. /13/. 1961. a. valiti ta dotsendi ametikohale.

27. detsembrist 1968 kuni surmani 7. oktoobril 1970 oli E. Raal kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juhataja /14/.

Et eestikeelne kriminaalõiguse eriosa õpik puudus, kasutati õppekirjandusena Eesti NSV kriminaalkoodeksi kommenteeritud väljaandeid /15/, mille üks autoreid oli ka E. Raal. Ta kirjutas aga ka ise õppevahendi KrK eriosa 4. peatüki kuritegudest ning koostas koos I. Rebasega kriminaalõiguse kaasülesannete kogu /16/.

E. Raali teadustöös olid tähtsal kohal alkoholisnivastase võitluse ja alaealiste kriminaalõigusliku kaitse probleemid, mis arvatavasti oli olulisel määral tingitud ka sellest, et ta ise oli täiskarsklane ja hea perekonnaisa. Mainitud teemadel ilmus temal mitmeid publikatsioone /17/, samuti tundis ta huvi ohtlikumate vägivallakuritegude kvalifitseerimise küsimuste vastu /18/.

Lisaks kriminaalõiguse eriosa põhikursusele õpetas E. Raal veel kohtukorraldust (1952/53. õa. ning alates 1956. a. sügisest), sõjakriminaalõigust (1952/53. õa.) ning alates 1956/57. õa-st ka kriminaalõiguse erikursusena isikuvastaste kuritegude kvalifitseerimist.

1950. aastatel ja 1960. aastate algul toimus õppetöö põhiliselt venekeelsete õpikute baasil. Pärast Eesti NSV KrK vastuvõtmist 1961. aastal ning koodeksi kommenteeritud väljaande ilmumist lähtus õppetöö nimetatud allikatest. 1958. - 1960. aastal luges I. Rebane erikursust Eesti NSV kriminaalkoodeksi projektist.

Töö "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste" ning kriminaalkoodeksi projektiga elavdas oluliselt kateedri õppejõudude teadustööd ning andis sellele märkimisväärse sotsiaalse tellimuse.

Pidevam osavõtt normatiivaktide projektide ettevalmistamisest ja viimistlemisest algas 1958. a. seoses arvamuste esitamisega "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste" projekti kohta, kuigi juba 1947. a. esitati mõningaid märkusi tollal väljatöötatud "NSV Liidu kriminaalkoodeksi" projekti kohta, 1958. a. võtsid H. Kadari ja I. Rebane osa NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures oleva Juriidilise Komisjoni poolt Tallinnas korraldatud esinduslikust nõupidamisest eespool nimetatud "Aluste" projekti arutamiseks.

Alates 1957. a. lõpust nimetati I. Rebane, E. Raal ja H. Kadari ENSV Ülemnõukogu komisjoni liikmeteks, kellele tehti ülesandeks ENSV KrK

projekti väljatöötamine. 1958. a. esitas I. Rebane komisjonile omapoolse ENSV KrK projekti. I. Rebane võttis osa selle kõigi ja E. Raal mitmete alakomisjonide tööst. 1959. a. osalesid H. Kadari, E. Raal ja I. Rebane ka Riias Balti liiduvabariikide regionaalsel teaduskonverentsil Balti liiduvabariikide KrKde projektide arutamisel. 1959. a. viibis I. Rebane Eesti juristide koosseisus ENSV KrK projekti kooskõlastamisel NSVL Ülemnõukogu Presiidiumis.

Juba 1959. aastal ilmus TRÜ toimetiste erivihik "Uuest Nõukogude kriminaal- ja kriminaalprotsessi seadusandlusest", kus oli artikleid J. Adojaanilt, H. Kadarilt, O. Püssalt, E. Raalilt ja I. Rebase /19/. I. Rebase kirjutatud on ulatuslik ülevaade ENSV KrK erisustest mahukas Üleliidulises kogumikus /20/.

ENSV KrKs, mis kinnitati 1961. a., on paljud sätted toodud I. Rebase projekti formuleeringus. Ka mitmed normitehnilised võtted on sealt pärit.

Pärast ENSV KrK jõustumist jätkus kateedri õppejõudude pidev osavõtt kriminaalõiguse normatiivaktide väljatöötamisest ja viimistlemisest. Kateedrilts arvamus küsimata ei kehtestatud neil aastail ühtki kriminaalseadust.

Tunduvalt kasvas kateedri õppejõudude publikatsioonide arv pärast "Eesti NSV kriminaalkodeksi" vastuvõtmist. Erilist märkimist vajab "Eesti NSV kriminaalkodeksi" kommenteeritud väljaande ilmumine 1962. a. Selle koostaja oli I. Rebane, toimetaja K. Paas /21/. Autorite kollektiivi kuulus kateedri õppejõududest ka E. Raal.

Pärast H. Kadari emeriteerumist 1966. a. hakkas kriminaalõiguse üldosa põhikursust lugema I. Rebane, kes teeb seda käesoleva ajani.

Kõnesolevail aastail sai tänu prof. I. Rebasele täiskäigu eestikeelse kriminaalõiguse õppekirjanduse publitseerimine. Eelnenud ligi 20 aasta jooksul nägi trükivalgust vaid üksainus Eesti autorite koostatud kriminaalõiguse üldosa õpik /22/. Alates 1971. a. hakkas I. Rebase sulest vihikutena ilmuma kriminaalõiguse üldosa täielik kursus, millest tegelikult kujunes mahukas monograafia (umbes 75 autoripoognat). Esimesed vihikud olid: "Nõukogude kriminaalõigus. Üldosa: Õpetus karistusest. 1. osa" (1971); "Nõukogude kriminaalõigus. Üldosa: Sissejuhatus. Õpetus kriminaalseadusest" (1973); "Nõukogude kriminaalõigus. Üldosa: Õpetus karistusest. 2. osa" (1974); "Nõukogude kriminaalõigus. Üldosa: Õpetus kuriteost. 1. osa" (1975). Kuigi need vihikud

olid mõeldud õppevahendina kasutamiseks TÜ õigus-teaduskonna üliõpilastele, on materjal nendes esitatud ulatuslikumalt ja sügavamalt, kui on vajalik eksamiks valmistumiseks.

Õppekirjandusena on olnud kasutatavad ka I. Rebase koostatud Eesti NSV kriminaalkoodeksi kommenteeritud väljaanded aastatest 1965, 1968 ja 1972 ja 1980 /23/. Kaasautorsuses E. Raaliga ilmus I. Rebaselt 1971. a. kriminaalõiguse kaasusülesannete kogu /24/.

Prof. I. Rebase teadustöö temaatika on olnud mitmekesine. Vaadeldava ajavahemiku publikatsioonidest on sildmapaistvaimaks doktorimonograafia "Veenmine ja sund võitluses rünnetega Nõukogude õiguskorra vastu" /25/. Ilmus ka teine monograafia "Varavastastest kuritegudest ja nende põhjustest" /26/.

Õppekirjandusena on I. Rebase rohketest publikatsioonidest peale õppevahendite kasutatavad kriminoloogia ja kriminaalõiguse algteadmiste käsiraamatud /27/, samuti mitmed publikatsioonid perioodikas, mis käsitlevad kriminaalõiguse seost õiguse üldteooria probleemidega.

Pärast E. Raali surma hakkas kriminaalõiguse eriosa õpetama Albert Paltser (sünd. 1931). Lõpetanud TÜ 1955. a., töötas ta 1960. aastani Eesti NSV Riiklikus Julgeolekukomitees. 1960. - 1963. aastani oli A. Paltser TÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri aspirant. Kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri vanemõpetajana asus ta tööle 16. oktoobrist 1963 pärast statsionaarse aspirantuuri tähtaja lõppemist. Kandidaadiväitekirja teemal "Kriminaalvastutusest vabastamine Nõukogude kriminaalõiguse järgi" kaitses 1966, dotsendikutse omistati 1970. a.

Õpetanud umbes üks aasta kriminaalõiguse üldosa põhikursust statsionaarsetele üliõpilastele ja seejärel sama ainet kaugüliõpilastele, spetsialiseerus A. Paltser pärast dots. E. Raali surma 1970. a. oktoobris kriminaalõiguse eriosa õpetamisele. Pidas loenguid ja viis läbi praktikume statsionaarsetele üliõpilastele kuni TRÜ teenistusest lahkumiseni. Aastatel 1970 - 1974 õpetas kõnesolevat ainet ka kaugüliõpilastele. On lugenud kolme erikursust: "Kriminaalvastutusest või karistusest vabastamine Nõukogude kriminaalõiguse järgi"; "Kuriteod inimese elu vastu" ja "Kuriteod ühiskondlikku korda kaitsva isiku vastu".

A. Paltseri teadustööd on seotud karistuse mõistmise ja kriminaalvastutusest vabastamise ning

alaealise kriminaalõigusliku kaitse probleemidega. Kriminaalõiguse eriosa õppevahendina avaldas A. Paltser õigusemõistmise vastu suunatud kuritegusid käsitleva õppevahendi /28/.

A. Paltser oli 1970. a. oktoobrist kuni 1981. a. oktoobrini kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juhataja ning alates 1980. a. aprillist kuni TÜ teenistusest lahkumiseni 1985. a. jaanuarikuus õigusteaduskonna dekaan.

Kalle Nigola alustas kriminaalõiguse õpetamist 1970. a. novembris vanemõpetajana. Kandidaativäitekirja oli kaitsnud 1970. a. veebruaris, dotsent aastast 1975. Enne statsionaarsesse aspirantuuri astumist oktoobris 1962 töötas 7 aastat ENSV Siseministeeriumi organeis juurdlejana ja osakonnaülema asetäitjana.

K. Nigola on alates 1970. a. lõpust läbi viinud kriminaalõiguse üldosa põhikursuse praktikume statsionaarsetele üliõpilastele ja alates 1972. a. sügisest õpetanud kriminaalõiguse üldosa kaugüliõpilastele (loengud ja praktikumid). Lugenud kolme erikursust: "Vastutus autotranspordialaste kuritegude eest"; "Karistuse mõistmine" ja "Karistusest vabastamine".

K. Nigola teadustöö temaatika seondus vaadeldava perioodi esimesel poolel liikluskuritegude probleemidega, hiljem on need olnud peaaesjalikult karistuse mõistmise valdkonnast.

Jaan Sootak lõpetas TÜ õigusteaduskonna 1971. aastal, töötas kuni 1974. aastani Eesti NSV Prokuratuuri kriminaalkohtu osakonnas. Alates 1974. a. sügissemestrist asus ta tööle kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri vanemõpetajana, harkes õpetama kriminaalõiguse eriosa põhikursust esialgu kaugüliõpilastele, pärast kandidaativäitekirja kaitsmist 1980. a. statsionaarsetele üliõpilastele. Alates 1980/81. õa. sügissemestrist õpetab J. Sootak päevastele ja kaugüliõpilastele varavastaste kuritegude kvalifitseerimise erikursust.

J. Sootaki teadustöö seondub perekonnakonfliktide pinnalt toimepandud kuritegude ning varavastaste kuritegude problemaatikaga.

1983. a. valiti J. Sootak dotsendi ametikohale, 1983. - 1987. a. oli J. Sootak õigusteaduskonna õppeprodekaan.

J. Sootaki sulest on ilmunud rohkesti kriminaalõiguse eriosa õppekirjandust /29/, mis on võimaldanud vähendada loengute osatähtsust ning

pöörata suuremat tähelepanu aktiivsetele õppevõr-
midele ning üliõpilaste iseseisvale tööle.

Pärast A. Paltseri lahkumist ülikoolist 1985. a.
hakkas koos J. Sootakiga õpetama kriminaalõiguse
eriosa Uno Lõhmus. Ta lõpetas 1975. a. TÜ õigus-
teaduskonna ning asus seejärel tööle Tartu
Õigusnõuandlase, kus töötab paralleelselt
õigusteaduskonnaga tänaseni. 1985. a. kaitses
U. Lõhmus kandidaadiväitekirja kuriteost osavõtu
kvalifitseerimise probleemidest.

Parandusliku töö õigust on aastatel 1958 - 1974
lugenud I. Rebane, alates 1975. aastast J. Sootak.
Alates 1986. a. ei loeta seda ainet eraldi kursusena
statsionaarsetele üliõpilastele, kuid ta on säilinud
omaette distsipliinina kaugõppes. 1965. aastast
kuni "NSV Liidu ja liiduvabariikide parandusliku
töö seadusandluse aluste" vastuvõtmiseni 1969. a.
õpetas I. Rebane ainet oma õppevahendi alusel /30/,
alates 1986. a. on kasutusel J. Sootaki õppevahend
/31/.

A l l i k a d. K i r j a n d u s. M ä r k u s e d.

1. TRÜ arhiiv. Nim. 18/1-k. S. 87.
2. 1945. aastal ühendati kohtuõiguse kateeder
kriminaalõiguse ja -protsessi kateedriga viimase
nimetuse all, millisena ta tegutseb tänapäevani.
Vt. Tartu Riikliku Ülikooli õppe-teaduskoosseisu
biobibliograafianimestik 1944 - 1980. Tallinn:
Valgus, 1987. Lk. 433.
3. K. Saarmanni kohta vt. lähemalt: Rebane, I.
Kohus: Kaebelune: Kaitsja. Tallinn: Eesti
Raamat, 1987. Lk. 18 - 20.
4. O. Püssa kohta vt. lähemalt: Pruks, P. Krimi-
nalistika ja kohtuekspertiisi õpetamisest Tartu
Riiklikus Ülikoolis aastail 1945 - 1985 // Tartu
Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1987. XIX.
lk. 230 - 232.
5. Siin ja edaspidi kuni 1956. aastani on kasutatud
allikatena ka kriminaalõiguse ja -protsessi
kateedri päevikuid, kus registreeriti iga päev
tehtud õppetöö (loengud, seminarid, praktikumid,
eksamid-arvestused, konsultatsioonid). Päevikud
on hoiul kateedri arhiivis.
6. TRÜ arhiiv. Nim. 27/54. S. 44.
7. Kriminaalõigus: Üldosa /Tlk. A. Perandi. Tartu:
Teaduslik Kirjandus, 1941.

8. Kriminaalõigus: Õpik juriidilistele koolidele.
Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1946;
Kriminaalõigus: Üldosa. Eriosa. Tartu: Teaduslik Kirjandus, 1946.
9. NSVL Ülemkohtu praktika 1944. a. V. I - VI.
Tartu, 1944; V. VII - X. Tartu, 1947.
10. VNFSV kriminaalkodeks. (Ametlik tõlge.) Moskva:
NSVL Kohtu RK juriidiline kirjastus, 1944.
11. Toimik 12-01: Kriminaalõiguse ja -protsessi
kateedri koosolekute protokollid 1946/47. õa.
(Toimik kateedri arhiivis.)
12. Sõnastiku koostamisel osales enamuse teaduskonna
õppejõududest ning see ilmus 1971. a. Vt.
Eesti-vene, vene-eesti õigusteaduse sõnastik.
Tallinn: Valgus, 1971.
13. Väitekirj on avaldatud TRÜ toimetistes. Vt.
Raal, E. Kuriteoga puutumus nõukogude krimi-
naalõiguses // TRÜ toimetised. 1957. Vihik. 49.
14. TRÜ arhiiv. Nim. 134. S. 7.
15. Esimene neist ilmus juba 1962. aastal, seega
ainult aasta pärast koodeksi kehtestamist. Vt.
Eesti ENSV kriminaalkodeks: Kommenteeritud
väljaanne / Toimet. K. Paas. Tallinn: Eesti
Riiklik Kirjastus, 1962. Käesoleval ajal on
ilmunud kokku neli eestikeelset ning üks vene-
keelne kommenteeritud väljaanne, mis on kõik
leidnud kasutamist õppekirjandusena.
16. Rebane, I., Raal, E. Kriminaalõiguslikke kaa-
susülesandeid. Tartu: TRÜ, 1971.
17. Vt. nt. Raal, E. Alkohol ja kuritegevus.
Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1965; Raal, E.
Alkoholi kuritarvitamisest juristi pilguga //
Nõukogude Õigus. 1969. Nr. 1. Lk. 19 - 21.
18. Vt. nt. Raal, E. Huligaanse ajendi mõistest ja
huligaansel ajendil toimepandud tahtliku tapmise
kvalifitseerimisest // TRÜ toimetised. 1970.
Vihik 263. Lk. 45 - 69; Raal, E. Tapmiskatse ja
üliraske kehavigastuse tahtliku tekitamise
piiritlemisest // Nõukogude Õigus. 1968. Nr. 6.
Lk. 329 - 331.
19. TRÜ toimetised. 1959. Vihik. 80
20. Особенности уголовных кодексов союзных рес-
публик. М.: Юрид. лит., 1963. С. 506 - 537.
21. Vt. märkus 15.
22. Kadari, H., Raal, E., Rebane, I. Nõukogude
kriminaalõigus: Üldosa. Tallinn: Eesti Riiklik
Kirjastus, 1963.
23. Vt. märkus 15.
24. Vt. märkus 16.

25. TRÜ toimetised. 1966. Vihik 182.
26. Rebane, I. Varastati ... Mis edasi? Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1967.
27. Rebane, I. Algteadmisi kriminoloogiast. Tallinn: Eesti Raamat, 1975; Rebane, I. Algteadmisi kriminaalõigusest. Tallinn: Eesti Raamat, 1984.
28. Vt. nt. Paltser, A. Kuriteod õigusemõistmise vastu. Tartu: TRÜ, 1973.
29. Vt. nt. Sootak, J. Sotsialistliku vara riisumise mõiste, koosseis, riisumisvormid ja -liigid. Tartu: TRÜ, 1982; Sootak, J. Isikuvastased kuriteod. Tartu: TRÜ, 1986; Kriminaalõiguse eriosa praktikum / Koost. J. Sootak. Tartu: TRÜ, 1984.
30. Rebane, I. Nõukogude parandusliku töö õiguse alused. Tartu: TRÜ, 1965.
31. Sootak, J. Parandusliku töö õigus. Tartu: TRÜ, 1986.

KRIMINAALPROTSESSI ÕPETAMINE TARTU ÜLIKOOLI
ÕIGUSTEADUSKONNAS AASTATEL 1944 - 1988

Heldur Saarsoo

Vaadeldaval perioodil õpetasid kriminaalprotsessi õigusteaduskonnas Hillar RANDALU, Olev PÜSSA, Julius ADOJAN, Heldur SAARSOO ja Eerik KERGANDBERG.

Esimeseks pärastõjaaegseks kriminaalprotsessi õppejõuks oli Hillar RANDALU (sünd. 27. märtsil 1915 Tartus). Tartu Ülikooli lõpetas ta 1938. a. Kahe aasta pärast kaitses ta Tartus väitekirja "Kuriteole kihutamine", mille eest omistati magistriskraad. 1949. a. atesteeriti see ümber kandidaadikraadiks ja samal aastal omistati talle ka dotsendikutse.

Hillar Randalu kuulus nende hulka, kes pärast Tartu vabastamist 1944. a. hilissuvel hakkas organiseerima ülikooli töölerekendamist. Alustanud oma teenistust ülikoolis abiõppejõuna (1938 - 39) ja töötades seejärel assistendina (1939 - 41), määrati ta nüüd kohtuõiguse kateedri juhatajaks, kellena töötas aastatel 1944 - 45. Samal ajal ja 1947. a. täitis ta ka õigusteaduskonna prodekaani ülesandeid /1/.

H. Randalu luges Nõukogude kriminaalprotsessi üld- ja tõendiõiguse erikursust, samuti sõjakriminaalõiguse ja -protsessi erikursust.

H. Randalul oli märkimisväärne osa pärastõjaaegses õiguskirjanduses venekeelsete õpikute tõlkimisel. Ta oli vastutavaks toimetajaks M. Strogovitši kriminaalprotsessi õpiku eesti keelde tõlkimisel (ilmus Tartus 1946. a.). 1950. a. ilmus tema tõlgitud A. Võšinski monograafia kohutlike tõendite teooriast /2/.

1952. a. lahkus H. Randalu ülikooli teenistusest, asudes elama Tallinna. Seal töötas ta advokaadina, hiljem aga Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi õiguse sektoris vanemteadurina, kellena kaitses 1977. a. doktori-dissertatsiooni "Informatsioonisüsteemide kohaldamise efektiivsus alaealiste õiguserikkumiste preventsionis". 1982. a. omistati talle professorikutse.

Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi kommenteeritud väljaande kaasautorina võttis H. Randalu osa ka selle uue käsikirja koostamisest (aastatel 1976 - 78), kuid see jäi mitmesugustel põhjustel ilmunuta.

H. Randalu lahkimise järel ülikoolist hakkas kriminaalprotsessi õpetama Julius ADOJAAN (sünd. 28. juunil 1912 Tuula kubermangus). Ta võttis osa Suurest Isamaasõjast. Juuba 1940. a. töötas J. Adojaan Tartu Linna prokuratuuris uurijana, 1944 - 48 oli Tallinna linna prokurör, 1949 - 52 Eesti NSV Prokuratuuris osakonnaülem, seejärel Tartu oblasti Prokuratuuri kriminaalkohtu osakonnaülem. Lõpetanud TÜ eksternina, alustas ta õppetööd juba viimatinimetatud töökojal alates 1. septembrist 1952 kohakaasluse alusel. Aastaid (alates 1954. a.) tuli seda teha TRÜ kaugõppeprorektori ameti kõrvalt õppeülesandetäitjana. Alles 1. oktoobrist 1966 sai J. Adojaan pühenduda täielikult õppe- ja teadustööle kriminaalprotsessis. 1967. a. kaitses J. Adojaan kandidaadiväitekirja "Tsiviilhagi kriminaalprotsessis" ja 1971. a. omistati talle ka dotsendikutse.

J. Adojaani tulek kriminaalõiguse ja -protsessi ka-teedrisse 1966. a. vanemõpetajana oli tähelepanuväärne ka selle poolest, et üle hulga aja hakkas kriminaalprotsessi õpetama jälle koosseisuline õppejõud.

J. Adojaan luges kriminaalprotsessi üld- ja erikursusi ("Tsiviilhagi kriminaalprotsessis", "Sotsialistliku vara kriminaalprotsessiõiguslik kaitse" jt.). Staažika praktikuna pühendas ta suurt tähelepanu eelkõige õppetöö seostamisele praktikaga (üliõpilaste tutvustamine kohtutoimikutega, mitmete protsessidokumentide koostamine praktikumis jne.). Ta on õppevahendite "Kriminaalprotsessiõiguslike kaasusülesandeid" (1971), "Sotsialistliku vara kriminaalprotsessiõiguslikust kaitsest" (1982, vene keeles), "Nõukogude kriminaalprotsessi olemus ja ülesanded" (1984) autor ning "Kriminaalprotsessi praktikumi" (1988) kaasautor.

Märkimisväärne on olnud J. Adojaani osa Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi projekti väljatöötamisel, samuti koodeksi edasisel täiendamisel. Ta oli ka selle kommenteeritud väljaande (1965) põhiautoreid ja uute kommentaaride käsikirja koostajaid.

Teadustöös on J. Adojaani peatähelepanu seadusandluse täiustamise kõrval keskendunud materiaalse kahju hüvitamise probleemidele. Viimased on kajastunud ka tema juhendamisel kirjutatud diplomi- ja kursusetöös, mis on saanud preemiaid võistlustöödena. J. Adojaan on ka ENE kriminaalprotsessiõiguse märksõnade autor (1 - 7 kd.), samuti "Eesti-

vene, vene-eesti õigusteaduse sõnastiku" kaasautor (1971). Tema sulest on ilmunud monograafia riigi- ja ühiskonnavara protsessuaalsetest küsimustest /3/.

Selle kõige kõrval on J. Adojaanil jätkunud aega veel õppetöö juhtimiseks kateedrijuhataja (1967 - 68) ja kaugõppe ühiskondliku prodekaanina (1974 - 79).

Olles pühendunud üle 30 aasta kriminaalprotsessi õpetamisele õigusteaduskonnas, läks J. Adojaan 1984. a. pensionile.

Alates 1968. a. õpetab kriminaalprotsessi Heldur SAARSOO (sünd. 5. detsembril 1931 Viljandis). Kuni 1972. aastani töötas ta tunnitasu alusel õppeülesandetäitjana, seejärel 1. septembrist 1972 kateedri koosseisulise vanemõpetajana, 1975. aastast aga dotsendina.

TÜ lõpetas H. Saarsoo 1962. a. Seejärel töötas 1962 - 1965 Viljandi Rajooni Prokuratuuris uurijana ja prokuröri abina, 1965 - 68) õppis statsionaarses aspirantuuris kriminaalõiguse ja -protsessi kateedris. Kandidaadiväitekirja "Nõukogude kriminaalprotsessi osast kohtueelsel uurimisel võitluses alaealiste kuritegevuse vastu" kaitses H. Saarsoo 1972. a. Dotsendikutse omistati talle 1979. a.

H. Saarsoo on lugenud kriminaalprotsessi üldkursust III kursuse statsionaarsetele ja V kursuse kaugüliõpilastele, samuti erikursusi "Kriminaalprotsessi erisused alaealiste kuritegude uurimisel" IV kursuse statsionaarsetele ja VI kursuse kaugüliõpilastele ja "Protsessidokumentide vormistamine kohtueelsel uurimisel" V kursuse statsionaarsetele üliõpilastele. Kriminaalprotsessi üldkursuse praktikume viisid enne teda läbi peamiselt mittekoosseisulised õppejõud. Nüüd on seda tehtud kahes rühmas, viimastel aastatel aga neljas rühmas koosseisuliste õppejõudude poolt.

Suurt tähelepanu pöörab H. Saarsoo nagu tema eelkäija J. Adojaangi teaduse ja õppetöö seostamisele praktikaga: ta korraldab praktikume rahvakohtus, näitlikke kohtuistungeid ning kasutab videosalvestust praktikumis. See kehtib ka kursuse-, eriti aga diplomitööde kohta, mis baseeruvad kohu ja uurimisorganite tööpraktika, samuti alaealiste asjade komisjonide tööpraktika kohta kogutud faktoloogial. Viimatinimetatud komisjoni töös on H. Saarsoo osalenud juba 1962. aastast, viimased 10 aastat Tartu Linna RSN TK j.a. alaealiste asjade komisjoni aseesimehena.

Kriminaalprotsessi õpetati varem üleliiduliste programmide järgi, 1988. a. aga koostati kateedris oma, eestikeelne programm. Seda distsipliini õpetatakse statsionaarsetele üliõpilastele III kursusel ja kaugüliõpilastele V kursusel kahel semestril. Seejuures lõpeb I semester arvestuse ja II (kevadsemester) eksamiga. Õppetöö maht on vastavalt 3 ja 4 tundi nädalas, sellest praktikume mõlemal semestril 2 tundi.

H. Saarsoo on õppevahendite "Metoodilisi materjale tõkendi kohaldamiseks Nõukogude kriminaalprotsessis" (1982) autor ja "Tõendid Nõukogude kriminaalprotsessis" (1987) ning "Kriminaalprotsessi praktikum" (1988) kaasautor. Samuti osales ta Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi uue kommenteeritud väljaande käsikirja koostamisel.

H. Saarsoo teadustöö temaatika seondub eelkõige alaealiste kuritegevusvastase võitluse kriminaalprotsessiõiguslike ja kriminoloogiliste probleemidega /4/.

Oma panuse kriminaalprotsessi õpetamisse ja kriminaalprotsessiõigusteaduse valdkonda on andnud ka varalahkunud Olev PÜSSA (sünd. 17. detsembril 1918 Elvas ja surnud 16. jaanuaril 1967 Tartus). TÜ lõpetas ta 1945. a., töötas seejärel kuni 1949. a. kriminaalõiguse ja -protsessi kateedris assistendina, 1949 - 55 samas vanemõpetajana ning alates 1955. a. kuni surmani dotsendina. Seejuures täitis ta aastatel 1965 - 67 kateedrijuhataja kohustusi.

Kandidaadiväitekirja "Ekspertiisi arvamus kohtuliku tõendina Nõukogude kriminaalprotsessis" kaitses ta 1954. a. 1961. a. omistati talle dotsendikutse.

O. Püssa juhendas kriminaalprotsessi praktikume. Tema sulest on ilmunud õppevahend "Ekspertiisi määramine ja tegemine" (1966), samuti artikleid kriminaalprotsessiõigusteaduse vallast. O. Püssa osales "Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi" projekti koostamisel, oli sama koodeksi (1965) ja "Eesti NSV seltsimeheline kohtute põhimääruse" (1972) kommenteeritud väljaannete kaasautor, samuti "Eesti-vene, vene-eesti õigusteaduse sõnastiku" (1971) kaasautor.

Eerik KERGANDBERG (sünd. 24. juulil 1953 Tartus) õpetab kriminaalprotsessi alates 1984. aastast. 1985. aastal kaitses ta Leningradi ülikoolis kandidaadiväitekirja teemal "Eriteadmiste kasutamine Nõukogude kriminaalprotsessis kaitsefunktsiooni teostamisel". 1987. a. oktoobrist kuni

1988. a. augustini stažeeris E. Kergandberg Viini ja Salz-
burgi ülikoolis. Tema teadustegevuse huvisfääri kuuluvad
eeskätt sellised küsimused, nagu tõendamise ja tervikliku
kriminaalprotsessuaalse tegevuse vahekord, eriteadmised
protsessieesmärkide saavutamise vahenditena jne.

A l l i k a d . K i r j a n d u s .

M ä r k u s e d

1. Tartu Riikliku Ülikooli õppe-teaduskoosseisu biobiblio-
graafianimestik 1944 - 1980. Tallinn: Valgus, 1987. Lk.
26.
2. Võšinski, A. Kohtulike tõendite teooria Nõukogude õigu-
ses. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1950.
3. Adojaan, J. Riigi- ja ühiskonnavara kaitsest. Tallinn:
Eesti Raamat, 1979.
4. Vt.: Alaealine ja seadus: Normatiivaktide kommenteeri-
tud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat, 1969; H. Saarsoo
on kirjutanud alaealiste asjade komisjoni põhimääruse
§-de 30 - 31 ja 34 - 37 kommentaarid; Vt. ka Saarsoo, H.
Pedagoogi osavõtt kriminaalprotsessist // Nõukogude Kool.
1981. Nr. 2. Lk. 15 - 17; Саарсоо Х. К вопросу формиро-
вания молодого правонарушителя // Уч. зап. Тарт. ун-та.
1979. Вып. 493: Труды по криминологии VIII. С. 49-67.

TARTU ÜLIKOOLI ÕIGUSTEADUSKOND JA KRIMINOLOOGIA
ARENG NÕUKOGUDE EESTIS

Ando Leps

Ehkki kuritegevuse ja selle põhjuste senine uurimine on Eestis läinud seoses ideoloogiliste hoiakutega NSV Liidus üle kivide ja kändude ning kriminoloogiale pühendunud teadlastel on vaja läinud meelekindlust, et saavutada oma töö avaldamine pärast iga sõna kaalumist ja kõikvõimalikku kooskõlastamist, on sõjajärgsel ajal ilmunud mitmeid kriminoloogialaseid töid.

Juba esimeses sõjajärgses Nõukogude kriminaalõiguse üldosa õpikus käsitles prof. Helmut Kadari (1903 - 1976) põgusalt ka kuritegevuse põhjusi sotsialistlikus ühiskonnas. Kuritegevuse üheks põhjuseks tunnistati imperialistlike riikide vaenulik tegevus nõukogude riigi majandusliku ja poliitilise võimsuse vastu. Teiseks põhjuseks peeti minevikuigandeid elanikkonna mõninga osa teadvuses ja eluviisis /1/. See seisukoht oli välja kujunenud stalinliku diktaadi ajal ja seda ei tohtinud paljude aastate jooksul vaidlustada.

Märgitud seisukohta kritiseeris prof. Ilmar Rebane (sünd. 1912), väites, et kuritegevuse põhjusi ei ole nõukogude ühiskonnas uuritud sotsioloogilistest aspektidest ning peamine - see tees ei tulenenud konkreetsete kuritegude põhjuste uurimisel saadud andmete üldistamisest, vaid oli olemuselt aprioorne. Pealiskaudsust kuritegevuse põhjuste käsitlemisel soodustas kriminaalstatistika puudumine. Äärmiselt negatiivselt oli kuritegevusevastases võitluses kajastunud ka praktika ebajärjekindlus ja kampaanialikkus, mistõttu pahatihti on peetud võitlust oletatava kuritegevuse vastu, mille tagajärg oli paljude süütute Nõukogude kodanike represseerimine /2/.

1975. a. ilmus I. Rebase sulest monograafia "Algteadmisi kriminoloogiast" /3/, milles esmakordselt eesti keeles käsitleti nõukogude kriminoloogia põhiküsimusi. Autor märgib, et nõukogude kriminoloogia valdkonda kuulub kuritegude ja kuritegevuse etioloogia - õpetus neid tingivatest ja soodustavatest asjaoludest ning kuritegevuse ärahoidmise ja ennetamise küsimused, kusjuures ühiskonna arendes on teo keelatuks või lubatuks tunnistamisel määravat

osa etendanud sotsiaal-majanduslikud nähtused. Kuritegevuse põhjuste teaduslikult õige, s.t. marksismi-leninismi rajajate töödele tugineva uurimise filosoofiline ja metodoloogiline alus on determinism, mille kohaselt kõik nähtused, sealhulgas ka ühiskonnaelu nähtused on muudest nähtustest põhjuslikult tingitud ega teki iseeneslikult. Järelikult on kuritegevuski põhjuslikult tingitud teistest nähtustest. Toimepändud kuritegu ei saa enam olematuks teha, ta jääb objektiivse tegelikkuse faktiks. Seepärast ongi kuritegevuse põhjuste uurimine ja selgitamine nõukogude kriminoloogia esmane ülesanne. Üsikkuriteo põhjuste struktuuri käsitlemisel väidetakse, et kuna keegi ei sünni kurjategijana, siis kurjategijaks saadakse just väliskeskkonna mõjul, milles inimene elab. Väliskeskkonna mõjul väheneb aastate kestel järjest rohkem pärilikkuse ja inimese psühhofüüsiliste tegurite osa isiksuse struktuuris ning vastavalt sellele suureneb väliskeskkonna osa kuriteo toimepanemise põhjuste hulgas. Autor märgib, et kuritegevuse põhjusi ei tohi käsitleda liiga üldiselt. Neid tuleb vaadelda eraldi igas ühiskondlik-majanduslikus formatsioonis.

Prof. Hillar Randalu (sünd. 1915) uurimuste teemaks on olnud kuritegevuse genees ja kuritegevuse profülaktika sotsiaalne mehhanism, kusjuures erilist tähelepanu on pööratud kahele isiksuse kujunemist determineerivale kanalile - alaealise perekonnale ja vahetu suhtlemise kontaktgruppidele. H. Randalu, kes on uurinud peamiselt alaealiste kuritegevust, on arvamusel, et inimese isiksus on sotsiaalsete suhete süsteem, mille kujundab tema suhtlemine teiste inimestega, mistõttu kuritegevuse geneesi ja profülaktika probleemide uurimisel tuleb keskenduda tähelepanu isiku vahetu suhtlemiskeskkonna uurimisele. Kuritegeliku käitumise geneesis toimub tavaliselt kuriteosse sissekasvamine ehk kriminogeenne imbibitsioon. Alaealiste kuritegevus on lahutamatu alaealiste järelevalvetusest, kuritegevus kasvab isiksuse väärastumise pinnal. Alates sünnimomendist hakkab laps kohanema sotsiaalse keskkonna nõuetega, kuigi need pole talle alati meelepärased ja piiravad tema eneseteostust. Väliskeskkonna kui vahetu suhtlemise keskkonna nõuded ja nendele nõuetele reageerimine pole kõigi inimeste puhul ühesugused. Vastavalt sellele kujunevad ka erisugused käitumismudelid, isiksuse hoiakud ja suundused. Kriminogeenne imbibitsioon algab väikesest, peaaegu

tühisest ühiskondlike käitumisnormide rikkumisest juba enne kriminaalvastutuseks ettenähtud vanuse saabumist. Kuid juba selleski peitub kurja juur - enese maksmapanemine kaasinimeste huvide või õiguste rikkumise teel. Aste-astmelt asendub eneseteostus enda maksmapanekuga ja käitumise asotsiaalsus suureneb, areneb edasi juba antisotsiaalsuseks, sealt veelgi edasi kuriteoks. Loomulikult kulgeb imbibitsioon nii ainult siis, kui kuriteosse sissekasvamise protsessi arengut ei takistata /4/.

H. Randalu oli üks esimesi, kes hakkas Nõukogude Liidus kasutama kuritegevuse põhjuste uurimisel statistilismatemaatilisi meetodeid ja raali. Tema juhtimisel hakati ENSV TA Majanduse Instituudi õiguse sektoris kujundama kriminoloogilisi andmetöötlussüsteeme /5/.

Hengo Kings (1935 - 1980) rõhutas, et kriminolooge ei huvita niivõrd inimese käitumise põhjused üldse, vaid kuritegeliku käitumise spetsiifilised põhjused. Kriminoloogilt ei saa nõuda, et ta seletaks ammendavalt inimese käitumise kõiki aspekte. Inimese käitumise seaduspärasusi uurivad geneetikud, psühholoogid, psühhiaatrid jt., ent igaüks omast aspektist. Kriminoloog ei saa neid asendada ja see pole vajalikki. Inimese käitumise uurimisel kriminoloogilisest aspektist on tarvis selgitada, miks inimene valis oma vajaduste rahuldamiseks kriminaalseadusega vastuolus olevad vahendid. Kuritegu on inimese käitumisakt ja selle täielikus põhjuses kuulub teatav osa ka bioloogilistele faktoritele, kuigi need ei ole määravad. H. Kings on seisukohal, et konkreetse kuriteo ja kuritegevuse põhjused ei ole erilaadsed nähtused, sest konkreetse kuriteo põhjused ei ole ainult individuaalsed, vaid neis sisaldub ka üldine, mis on iseloomulik kuritegevuse põhjustele ja seetõttu võimaldab kuritegude põhjuste üldistamine selgitada kuritegevuse põhjusti /6/.

TPLis töötav prof. Južef Livšits on pööranud tähelepanu põhiliselt isiksuse ja ühiskondliku korra vastastikuste seoste kriminoloogilistele aspektidele. Tema arvates kujundavad isiksust reaalselt eksisteerivad ja vähemalt kolmest eri kihist koosnevad ühiskondlikud suhted. Eelkõige need suhted, mis on kujunenud objektiivselt eksisteerivate seaduspärasuste tõttu vastavuses ajalooliselt väljakujunenud sotsialismi progressiivse sisuga. See kiht ühiskondlike suhteid sisaldab häid võimalusi isiksuse positiiv-

seks mõjutamiseks, olgugi et need ei ole vabad ka vastuoludest. Teine kiht ühiskondlikke suhteid, nn. minevikuigandid võivad aga isiksuse arengut mõjutada negatiivselt. Kolmas kiht ühiskondlikke suhteid tekib inimeste praktilises tegevuses sotsialismi printsiipide moonutamise tõttu. Selline ühiskondlike suhete sümbioos moodustab kuritegevuse täieliku sotsiaalse põhjuse, millele lisanduvad veel mõningad kasvatuslikku laadi nähtused /7/.

Õigusdoktor Eduard Raska (sünd. 1944) tähelepanu uurimistöös keskendus algul sotsiaalse käitumise regulatsiooni probleemidele indiviidi tasandil. Hiljem, olles seisukohal, et inimese sotsiaalne käitumine selle massiilmingutes (ka kuritegevus) ei ole seletatav ainuüksi isiksuse tasandil, orienteerus ta isiksuse uurimiselt sotsiaalsete ühenduste ja ühiskonna territoriaalsete üksuste uurimisele eeldusel, et inimeste sotsiaalne käitumine kõigis selle olemasolevates vormides määratakse ära reaalsete elutingimustega, kusjuures need tingimused ise kujunevad sõltuvalt ühiskonna kui võrdlemisi tervikliku organismi tegelikust seisundist. Selles mõttes ei saa inimeste sotsiaalset käitumist käsitada isiksuse funktsioonina, vaid tegemist on ühiskonna elutegevuse ühe ilminguga. Isiksus, olles ise ühiskonna produkt, lihtsalt vahendab, individualiseerib sotsiaalse käitumise ühiskondlikke determinante /8/.

A. Leps väidab, et kuna marksism-leninism määratleb ühiskonda kui ühiskondlike suhete kogumit, siis pole ühiskondlik suhe ainult inimeste kui homo sapiens'ide vaheline suhe, vaid ühiskonna liikmete vaheline suhe, s.t. sotsiaalsete omadustega, eelkõige klassikuuluvusega inimeste suhe, kus indiviidid on kõik sotsiaalsed omadused saanud ühiskonnalt, mistõttu kuritegevus on ühiskonna kui terviku üks moment, on klassiühiskonna vastuolude produkt ja seetõttu sotsiaalne nähtus. A. Leps on uurinud ka kuritegevuse geograafiat ja tulnud järeldusele, et igale piirkonnale on omane teatav kuritegevuse struktuur ja tase, mis on tingitud ajalooliselt väljakujunenud majandus-, sotsiaal- ja kultuuritasemest. Näiteks on NSV Liidu Balti liiduvabariikide kuritegevuse struktuur kardinaalselt erinev, võrreldes Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia liiduvabariikidega. Meil on aga kuritegevuse tase kõrgeim Kirde-Eestis kui arenemas tööstuspiirkonnas ning madalaim Lääne-Eesti saartel /9/ kui püsirahvastikuga alal.

Üksikettevõtete kriminoloogilis-sotsioloogilisi uurimusi on I. Rebase juhendamisel tehtud juba 20 aastat Tartus ja Tallinnas. Nii uuriti 1966 - 68 Tartus kahe tehase - Tartu Raudbetoontoodete Tehase ja Tartu Autode Remondi Katsetehase ning 1983 - 85 Tartu Plastmasstoodete Katsetehase õiguskorda ja seda mõjutavaid tegureid /10/. Sotsialistliku vara pisiriisumisi on Poigo Nuuma uurinud Tallinna Kondiitritoodete Vabrikus /11/.

Meie maa arengu ajalooliseks pöördepunktiks on NLKP KK 1985. aasta aprillipleenum, millel pöörduiti tagasi marksistlik-leninliku ideepärandi juurde. See andis võimaluse uurida kuritegevust ja selle põhjusi selliselt, nagu nad tegelikkuses esinevad. Uutmisideed on leidnud kajastamist R. Maruste, E. Raska ja A. Lepsi viimase aja töödes, kus erinevail üldistusastmeil analüüsitakse kuritegevust ja selle ennetamise võimalusi sotsialistlikus ühiskonnas /12/.

Peale eespool nimetatute on kriminoloogiaalase uurimistööga tegelnud veel Albert Paltser, Lembit Auväärt ja J. Ginter TÜ käitumishälvete sotsioloogia laboris; Elmar Raal, Heldur Saarsoo, Harri Kärtner, Jaan Sootak ja Kalle Nigola TÜ õigusteaduskonnas; J. Napa ENSV TA Majanduse Instituudi õiguse sektoris; Valter Raudsalu, Karl Kimmel ja Heino Tõnismägi prokuratuuris; Karl Marks ülemkohtus jt.

Esimesed tööd kuritegevuse põhjuste kohta valmisid TÜ õigusteaduskonnas 1950. aastate lõpus. Uurimistöö intensiivistus eriti 1964. a., mil selliseid uurimusi hakati tegema koostöös juristide-praktikute ja teiste erialade esindajatega. 1965. aasta kevadel moodustati õigusteaduskonna juurde ühiskondlikel alustel töötav kriminoloogia laboratoorium, mis 1966. aastal muudeti koosseisuliseks kriminoloogia probleemlaboratooriumiks. Uurimise eesmärk oli uue kriminoloogiaalase informatsiooni saamine ning selle läbitöötamise alusel praktiliste ettepanekute tegemine kuritegevuse põhjuste ja üldse õigusrikkumisi soodustavate asjaolude kõrvaldamiseks uuritavates ettevõtetes ning neis õigusala töö tõhustamiseks /13/. 1974. a. võeti laboratooriumi uurimistööplaani teema "Noorte õiguskasvatuse tegurid ja efektiivsus (kriminoloogilisi aspekte)". Eesmärgiks seati noorte õigusteadmiste taseme selgitamine, õiguskasvatuse tegurite uurimine ja õiguskasvatuse efektiivsuse kindlaksmääramine /14/. 1978 - 1980 tegeles laboratoorium kuritegevuse põhjuste ning 1980 - 1983 statistiliste mee-

todite kasutusvõimaluste uurimisega. 1983. a. kevadest kannab laboratoorium nimetust TRÜ käitumishälvete sotsioloogia labor. Töö põhisuunad lähemateks aastateks on kindlaks määratud teadustööplaaniga, samuti TÜ ja Eesti NSV õiguskaitseorganite vahel sõlmitud mitmepoolse teaduslik-tehnilise koostöö lepinguga, mille kohaselt labor osaleb kuritegevuse sotsiaalse profülaktika kompleksprogrammi väljatöötamises ja juurutamises. Esmaseks praktiliseks tulemuseks peab kujunema raali baasil realiseeritud andmesüsteem, mis koondab kuritegevuse ja seda tingivate sotsiaal-majanduslike nähtuste statistilise andmestiku. See võimaldab asjaosaliste arvates uurida kuritegevuse seotust ühiskonna elutegevuse mitmesuguste protsessidega, vastavalt nende protsesside muutustele prognoosida kuritegevust ja soovitada kompetentsetele organitele profülaktilisi meetmeid kuritegevuse ärahoidmiseks /15/.

Eesti NSV TA Majanduse Instituudi õiguse sektoris tegeldi pikemat aega kriminoloogiaalase uurimistööga H. Randalu juhtimisel, kuni see uurimissuund 1984. a. lõpetati. Instituudi juhtkonna tegevus tundub rohkem kui kummaline. Kas ei küünitud tõsiasi, et ühiskonnas eksisteerivate sotsiaal-majanduslike vastuolude üks produkt on kuritegevus, mistõttu kuritegevusega seonduvate probleemide uurimine selle instituudi õiguse sektoris oli igati põhjendatud? Vähe sellest, 1986. a. sügisel majandusõiguslike probleemide sektor (end. õiguse sektor) koguni likvideeriti. Olgu mõtiivid millised tahes, selline reorganiseerimistegevus tundub pehmelt öelduna lühinägelik. Jääb vaid loota, et 1988. a. lõpul loodud Eesti NSV TA Filosoofia, Õiguse ja Sotsioloogia Instituut kujuneb tegusaks õigusuuringute koordineerimise keskuseks. Ka kriminoloogilised uuringud ei tohiks sellele instituudile tegevussfäärist välja jääda.

Kriminoloogia probleemide õpetamine TÜ õigusteaduskonna üliõpilastele algas 1963/64. õppeaastal, mil I. Rebane lülitas kriminaalõiguse üldosa loengukursusesse 8 tundi kriminoloogialoenguid.

Kõige varasem iseseisev kriminoloogia loengukursus on TÜ arhiivi andmete järgi /16/ peetud 1967/68. õppeaastal. Kriminoloogia oli siis ette nähtud tsükli- (valik-) ainena IV kursuse 12 üliõpilasele. Albert Paltseri (sünd. 1931) loetud kursuse pikkuseks oli 20 tundi, millele lisandus 10 tundi praktikume (sama loengukursust luges A. Paltser ka kahel järgneval õppeaastal).

Juba järgmisel õppeaastal (1968/69) lisandus erikursus (44 tundi) retsidiivsest kuritegevusest, mida luges H. Kings. 1971/72. õppeaastal luges erikursust H. Kärtner (sünd. 1925), käsitledes kuritegevuse seisundi, struktuuri ja dünaamika uurimist (seda kursust luges ta veel kolmel järgneval õppeaastal).

Alates 1972/73. õppeaastast algas kriminoloogia õpetamine õigusteaduskonna IV kursuse üliõpilastele üldkursusena, mida luges kuni 1980. aastani H. Kings. 1973/74. õppeaastast alates on andmeid ka selle kohta, et kriminoloogias kirjutati nii kursuse- kui ka diplomitöid.

1975/76. õppeaastal asendus kriminoloogiaalane erikursus. Uut erikursust hakkas lugema E. Raska, kes käsitles kriminoloogilise algmaterjali kogumise ja analüüsimise probleeme. Eriкурсus oli küllaltki ulatuslik, hõlmates 32 tundi loenguid ja 19 tundi praktikume. Samal teemal luges järgmisel õppeaastal (1976/77) erikursust H. Kärtner (22 tundi loenguid, 20 tundi praktikume). Sama erikursust luges H. Kärtner ka kahel järgmisel õppeaastal.

1979/80. õppeaastast hakkas kriminoloogia erikursust lugema H. Randalu, kes käsitles selles statistiliste andmetöötlussüsteemide kasutamist kriminoloogias (21 tundi loenguid). 1980. aasta kevadsemestril lugesid H. Kingsi surma tõttu osa kriminoloogia üldkursuse loenguid Kuno Tombak ja Jaan Ginter.

1980/81. õppeaastast hakkas kriminoloogia üldkursust lugema Ruti Kilg. 1986/87. õppeaastal luges kriminoloogia erikursust J. Ginter, kes käsitles kuritegevuse territoriaalsete erisuste uurimise probleeme. J. Ginter loeb alates 1987/88. õppeaastast ka kriminoloogia üldkursust.

K i r j a n d u s

1. Kadari, H., Raal, E., Rebane, I. Nõukogude kriminaalõigus: Üldosa. - Tallinn, 1963. Lk. 82 - 93.
2. Rebane, I. Kas on minevikuigandid kuritegevuse ainsaks põhjuseks NSV Liidus // TRÜ toimetised. 1970. Vihik 257: Kriminoloogiaalaseid töid. Lk. 24, 25.
3. Rebane, I. Algteadmisi kriminoloogiast. Tallinn, 1975.
4. Randalu, H. Kuritegevuse geneesi ja profülaktika sotsiaalsest mehhanismist. Tallinn, 1982.

5. Randalu, H. Kriminoloogilised andmetöötlussüsteemid: Permanentsete andmetöötlussüsteemide loomine // TRÜ toimetised. 1979. Vihik 484: Kriminoloogia ja õiguspsühholoogia küsimusi. Lk. 10 - 24.
6. Kings, H. Jossif Noi jätkab diskussiooni: Kuidas seda hinnata? // Nõukogude Õigus. 1976. Nr. 4. Lk. 262 - 263.
7. Лившиц Ю. Личность и общественный порядок. Таллинн, 1975. С. 78.
8. Raska, E. Seadusega pahuksis: Portreevisand noorest kurjategijast. Tallinn, 1980; Raska, E. Sotsiaalne programm: Kuritegevuse ennetamine: Teooria ja praktika küsimusi. Tallinn, 1987; Раска Э. Борьба с преступностью и социальное управление. Таллинн, 1985.
9. Лепс А. Влияние социально-демографических процессов на преступность. Таллинн, 1981.
10. Paltser, A., Rebane, I. Ülevaade Tartu Raudbetoontoodete Tehase ja Tartu Autode Remondi Katsetehase sotsioloogilis-kriminoloogilisest uurimisest aastail 1966. Tartu, 1966; Rebane, I. Õiguskord ja seda mõjutavad tegurid töökollektiivis (Tartu Plastmasstoodete Katsetehase uurimise andmeil). Tartu, 1985.
11. Nuuma, P. Negatiivsetest faktoritest võitluses sotsialistliku vara pisiriisumisega // TRÜ toimetised. 1972. Vihik 300: Õigusteaduslikke töid. Lk. 63 - 70.
12. Maruste, R. Ühiskonna arenguvastuolud ja õiguskord // Nõukogude Õigus. 1987. Nr. 1. Lk. 11 - 16; Raska, E. Kuritegevuse ennetamise võimalikkusest // Looming. 1987. Nr. 11. Lk. 1532 - 1538; Leps, A. Kriminoloogia Nõukogude Eestis ja selle arenguperspektiivid // Nõukogude Õigus. 1987. Nr. 4. Lk. 271 - 275; Nr. 6. Lk. 423 - 426; Leps, A. Ühiskonna klassid ja kuritegevuse juured // Nõukogude Õigus. 1988. Nr. 2. Lk. 96 - 99.
13. Paltser, A., Rebane, I. Ülikooli kriminoloogia probleem-laboratooriumis // Nõukogude Õigus. 1967. Nr. 1. Lk. 19 - 20.
14. Kings, H. Noorte õiguskasvatus - TRÜ Kriminoloogia Laboratooriumi uurimisobjekt // Nõukogude Õigus. 1978. Nr. 1. Lk. 13 - 16.
15. Raska, E. Mida tehakse TRÜ käitumishälvete sotsioloogia laboris? // Nõukogude Õigus. 1985. Nr. 6. Lk. 426 - 428.
16. Kuna arhiivis puuduvad andmed kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri tegevuse kohta 60. aastate alguses, siis

on võimalik, et tegelikult algas kriminoloogia õpetamine juba varem. Ka kõik järgnevad andmed toetuvad ainult TRÜ arhiivis leiduvatele dokumentidele.

TARTU ÜLIKOOLI OSA ÕIGUSPSÜHHOLOOGIA
ARENGUS NÕUKOGUDE EESTIS (1966 - 1988)

Rait Maruste

Nõukogude võimu algaastatel Eestis õiguspsühholoogiaalaste uurimustega ei tegeldud ega õpetatud seda ainet ka TÜs. Seda vaatamata asjaolule, et Eesti Vabariigi perioodil olid olemas nii õiguspsühholoogia arengu baasilised eeldused psühholoogia/psühhiaatria arvestatava arenemise näol kui ka spetsiifilised eeldused õiguspsühholoogilise uurimis- ja õppetöö näol. Järjepidevuse katkemises etendas juhtrolli Eestis esimestel nõukogude võimu kümnenditel valitsenud stalinismi eitav suhtumine psühholoogiasse kui teadusesse üldse ning siin Eestis seda suhtumist võimendanud ametlik vaenulik hoiak kodanlikku perioodi ja selle teadussaavutustesse.

Nõukoguliku perioodi õiguspsühholoogia arengu algtõukeks sai alles NLKP KK 1964. a. määrus "Õigusteaduse edasise arendamise abinõudest ja juriidilise hariduse parandamisest", milles muu hulgas nähti ette ka kohtupsühholoogia* lülitamine juristide professionaalsesse ettevalmistusse. TÜs hakkas määrus realiseeruma 1966. a. kevadsemestrist, mil kohtupsühholoogia arvestuslikku kursust hakkas IV kursusele õpetama dots. Olev Püssa (1928 - 1967), kes luges seda ainet

* Nagu arenevale teadusele iseloomulik, on ajas muutlikud olnud ka tema nimetused. Termin kohtupsühholoogia oli kasutusel arengu esimesel perioodil, kui teaduse uurimisaine piirdus põhiliselt kohtutegevuse psühholoogia uurimisega. Hiljem on uurimisaine laienenud õigustegevuse psühholoogia uurimisele ja kohtupsühholoogiast on saanud õiguspsühholoogia üks allharusid.

1966 - 1967 /1/. Oma seisukohad kohtupsühholoogia ainekse ja struktuurist esitas ta artiklis "Kohtupsühholoogia rakendamisest kuritegude tõendamisel" /2/. Oma kirjutises märgib O. Püssa, et pole veel välja kujunenud sellist psühholoogia rakendussuunda nagu õiguspsühholoogia, mis peaks hõlmama allosadena kõikide eri õigusala-dega seotud psühholoogiaprobleemide käsitlemist. Kohtupsühholoogias eraldas O. Püssa kolme osa:

1) kriminaalpsühholoogia, mis uurib kurjategija isiksuse kujunemist ja kuritegude toimepanemise ning ärahoidmisega seotud psühholoogilisi probleeme;

2) protsessuaalpsühholoogia, mille sisuks on kriminaalasja kohtueelse uurimise ja kohtuliku arutamise psühholoogilised alused, protsessis osalevate isikute psühholoogia, tõendamise ja üksikute uurimistoimingute psühholoogia;

3) põnitentsiaarpsühholoogia, mis käsitleb süüdimõistetute psühholoogiat ja nende parandamise ning ümberkasvatamise protsessi psühholoogilist karakteristikat /2/.

Selles sisuliselt esimeses nõukogude perioodi spetsiaalselt õiguspsühholoogiale pühendatud töös vaatleb O. Püssa lisaks metodoloogilistele küsimustele ka mitmeid psühholoogiategadmise praktilise kasutamise võimalusi õiguspraktikas.

Aastatel 1968 - 1973 luges kohtupsühholoogiakursust Hengo Kings (1935 - 1980) /3/. Ka tema võttis oma arusaamad, mis oluliselt erinesid O. Püssa omadest, kokku eraldi artiklis "Kohtupsühholoogia ainekse" /4/. H. Kings märgib, et kohtupsühholoogia ei ole veel jõudnudki probleemideni väljaspool, sest läbitöötamist vajavad kohtupsühholoogia ajalugu, aine, ülesanded, meetodid, süsteem, kohtueelse ja kohtuliku uurimise üldine ja psühholoogiline struktuur ja kohtupsühholoogiaekspertiis. Parandusliku töö psühholoogia ühendamise kohtupsühholoogiaga oleks kunstlik ja kahjustaks selle haru arengut /4/.

Kuigi kohtupsühholoogiat oli NSV Liidus õpe-

tatud juba mitu aastat, kinnitati aine esimene üleliiduline programm alles 21. märtsil 1968. a.,* mille kohaselt kursus koosnes kahest poolest - üld- ja kohtupsühholoogiast. Esimene üleliiduline õiguspsühholoogia metoodiline juhend töötati välja 1970. a. Need materjalid võeti loomulikult aluseks õppetöös ka Tüs.

1973 - 1976 õpetas kohtupsühholoogiat vanemõpetaja Kalle Luiga (sünd. 1945) /5/, kes oma töös rajanes A. Ratinovi ja A. Dulovi käsitlustele. Nii O. Püssa, H. Kings kui ka K. Luiga teadaolevalt kursuse üldpsühholoogilist osa eraldi ei õpetanud. See tuli omandada iseseisvalt. Lektorid koondasid oma tähelepanu kohtupsühholoogia probleemide valgustamisele loengute teel.

1977. a. luges kohtupsühholoogiat mittekoosseisuline õppejõud Lembit Auväart /6/, kes samuti lähtus üleliidulistest juhendmaterjalidest, kuid lülitas auditoorse õppetöö hulka juba ka üldpsühholoogia küsimuste käsitlemise.

Alates 1978. a. kuni käesoleva ajani õpetab vaadeldavat distsipliini Rait Maruste (sünd. 1953), kes 1984. a. juurutas õppeaine nimetuseks "üld- ja õiguspsühholoogia" ning 1988. a. töötas välja uue, üleliidulisest tüüpprogrammist paljus erineva (laiema) aineprogrammi ja metoodilise juhendi. R. Maruste sulest on ilmunud ka esimesed eestikeelsed ainet käsitlevad õppevahendid (7; 8; 9/.

1986. a. üleliidulisel õiguspsühholoogiakonverentsil Tartus esitas R. Maruste põhjenduse õiguspsühholoogiakursuse ümberkorralduseks selliselt, et senine üldkursus formeeritakse ümber üld- ja sotsiaalpsühholoogia alusteks juristidele, mida õpetaksid psühholoogid, ning õiguspsühholoogiakursuse õppimine toimuks erikursuste kaudu eraldi kriminaal- ja tsiviil-/haldustsükli üliõpilastele ning seda õpetaksid juristid-õiguspsühholoogid.

* See sai paljus võimalikuks 60. aastate soodsa poliitilise olukorra tõttu.

Üld- ja õiguspsühholoogia õpetamisel TÜ õigusteaduskonnas on see iseärasus, et erinevalt paljudest teistest NSV Liidu kõrgkoolide õigusteaduskondadest, kus ainet õpetavad psühholoogid (ta on antud teaduskonnast välja), on õpetamine Tüs toimunud kogu aeg juristide poolt ja kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juures.

1985. a. sügissemestril luges õigusteaduskonna V kursuse uurijate tsükli erikursust "ütluste psühholoogia" L. Auväärt ning 1987. a. kevadsemestril Peeter Tulviste (sünd. 1945) psühholoogiaosakonna üliõpilastele erikursust "kohtupsühholoogiaekspertiis".

Lisaks õigusteaduskonnas kirjutatud õiguspsühholoogiaalastele üliõpilastöödele on sellesisulisi töid kirjutanud ka loogika ja psühholoogia kateedri juures nii statsionaarsed psühholoogiaüliõpilased kui ka kaugõppes teist (psühholoogilist) kõrgharidust omandavad juristid.

Tulenevalt psühholoogia, psühhiaatria ja õiguse uurimise pikast ajaloolisest traditsioonist Tartus, on õiguspsühholoogia teadusliku uurimistöö küsimustega tegeldud küllalt laialdaselt. Alustajaks võib pidada O. Püssat, kes oma eelosundatud kirjutises /2/ käsitles lisaks metodoloogilistele probleemidele ulatuslikumalt tõendamispsühholoogiat. Kohtupsühholoogia sai ka 1966. a. TRÜ juurde asutatud kriminoloogialaboratooriumi (juhendaja prof. Ilmar Rebane (sünd. 1912)) üheks kolmest teadustöö põhisuunast.

Psühholoogia probleemid on olnud vaatluse all paljudes valminud teaduslikes kvalifikatsioonitöodes. Esimesena nii ajalt kui sisult tuleb nimetada I. Rebase doktoritööd "Veenmine ja sundvõitluses rünnetega nõukogude õiguskorrale /10/.

Neid küsimusi käsitlesid oma kandidaaditöös H. Kings ("Noorukite retsidiivne kuritegevus", 1968), J. Napa ("Alaealiste kuritegevus ja alaealise kurjategija isik", 1971), H. Saarsoo ("Nõukogude kriminaalprotsessi osast eeluurimisel võitluses alaealiste kuritegevusega", 1972), E. Raska

("Mõningatest nihetest kuritegusid toime pannud noorte isiksuse struktuuris", 1974), L. Auväart ("Perekonna ja eakaaslaste osa alaealiste õiguslikus sotsialiseerumises", 1982), R. Maruste ("Psühholoogiaekspertiis kriminaalkohtumenetluses", 1984), J. Saar ("Alaealiste õiguserikkujate ja kurjategijate professionaalse enesemääramise psühholoogia"). L. Auväartilt on ilmunud seni ainuke vabariiklikus kirjastuses välja antud spetsiaalne õiguspsühholoogia tutvustamiseks mõeldud väljaanne "Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse" /11/.

Olulisemate õiguspsühholoogiaalaste teadustöösuundadena võib välja tuua õigusrikkuja isiksuse uurimise, kollektiivi õiguskäitumist mõjustava sotsiaalpsühholoogilise kliima uurimise ning psühholoogia eriteadmiste (psühholoogiaekspertiisi) kasutamise õigusemõistmisel. L. Auväart, R. Maruste, P. Tulviste on olnud korduvalt tegevad ka psühholoogiaekspertidena.

Silmapaistvaimaks teadussündmuseks Eesti õiguspsühholoogia ajaloos tuleb pidada üleliidulist konverentsi "Õiguspsühholoogia õpetamine ja praktiline rakendamine NLKP 27. kongressi otsuste valguses" Tartus 17. - 19. septembril 1986. a. Konverentsi ühtede juhtkorraldajatena olid tegevad TRÜ teadlased (õppejõud L. Auväart, R. Maruste, V. Paavel jt.). Konverentsil võeti kokku õiguspsühholoogias saavutatud, hetkeseis ja kavandati edasised tegevussuunad, anti välja 2 köidet teese /12; 13/.

Lõpetuseks väärrib äramärkimist, et on koostatud õiguspsühholoogia arengukäiku kajastav diplomitöö "Õiguspsühholoogia arengulugu Eestis", autoriks Merle Asula, juhendaja R. Maruste, mille käigus koostati ka Eesti autorite õiguspsühholoogiaalaste kirjutiste bibliograafia /14/.

K i r j a n d u s

1. TRÜ struktuur ja isikuline koosseis: Teatmik. Tartu, 1967. Lk. 78.
2. Psühholoogia ja kaasaeg: Artiklite kogumik. Tallinn, 1968. Lk. 116 - 135.
3. TRÜ struktuur ja isikuline koosseis: Teatmik. Tartu, 1968 - 1973. Lk. 104, 110, 114, 124, 128, 134.
4. Kings, H. Nõukogude kohtupsühholoogia ainekst // Nõukogude Õigus. 1973. Nr. 4. Lk. 254 - 256.
5. TRÜ struktuur ja isikuline koosseis: Teatmik. Tartu, 1973 - 1976. Lk. 134, 148, 182, 204.
6. TRÜ struktuur ja isikuline koosseis: Teatmik. Tartu, 1977. Lk. 190.
7. Maruste, R. Psühholoogia eriteadmiste kasutamise kriminaalprotsessis: Õppevahend. Tartu, 1982.
8. Bachmann, T., Maruste, R. Õiguspsühholoogia alused: Õppevahend. I. Tartu, 1985.
9. Bachmann, T., Maruste, R. Õiguspsühholoogia alused: Õppevahend. II. Tartu, 1987.
10. Ребане И. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правовой док // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1966. Вып. 182. Труды по правоведению.
11. Auväärt, L. Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse. Tallinn, 1982.
12. Преподавание юридической психологии и ее практическое применение в свете решений XXVII съезда КПСС: Решение межвуз. научно-практ. конф. Тарту, 1986.
13. Преподавание юридической психологии и ее практическое применение в свете решений партии и правительства: Тез. докл. и сообщений межвуз. научно-практ. конф., 17 - 19 сентября 1986 г. Тарту-Кяэрику, 1986. Часть I и II.
14. Asula, M. Õiguspsühholoogia arengulugu Eestis: Diplomitöö. (Juhendaja dots. R. Maruste). Tartu, 1987.

KRIMINALISTIKA JA KOHTUEKSPERTIISI ÕPETAMISEST TARTU ÜLIKOOLIS 1927 - 1988

Peep Pruks

Oluline osa kuritegevusvastases võitluses nüüdisajal kuulub kriminalistikale, mille arengutasemest sõltub ka kohtuekspertiisi kvaliteet. Võtme tänapäeva kriminalistika saavutuste ja eesmärkide lahtimõtestamiseks annab kriminalistika arengu uurimine. Viimane on jälgitav kriminalistide-õigusteadlaste teoreetiliste kontseptsioonide ja nende teadusliku kaalu määramise kaudu kriminalistika ajaloos. Kriminalistika kui teadusdisipliini teoreetilise läbitöötatuse kõrval on rakenduslikult suure tähtsusega teadusharu uusimate saavutuste edastamine tulevastele spetsialistidele, kes asuvad tööle juristide-praktikutena. On ju kriminalistikat õpetanud õppejõudude käe all saanud nõutava teoreetilise ja praktilise ettevalmistuse mitmed juristide põlvkonnad. Seega on mõistetav huvi kriminalistikat ja kohtuekspertiisi õpetanud õppejõudude, nende õppe- ja -teadustegevuse vastu. Eestis on kriminalistika-alast kõrgharidust jaganud kuue aastakümne vältel ülikooli õigusteaduskonna õppejõud.

Käesoleva artikli eesmärk ongi käsitleda kriminalistika ja kohtuekspertiisi õpetamisega seonduvat probleemistikku. Selleks vaadeldakse kriminalistikat ja kohtuekspertiisi õpetanud õppejõudude tegevust, keskendades põhitähelepanu just õppeprotsessile. Õppejõudude teadusproduktsiooni analüüsitakse niivõrd, kuivõrd see seondub õppeprotsessiga. Loomulikult pole esitatav ülevaade ammendav. Esiteks ei võimalda seda artikli mahulised piirid, teisalt vajab süvenemine õppejõudude teoreetilisse pärandisse ulatuslikku uurimistööd, milles tänaseks on astutud vaid esimesed sammud /1/.

Artikli kirjutamiseks on kasutatud põhiliselt Eesti NSV Riikliku Ajaloo Keskarhiivi ja TRÜ arhiivi materjale ning õppejõudude trükis avaldatud teadustöid.

26. aprillil 1927. a. otsustas Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kogu asutada kriminaalõiguse õpetamise süvendamiseks kriminaalõiguse ja -protsessi õppetooli juurde kriminalistikaõpetaja kohta /2/, mis ettenähtud korras ka aktsepteeriti: haridusministri ettepanekul sama aasta 17. oktoobrist kinnitati sellesisuline otsus Eesti valitsuses 28. oktoobril 1927. a. /3/. Kriminalistikaloengutega alustati aga kohe /4/. Kuna tollastest õppejõududest ei olnud keegi saanud spetsiaalset ettevalmistust kriminalistikas, tehti selle õpetamine ülesandeks Aleksei Melnikovile. Viimane oli õigusteaduskonnas töötanud juba kuus aastat. Alates 1921. a. kevadsemestrist luges ta õppeülesande täitjana kriminaalõigust ja -protsessi /5/. Kauaaegse kohtutegelaseks oli A. Melnikov põhjalikult tutvunud kriminalistika selleaegsete saavutustega /6/. See oli ka põhjuseks, mistõttu komisjon, koosseisus prof. Karl Saarmann, prof. Igor Tjutrumov ja prof. Jüri Uluots, otsustas esitada A. Melnikovi kriminalistikaõpetaja kohale /7/. 12. detsembril 1927. a. valitigi A. Melnikov kaheks aastaks kriminalistikaõpetaja kohusetäitjaks alates 1. jaanuarist 1928. a., haridusministri loal võis ta õpetada vene keeles /8/.

Algul loeti kriminalistika fakultatiivkursust neli tundi nädalas, lisandusid iganädalased praktilised tööd kahe tunni ulatuses /9/. A. Melnikov oskas väga mitmekesiselt ja rasket ainet suurepäraselt süstematiseerida ning metoodiliselt esitada. Seetõttu näitasid tudengid kriminalistika vastu üles suurt huvi, olgugi et aine ei olnud kohustuslik. Dekaan prof. J. Uluotsa sõnutsi oli A. Melnikov "õppetöö korraldamisel ja vastavate ülesannete teostamisel üldse tõsiselt ja oluliselt kaasaaidanud, iseäranis aegadel kui vastavate teadmistega inimesi puudunud ... Kui inimene on ta kolleegidega alaliselt kõige paremalt läbisaanud, oma õpilastele armastatud õpetaja olnud" /10/.

Samm edasi kriminalistika edukamaks õpetamiseks oli kriminalistikakabineti loomine, mis asutati kriminaalõiguse õppetooli juurde. 7. märtsil 1929. a. pöördus kriminaalõiguse ja -protsessi erakorraline professor K. Saarmann asjassepuutuva ettekandega õigusteaduskonna dekaani poole. Muuhulgas öeldakse selles, et "... vajalik oleks aja jooksul luua kriminalistika kabinet, mis koondaks eeskätt õppevahendeid kriminalistika alal, võimaldaks praktiliste tööde läbiiviimist samal ajal ja lõpuks,

võimaldaks ka ühendada õpetamist kõigil kriminaalteaduste harudel" /11/. Teaduskonna kogu arutas avaldust 11. märtsi koosolekul ning siit järgnes esildis ülikooli valitsusele /12/. Viimane kinnitas teaduskonna ettepaneku kriminalistikakabineti asutamiseks 28. mail 1929. a. /13/. Vastloodud kabineti juhataja kohustused võttis ilma eri tasuta enda kanda kriminalistikaõpetaja A. Melnikov.

Esmalt kasutati õppevahendite hoiukohana deka-naadi ruume /14/. Teatud määral seesugune lahendus isegi õigustas end, kuna vahendeid oli üsna kesiselt. Nii kuulus kabinetile "... üks päevapildistamise aparaat (kombineeritud kaamera "Meta" 13 x 18, firmalt "Wira" (Berliin), üks spetsiaalobjektiiv, üks *mordkoffer* /15/, seitse daktüloskoopilist õppetabelit, kakskümmend viis õppetabelit *signalelement*-õpetuse jaoks dr. Schneickerti järgi, mitmesugused õppetabelid, mis olid valmistatud A. Melnikovi juhatusel" /16/. Ajapikku täienesid kabineti kogud uute õppevahendite ja kriminalistika-alase teabekirjandusega. Tõhusaks panuseks olid siinjuures õigusteaduse seminari raamatukogu poolt kabinetile üle antud raamatud ja ajakirjad /17/. Alates 1930. a. saadi oma käsutusse eraldi ruumid Jakobi t. 4 asuva ülikoolihoone ülemisel korrusel /18/.

1932. - 1933. a. suvised teaduskomandeeringud viisid A. Melnikovi mitme Euroopa riigi krimina-listikainstituuti, kus ta tutvus asjaomaste õppemeetoditega. Täiendades end oma lemmikalal, rakendas ta omandatud kogemusi õppetöös /19/. Igati ajakohaseks püüdis ta muuta ka kriminalistikaka-binetti. Ent kavatsused jäid lõpule viimata. Alates 8. märtsist 1934. a. oli A. Melnikov sunnitud haiguse tõttu õppetöö katkestama. Teaduskond, lootes õppejõu peatsele paranemisele, pikendas veel 12. märtsi koosolekul õpetamisperioodi kahe aasta võrra. Kuid kolm päeva hiljem A. Melnikov suri /20/.

Kriminalistikaõpetaja koht jäi 1935. a. vakantseks /21/. 5. oktoobril 1936. a. /22/ valiti kohale Richard Ōunap (Ōunapuu) /23/, kes valmistas end juba A. Melnikovi eluajal ette kriminalistikaõppejõuks. Aastail 1931 - 1935 oli ta "diploomitud edasiõppija kriminalistika alal" /24/. R. Ōunapi prooviloeng oli pühendatud kriminalistika osatähtsusele kriminaalkohtupidamisel /25/. Probleemiring, mida R. Ōunap uuris, oli väga mitmekesine: kriminalistika aine määratlemine, sündmuskoha vaatlus, daktüloskoopia, dokumendi tehniline ekspertiis jne.

Jõudsalt edenes ka kriminalistikakabineti tegevus, mida A. Melnikovi surma järel asus juhutama prof. H. Kadari. Kabineti isikkoosseisu kuulus samuti R. Õunap. 1936/37. õa-ks olid senised ruumid end ammendanud. Praktilisi töid viidi läbi niivõrd, kui võrd seda võimaldasid valitsevad olud. Seetõttu tuli leida kohasemad ruumid /26/. Eeltööd uute ruumide saamiseks ja sisustamiseks algasid 1936. a. Aasta hiljem ehitati Lai t. 34 paikneva hoone kolmas korrus ümber. Remondi järel sisustati ruumid aparatuuri ning uurimisvahenditega, et "tõsta asutist ajakohasele kõrgusele, soodustada uurimis- ja õppetööd, samuti abistada ... asjaomaseid organisatsioone väljaspool ülikooli praktiliste küsimuste lahendamisel" /27/. Täiendati kriminalistikakabineti raamatukogu, juurde muretseti vajalikke ajakirju, instrumente ja õppeabinõusid. 1938. a. oli neid ühtekokku 296 kr. väärtuses /28/.

1938. a. nimetati kriminalistikakabinet ümber kriminaalteaduste instituudiks, millega kaasnesid ka sisulised muudatused. Õppetöö ümberkorraldamisel muutusid kriminaalõiguse ja -protsessi-alased praktilised tööd üliõpilastele kohustuslikuks. See muutus vajas materiaalselt tagatist tööruumide ning õppevahendite näol. 1935. a. kriminaalõiguse reformist tulenes tarvidus valmistada üliõpilasi ette kriminaaletioloogia, kriminaalpoliitika ja põnoloogia alal, korraldades selleks asjakohaseid uurimusi. Nagu prof. H. Kadari toonitas, on see "tarvilik meie kriminaalõiguse reformiga aktsepteeritud uute kriminaalpoliitiliste põhimõtete tagajärjeka rakendamise huvides kui ka teostatud reformi tulemuste hindamiseks ning tarbe korral reformi arendamiseks ja arendamissuuna määramiseks tulevikus" /29/.

21. märtsil 1938. a. toimunud õigusteaduskonna kogu koosolekul võetigi vastu otsus muuta senine kriminalistikakabinet kriminaalteaduste instituudiks. Otsuse kinnitasid ettenähtud korras ülikooli valitsus (25. märtsil 1938) ja haridusminister (26. märtsil 1938) /30/.

Kokkuvõttes võib öelda, et 1927 - 1940 pandi alus kriminalistika õpetamisele Tartu Ülikoolis. Fakultatiivainest kujunes mitmekesine ja mahukas õppedistsipliin, mis andis teoreetilise baasi juristidele-praktikutele. 1929. a. asutatud kriminalistikakabinet aitas aine omandamisele tõhusalt kaasa, rikastades humanitaarüliõpilasi kutsetööks vajalike reaalteadmistega.

Ajavahemikul 1944 - 1967 õpetas Tartu Ülikoolis kriminalistikat Olev Püssa. 15. novembrist 1944 /31/, enne diplomeeritud juristiks saamist /32/, asus ta laborandina tööle kriminaalteaduste kabinetti ning 1. detsembrist sai O. Püssast kohtuõiguse kateedri vanemlaborant /33/. 1. septembrist 1945. a. kinnitati ta TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri assistendiks /34/.

1949 - 1955 töötas O. Püssa samas kateedris vanemõpetajana /35/. Pärast väitekirja kaitsmist 2. juulil 1954. a. TRÜ Õpetatud Nõukogus /36/ valiti õigusteaduse kandidaat O. Püssa TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri dotsendi ametikohale /37/.

Dots. O. Püssa oli võimekas ja suurte pedagoogiliste kogemustega õppejõud. Tema kriminalistika üld- ja erikursuste loenguid, mida ta luges alates 1949/50. õa. /38/, iseloomustas aine sügav tundmine ning hea metoodiline tase. Praktiliste tööde ja praktikumide korraldamisel kriminalistikas (1945/46. õa.) /39/ seostas ta oskuslikult teooriat uurimis- ja ekspertiisipraktikaga. Dots. O. Püssa põhjalikud teadmised aratasid üliõpilastes huvi teadusprobleemide vastu. Parimaid üliõpilastöid, mis valmisid tema juhendatavas kriminalistikaringis, kanti ette ÜTÜ teaduskonverentsidel ning esitati võistlustööna ülikooli ja vabariiklikule konkursile. Mitmed nende seast pälvisid auhindu.

Õppetöö kõrval tegi dots. O. Püssa paljude aastate jooksul kriminalistikaekspertiise kohtu- ja prokuratuuriorganitele ning andis kriminalistikas konsultatsioone Eesti NSV õiguskaitseorganite töötajatele. 28. oktoobril 1954. a. Eesti NSV Justiitsministeeriumi ja Tartu Riikliku Ülikooli vahel sõlmitud leping kohustas viimast kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri baasil tegema käekirja, trassoloogia ja dokumendi tehnilist ekspertiisi. Seda juhendas dots. O. Püssa. Ühtekokku tehti aastail 1957 - 1963 kateedris 50 kriminaalistikaekspertiisi /40/.

Analüüsides dots. O. Püssa teadusproduktiooni, võime konstateerida tema tähelepanu keskendumist kohtuekspertiisi probleemidele. Neid käsitleb ta ulatuslikult oma kandidaadidissertatsioonis "Ekspertiidi arvamus kohtuliku tõendina Nõukogude kriminaalprotsessis" /41/. Autor vaatleb ekspertiisi osa objektiivse tõe tuvastamisel Nõukogude kriminaalprotsessis. Kriitiliselt analüüsitakse nõukogude kriminalistikakirjanduses esitatud seisukohti. Väitleja pakub välja uusi ekspertiisiga seonduvaid

lahendeid (eksperdi protsessuaalne seisund, eksperdi taandamise alused, eksperdi arvamuse juriidiline olemus). Kohtupraktika üldistamisega on püütud lahendada küsimusi viisil, mis võimaldaksid eksperdi arvamust kasutada kuriteo avastamise senisest efektiivsema vahendina, aidates kaasa sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamisele. Töös väljendatud seisukohad pakkusid tõsist teoreetilist ja praktilist huvi, neid toetatakse ka praegu (nt. käesoleval ajal jagatakse dots. O. Püssa seisukohta, et eksperti ei saa lugeda asjast huvitatud isikuks ning on alusetu kahelda tema objektiivsuses sellepärast, et ta eelnevalt on samast kriminaalasjast osa võtnud spetsialistina). Veelgi enam, seda peetakse isegi soovitatavaks ja vajalikuks nii ekspertiisi tulemuste, selle organiseerimise kui ka uurija töö seisukohalt /42/. Ekspertiisiküsimusi vaadeldakse veel artiklis "Ekspertide juriidiliste küsimuste esitamise lubamatusest" /43/, konstateeritakse, et juriidiliste asjaolude tuvastamine saab olla üksnes ja alati uurimis- ja kohtuorganite ülesandeks ja selgitatakse, milliste küsimuste lahendamiseks võidakse taotleda protsessuaalses korras kõrvalist abi. Nimetame ka Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi 16. ptk. kommentaare /44/ ning õppevahendit "Ekspertiisi määramine ja tegemine" /45/, milles arendatakse edasi väitekirjas esitatud seisukohti. Seoses kriminalistika õpetamisega väärivad esiletõstmist artikkel "Psühholoogia rakerdamisest kuritegude tõendamisel" /46/, milles autor vaatleb psühholoogia osatähtsust tõendiliikide kujunemisel, selgitab üksikasjalikult ülekuulamisega seonduvaid psühholoogilisi probleeme, annab taktikasoovitusi ülekuulamiseks ja vastastamiseks, ning teaduslik ettekanne "Pedagoogi osavõtt alaealise ülekuulamisest" /47/ TRÜ teaduslik-praktilisel konverentsil 26. - 27. märtsil 1966. a. Viimases analüüsitakse pedagoogi osavõtuvorme alaealise ülekuulamisest ning isikute ringi, kellel on õigus osa võtta alaealise tunnistaja, kannatanu ja süüdistatava ülekuulamisest. Kuna 60. aastate esimesel poolel eestikeelne õppematerjal kriminalistikakursuses puudus, aitasid dots. O. Püssa koostatud tööd seda lünka leevendada. Dots. O. Püssa suri 16. jaanuaril 1967. a. /48/. 1967. aastast tänaseni õpetab kriminalistika üld- ja erikursusi dots. O. Püssa omaaegne aspirant Herbert Lindmäe, kes 1. veebruaril 1967. a. asus tööle vanemõpetajana kriminaalõiguse ja -protsessi kateedrisse. Põhjalike praktiliste teadmistega

kriminalist /49/ näitas end võrdlemisi lühikese aja jooksul võimeka pedagoogina. 26. aprillil 1968. a. kaitses ta TRÜS kandidaadiväitekirja "Isiku identifitseerimine naha papillaarkurrustiku jälgede järgi". 1. septembril 1970. a. valiti ta dotsendi kohale.

Dots. H. Lindmäe loengud kriminalistika üldkursusest, mida ta loeb alates 1966/67. õa. kevadsemestrist, paistavad silma sügava teoreetilise sisuga, samas on nad tihedalt seotud praktikaga. Neid iseloomustab loogiline ülesehitus ning pedagoogiliselt laitmatu esitus. Seetõttu peavad üliõpilased kriminalistikaloenguid õigustatult huvitavaks ja kõitvaks. Ka kateedri õppejõud hindavad neid kõrgelt, märkides dots. H. Lindmäe erilist põhjalikkust aine tundmisel ja õpetamisel.

Üldkursuse kõrval, mida loetakse IV kursuse statsionaarsetele ja V - VI kursuse kaugüliõpilastele, õpetab dots. H. Lindmäe mitmeid erikursusi: ekspertiiside ettevalmistamine ja määramine - 1970/71 - 78/79 (incl.) V kursuse statsionaarsetele ja VI kursuse kaugõppe uurijatsükli üliõpilastele. 1979/80. õppeaastast kannab erikursus nimetust revisjoni ja ekspertiisi korraldamine ja seda loetakse IV kursuse statsionaarsetele kohtu ja prokuratuuri ning uurijatsükli üliõpilastele. (1985/86. õa-st loetakse erikursust üksnes uurijatsükli üliõpilastele.)

1972/73. õa. loetakse uurijatsükli üliõpilastele veel kahte erikursust: eri liiki kuritegude eeluurimise metoodika küsimusi, sündmuskoha vaatlus.

1979/80. õa. lisandus ka erikursus uurija teaduslikust töökorraldusest.

Mahuka üldkursuse ja mitmete erikursuste õpetamine eeldab õppevahendeid, milleta tulemusrikas õppetöö on mõeldamatu. Siinkohal tõstkem esile dots. H. Lindmäe tööd õppekirjanduse koostamisel, mida ta kogu ülikoolis õpetamise kestel on teinud. Kuna senini omandati kriminalistika üldkursus venekeelsete õpikute abil, keskendus dots. H. Lindmäe põhitähelepanu emakeelse õppematerjali väljaandmisele. Tänapäevaks on peaaegu kogu üldkursuse ja enamiku erikursuste kohta olemas õppevahendid, millest õppides on kõrghariduse saanud terve põlvkond uurijaid ja kriminalistikaeksperte. Aastatepikkuse töö tulemusena on H. Lindmäel ilmunud 16 mitmesugust õppevahendit (sealhulgas 4 monograafiat, mis on kasutatavad õpikutena), mitmeid õppeprogramme ja juhendeid kursusetööde kirjutamiseks kriminalistikas, loengute kserokoopiaid,

üldmahuga üle 100 trükipoogna. Artikli maht lubab nimetada vaid olulisemad neist: "Kriminalistika-tehnika" /50/, "Liiklusõnnetuse asjaolude selgitamine" /51/, "Uurimistaktika I, II, III" /52/ jt.

Üld- ja erikursusi aitavad omandada näitvahendid, diafilmid ja slaidid, mida H. Lindmäe kasutab paljude loenguteemade esitamisel ning praktikumides.

Hinnatav on dots. H. Lindmäe oskus kaasata tudengeid teadustöösse, mille tulemusena on valminud hulgaliselt ÜTÜ konverentsi- ja võistlustöid. Tema teaduslikul juhendamisel on valminud üle 40 diplomija üle 100 kursusetöö.

Õppetöö kõrval on dots. H. Lindmäe silma paistnud viljaka teadlasena. Tema teadustöö on keskendunud kohtuekspertiisi teooria- ja praktikaprobleemidele. Aastaid kestnud uurimistöö tulemused on kokku võetud mahukas ning sisutihedas monograafias, mis avaldati 1988. a. /53/.

Tähelepanuvääriv on see, et kõikide Tüs kriminalistikat ja kohtuekspertiisi õpetanud õppejõudude teadushuvi on olnud valdavalt suunatud just kohtuekspertiisile. Meenutagem dots. O. Püssa dissertatsiooni "Ekspertiisi arvamus kohtuliku tõendina Nõukogude kriminaalprotsessis". Sellele on lisandunud dots. H. Lindmäe kandidaaditöö "Isiku identifitseerimine naha papillaarkurrustiku jälgede järgi". Oma monograafias "Kohtuekspertiis" käsitleb dots. H. Lindmäe ekspertiisi korraldamise probleeme: ekspertiisi mõistet ja liike, ekspertiisimaterjale, ekspertiisi määramist ning uurija toiminguid ekspertiisimääramise täitmisel. Lähemalt peatutakse eriteadmiste mõistel ja nende rakendusvormidel, ekspertiisi piiritlemisel muudest eriteadmiste rakendusvormidest ja ekspertiisi rakendusosalal. Ekspertiisiga seonduvaid küsimusi analüüsivad ka dots. Rait Maruste ja dots. Erik Kergandberg oma kandidaadiväitekirjades (R. Maruste "Psühholoogia ekspertiis kriminaalprotsessis (Eesti NSV materjalide põhjal)" /54/, E. Kergandberg "Eriteadmiste kasutamine advokaadi poolt Nõukogude kriminaalprotsessis" /55/). Seega võib öelda, et Tüs on kriminalistika ja kohtuekspertiisi uurimisel ära tehtud küllaltki suur töö ning on kujunemas oma koolkond.

Kriminalistika ja kohtuekspertiisi õpetamisel on dots. H. Lindmäe sidemed uurimis- ja ekspertiisiasutustega olnud tihedad: ta on teinud arvukalt kriminalistikaekspertiise, korduvalt on teda kutsutud spetsialistina sündmuskoha vaatluse toimetamisele. Kriminalistikaküsimuste oskusliku

lahendamise eest, mille tulemusena avastati mitu rasket kuritegu, on talle avaldatud kahel korral tänu rektori käskkirjaga.

Nagu eelnevalt nimetasime, on kriminalistika õpetamisega TÜs seotud veel kaks õppejõudu: dotsendid Rait Maruste ja Eerik Kergandberg. Esimene töötab kriminaalõiguse ja -protsessi kateedris alates 1. augustist 1977 ning on tänaseks tõusnud kateedrit juhatama, teine tuli kateedrisse 23. novembril 1978.

R. Maruste on lugenud kriminalistika üldkursust alates 1977/78. õa-st kaugüliõpilastele ning 1981/82. õa-st ka statsionaarsetele tudengitele. 1977 - 80 korraldas ta laboratoorseid töid kriminalistikas, 1982/83. õa. ka praktikume. E. Kergandberg õpetab kriminalistikat alates 1983/84. õa-st kaugõppe vene rühmadele, 1982/83. õa. kuni 1985/86. õa-ni korraldas laboratoorseid töid statsionaarsete tudengitega.

Noorte võimekate õppejõudude loengud ning praktikumid on hästi ette valmistatud ja asjalikult läbi viidud. Kahtlematult aitavad õppetöö tänapäevastamisele kaasa kogemused, mida dots. E. Kergandberg omandas väliskomandeeringuga Austrias 1987/88. õa. Mõlemad õppejõud on õppetöö näitlikustamiseks teinud diapositiive ja lüümikuid ning juhendanud õppestendide koostamist. Tähelepanuväärne on nende oskus kaasata tudengeid kriminalistikaringi tegevusse, mistõttu viimastel aastatel on traditsioonilisteks saanud sellised huvitavad üritused nagu kriminalistikaolümpiaadid Läti RÜ üliõpilaste osavõtul, fotokonkursid, kohtumised Eesti NSV juhtivate kriminalistidega, õppekursioonid.

A l l i k a d. K i r j a n d u s.

M ä r k u s e d.

1. Mitmes diplomitöös on neid küsimusi uuritud, nagu 1982. a. v-õp. E. Kergandbergi juhendamisel kirjutatud Mare Levini töös "Kriminalistika areng Eestis aastatel 1927 - 1940" ja dots. H. Lindmäe juhendamisel valminud Ingrid Mažniku töös "Dots. O. Püssa õppe- ja teadusala tegevus Tartu Riiklikus Ülikoolis aastatel 1944 - 1967". Nimetatud diplomitöid on kasutatud ka käesoleva artikli kirjutamiseks.

2. RAKA. F. 2100. Nim. 10. S. 1. L. 21, 44.; S. 2. L. 17, 23.
3. RAKA. F. 2100. Nim. 2-a. S. 18. L. 32.
4. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 68. L. 2.
5. RAKA. F. 2100. Nim. 10. S. 2. L. 10, 23, 33.
6. Õunap, R. Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna kriminalistikaõpetaja ja A. P. Melnikov // E. V. Tartu Ülikooli Toimetused. 1936. C Annales XVI - XVIII. Lk. 3.
7. Selle õppekoha järgi õpetati kriminalistikat, varanduslikke kuritegusid ja nende uurimise meetodeid ning korraldati praktilisi töid.
8. RAKA. F. 2100. Nim. 2-a. S. 18. L. 32, 33.
9. RAKA. F. 2100. Nim. 2. S. 638. L. 52.
10. RAKA. F. 2100. Nim. 2-a. S. 18. L. 34.
11. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 68. L. 2.
12. Samas, L. 1, 3.; RAKA. F. 2100. Nim. 10. S. 2. L. 45, 62.
13. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 2, L. 1.
14. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 68. L. 2.
15. Spetsiaalne tehnikavahendite komplekt tapmise sündmuskoha vaatluse toimetamiseks.
16. RAKA. F. 2100. Nim. 10. S. 2. L. 61.
17. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 68. L. 8.
18. Samas. L. 6.
19. RAKA. F. 2100. Nim. 2-a. S. 18. L. 46, 52.; Õunap, R. Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna kriminalistikaõpetaja A. P. Melnikov // E. V. Tartu Ülikooli Toimetused. 1936. C Annales XVI - XVIII. Lk. 4.
20. RAKA. F. 2100. Nim. 2-a. S. 18. L. 62 - 63, 65.
21. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava. 1935. aasta I poolaasta // E. V. Tartu Ülikooli Toimetused. 1936. C Annales XVI - XVIII. Lk. 10.; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava. 1935. aasta II poolaasta // E. V. Tartu Ülikooli Toimetused. Tartu, 1936. C Annales VI - XVIII. Lk. 4.
22. RAKA. F. 2100. Nim. 10. S. 3. L. 19.

23. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli isiklik koosseis 1. detsembril 1935 // E. V. Tartu Ülikooli Toimetused. 1936. C Annales XVI - XVIII. Lk. 14.
24. RAKA. F. 2100. Nim. 10. S. 3. L. 8, 12, 13, 16, 19.
25. Samas, L. 19.
26. RAKA. F. 2100. Nim. 4. S. 101. L. 37.
27. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 75. L. 23.
28. Samas.
29. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 68. L. 14.
30. Samas. L. 10, 15, 16.
31. TRÜ arhiiv. Nim. 4/69. S. 117. L. 1.
32. Õigusteaduskonna lõpetamist tõendas 7. augustil 1945. a. välja antud ajutine tunnistus. Juristi kvalifikatsioon omistati Olev Püssale Riikliku Eksamikomisjoni otsusega 23. novembrist 1946. a.
33. TRÜ arhiiv. Nim. 4/69. S. 117. L. 11.
34. Samas. L. 13.
35. Samas. L. 21.
36. TRÜ arhiiv. Nim. 113. S. 100. L. 6.
37. TRÜ arhiiv. Nim. 4/69. S. 117. L. 55.
38. Samas. L. 74.
39. Samas.
40. Линдмэя Х. Управление проведением судебных экспертиз в советском уголовном судопроизводстве. Таллинн, 1988. С. 48-49.
41. Püssa, O. Eksperdi arvamus kohtuliku tõendina Nõukogude kriminaalprotsessis: Kandidaadidissertatsioon juriidiliste teaduste kandidaadi kraadi taotlemiseks. Tartu, 1954.
42. Lindmäe, H. Kas spetsialist võib olla ekspert // Nõukogude Õigus. 1982. Nr. 1. Lk. 21 - 25.
43. Püssa, O. Eksperdile juriidiliste küsimuste esitamise lubamatusest // TRÜ toimetised. 1955. Vihik 44: Õigusteaduskonna töid. Lk. 196 - 204.
44. Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks: Kommenteeritud väljaanne / Koost. V. Raudsalu. Tallinn, 1965. Lõige c - d. Lk. 156 - 162.

45. Püssa, O. Ekspertiisi määramine ja tegemine. Tartu, 1966.
46. Püssa, O. Psühholoogia rakendamisest kuritegude tõendamisel // Psühholoogia ja kaasaeg / Koost. E. Jaanvärk. Tallinn, 1968.
47. Püssa, O. Pedagoogi osavõtt alaealise ülekuulamisest // TRÜ toimetised. 1968. Vihik 222: Kriminoloogia-alaseid töid. Lk. 36 - 40.
48. TRÜ arhiiv. Nim. 4/69. S. 117. L. 104.
49. H. Lindmäe töötades kriminalistika vanemeksperdina Eesti NSV Kohtuekspertiisi Laboratooriumis autasustati teda kriminalistika meetodite eduka rakendamise eest uurimis- ja ekspertiisipraktikas Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjaga.
50. Lindmäe, H. Kriminalistikatehnika. Tallinn, 1976.
51. Lindmäe, H. Liiklusõnnetuse asjaolude selgitamine. Tallinn, 1979.
52. Lindmäe, H. Uurimistaktika. Tartu, 1978. I; 1979. II; 1981. III.
53. Линдмяз Х. Управление проведением судебных экспертиз в советском уголовном судопроизводстве. Таллинн, 1988.
54. R. Maruste kaitses kandidaadidissertatsiooni Leningradi RÜ erialanõukogu ees 19. oktoobril 1984. a.
55. E. Kergandberg kaitses väitekirja Leningradi RÜ erialanõukogu ees 26. septembril 1985. a.

PROFESSOR ILMAR REBASE OSA ÕIGUSLIKU
VASTUTUSE TEOORIA VÄLJATÖÖTAMISEL

Paul Varul

Õigusteaduse doktor, professor Ilmar Rebane on laiemale üldsusele tuntud eelkõige kui kriminaalõiguse ning kriminoloogia eriteadlane. On ta ju pikka aega töötanud kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri õppejõuna, lugenud kriminaalõigust, kirjutanud kriminaalõiguse üldosa täieliku õppevahendite komplekti, on ENSV kriminaalkodeksi peamiseks autoriks ja selle kommenteeritud väljaande koostajaks, paljude kriminaalõigusteaduslike ja kriminoloogia-alaste tööde autor. I. Rebase erakordsest teaduslikust viljakusest annab kõige ilmekamat tunnistust tema publikatsioonide arv, mis praeguseks ajaks ulatub tublisti üle 300 /1/. Kuigi õiguse üldteooria alaseid töid on nende hulgas, võrreldes autori tööde aukartust äratava üldarvuga, suhteliselt vähe, võib I. Rebasest rääkida ka kui silmapaistvast õiguse teoreetikust, seda enam, et tema peateos - 1966. a. ilmunud monograafia "Veenmine ja sund võitluses rünnetega Nõukogude õiguskorra vastu" /2/, ei ole kriminaalõiguslik, vaid üldteoreetiline uurimus. Peamiseks I. Rebase huviojektiks õiguse teoorias on olnud õigusliku vastutusega seonduvad küsimused.

Käesoleva artikli eesmärgiks ongi ülevaate andmine I. Rebase seisukohtadest õigusliku vastutuse põhiküsimustes, et välja selgitada tema tööde tähendus õigusliku vastutuse teooria väljakujunemisel Nõukogude õigusteaduses tervikuna. Vaadeldavaks ajavahemikuks on periood 1950. aastate keskpaigast kuni käesoleva ajani.

I. Rebase tähtsamateks õigusliku vastutuse alasteks töödeks on 1956. a. ilmunud artikkel "Õigusliku vastutuse aluste küsimuse asetusest" /3/, 1959. a. artikkel "Õigusrikkumiste ja juriidiliste sanktsioonide liikide piiritlemisest Nõukogude sotsialistliku õiguse järgi" /4/, juba nimetatud 1966. a. monograafia ning 1989. a. artikkel "Õigusliku vastutuse aluste õpetuse metodoloogilistest ja gnosoloogilistest aspektidest" /5/, märkida tuleks ka veel 1987. a. ilmunud artikleid "Kriminaalvastutuse protsessuaalsest aspektist" /6/ ning "Kriminaalseadusandluse täiustamise probleeme" /7/.

On küllaltki seaduspärane, et nii esimene, 1956. a. artikkel kui ka praeguse seisuga viimane, 1989. a. artikkel on pühendatud õigusliku vastutuse aluste probleemidele. Õigusliku vastutuse mõiste ning alused on pidevalt olnud kesksel kohal I. Rebase õigusteoreetilistes töodes, need probleemid on aga kesksed ka õigusliku vastutuse teoorias üldse. I. Rebane oli üks esimesi, kes püstitas küsimuse vajadusest sügavamalt uurida õigusliku vastutuse probleeme (mõiste, alused, õigusrikkumine, sund, sanktsioonid jmt.) üldteoreetilisel tasandil, vaadeldes neid kui õiguse üldteooria küsimusi /8/. Seni oli õiguslikku vastutust analüüsitud peamiselt üksikute õigusharude raames kui kriminaalvastutust, tsiviilõiguslikku vastutust, administratiivvastutust jne. Võib öelda veelgi enam - I. Rebase 1966. a. monograafia "Veenmine ja sund võitluses rünnetega Nõukogude õiguskorra vastu" oli esimene põhjalik üldteoreetiline monograafiline uurimus Nõukogude õigusteaduses õiguslikust vastutusest ning sellega lähedalt seotud nähtustest. Enne seda oli 1963. a. ilmunud I. Samoštšenko monograafia "Õigusrikkumise mõiste Nõukogude seadusandluse järgi" /9/, kuid selles raamatus käsitletavate küsimuste ring jäi tunduvalt kitsamaks kui I. Rebase omas. I. Rebase monograafia asetub ühte ritta selliste töödega nagu 1972. a. ilmunud I. Samoštšenko ja M. Faruksini monograafia "Vastutus Nõukogude seadusandluse järgi" /10/, N. Bratuse 1976. a. monograafia "Õiguslik vastutus ja seaduslikkus" /11/, O. Leisti 1981. a. monograafia "Sanktsioonid ja vastutus Nõukogude õiguse järgi" /12/ ning N. Maleini 1985. a. monograafia "Õiguserikkumine: mõiste, põhjused, vastutus" /13/. Nimetatud monograafiad moodustavadki aluse praeguseks väljakujunenud õigusliku vastutuse teooriale Nõukogude õigusteaduses ning I. Rebast võib kahtlemata arvata selle aluse rajajate esirinda^{*}.

Olulisel kohal õigusliku vastutuse teoorias on küsimus õigusliku vastutuse mõistest, mis on ühtlasi üks vaieldavamaid probleeme Nõukogude õigusteaduses üldse. See-

^{*} Loomulikult ei piirdu toodud loeteluga õigusliku vastutuse teemal kirjutatud autorite nimekirj, õigusliku vastutuse üldteoreetilisi küsimusi on käsitlenud paljud teadlased, nagu S. Aleksejev, B. Bazõlev, V. Goršenev, V. Kudrjajtsev, O. Joffe, B. Nazarov, P. Nedbalbo, A. Petelin, T. Radko, V. Sapun, M. Strogovitš, P. Halfina jt.

juures ei ole tegemist mingi kõrvalise nähtusega, vaid ühega keskseimaist õigusliku reguleerimise mehhanismis.

I. Rebane esitas oma õigusliku vastutuse mõiste määratluse juba 1956. a. /14/, täpsustades seda 1966. a. monograafias /15/. I. Rebase käsitlese kohaselt on õiguslikuks vastutuseks õigusrikkuja hukkamõist tema süülise õigusvastase käitumise eest, hukkamõist, mis väljendub õigusrikkuja ilmajätmise teatud sotsiaalsetest hüvedest. Minu arvates on sellega õnnestunud ära näidatud õigusliku vastutuse olemus. Üheks peamiseks diskussioonide põhjuseks õigusliku vastutuse mõiste ümber on asjaolu, et vastutuse erinevaid aspekte ning seoseid teiste, temaga lähedalt seotud mõistetega (eelkõige sund ja sanktsioon), pakutakse välja vastutuse mõistena. Nähtuse mõiste peab aga peegeldama antud nähtusele omast olulist ja üldist, s.o. tema olemust. Selle elementaarse reegli vastu eksitakse, kui määratletakse õiguslikku vastutust kui juriidiliste sanktsioonide realiseerimist õigusrikkumise korral /16/ või kui tuletatakse õigusliku vastutuse mõiste riikliku sunni mõistest /17/, aga samuti siis, kui vastutust vaadeldakse kui kohustust taluda õigusrikkumise tagajärjel rakendatavaid karistusi või kui kohustust aru anda oma õigusvastasest käitumisest /18/. Loetletud seisukohad on õiguse teoorias küllaltki levinud ning nende autoritel on igal ühel ka teatud mõttes õigus - õiguslik vastutus leiab tõepoolest oma väljenduse konkreetsetes sanktsioonides ning nende sanktsioonide rakendamine tähendab ühtlasi ka vastutuse rakendamist, õiguslik vastutus on tagatud riikliku sunniga, tema rakendamine toob kaasa teatud ebameeldivuste talumise õigusrikkuja jaoks jne. Kuid antud juhul ei peegelda ükski taoline määratlus õigusliku vastutuse olemust, on vaid tema üksikute tunnuste realiseerimise protsessi ning rakendamise tagajärgede iseloomustus.

I. Rebase teeneks tuleb pidada aga seda, et ta osutas põhjendatult hukkamõistule kui õigusliku vastutuse olemusele, mis on omane kõigile õigusliku vastutuse liikidele. Selles seisneb I. Rebase tööde kõige olulisem tähtsus õigusliku vastutuse teooria kujunemisel Nõukogude õigusteaduses. Selline õigusliku vastutuse käsitus on leidnud toetust nii õiguse üldteoorias /19/ kui ka erinevate õigusharude teooriates /20/. Eriti oluline tähendus on sellisel õigusliku vastutuse olemusel tsiviilõiguse jaoks. Just tsiviilõiguses on vastutuse mõiste määratlemise küsimus kõige komplitse-

ritum, kuivõrd tsiviilseadusandluses kasutatakse terminit "vastutus" mitmetel juhtudel ka siis, kui vastavate sanktsioonide rakendamine ei eelda õigusrikkuja süü olemasolu (näiteks ENSV TsK § 458 - vastutus suurema ohu allika poolt tekitatud kahju eest). Siit tulenevalt tehakse järeldus, et tsiviilõiguses on mõeldav ka nn. mittesüülike vastutuse olemasolu /21/. Kui lähtuda teesist, et tsiviilõiguslikuks vastutuseks on sanktsiooni realiseerimine, sunni mõjul kohustuse täitmine vms., siis tuleks tõepoolest tunnistada mittesüülike vastutuse võimalust tsiviilõiguses. Selline käsitus aga tähendaks lõppkokkuvõtteks tsiviilõigusliku vastutuse nii laia määratlemist, et kaob vajadus tsiviilõigusliku vastutuse kui iseseisva mõiste järele. Just tsiviilõiguses avaldub kõige ilmekamalt I. Rebase antud õigusliku vastutuse mõiste metodoloogiline tähendus. Nähes tsiviilõigusliku vastutuse olemusena hukkamõistu tsiviilõigusnormide ja teise isiku subjektiivse tsiviilõiguse rikrumise suhtes, on võimalik eristada tsiviilõiguslikku vastutust kui iseseisvat spetsiifilist nähtust. Võib öelda, et tsiviilõiguse teoorias on just selline käsitus hakanud üha rohkem poolehoidjaid võitma /22/.

Õigusliku vastutuse mõiste ja olemusega on tihedalt seotud õigusliku vastutuse aluste probleem. Õigusliku vastutuse kui spetsiifilise õigusliku nähtuse olemust saabki määratleda üksnes tema aluste kaudu ehk täpsemalt öeldes - õigusliku vastutuse olemus ja alused tulenevad teineteisest, ühte pole võimalik analüüsida ilma teise analüüsita. Õiguslikule vastutusele pühendatud töödes ei pöörata enamikul juhtudel vastutuse alustele vajalikku tähelepanu. Peamiselt lähtutakse sellest, et õigusliku vastutuse aluseks on õigusrikkumine, ilma sellel probleemil pikemalt peatumata. Nii näiteks pole ühtki monograafiat, mis oleks pühendatud spetsiaalselt õigusliku vastutuse aluste teaduslikule läbitöötamisele.

I. Rebane on siin positiivseks erandiks. Juba 1956. a. ilmunud artiklis rõhutas ta, et õigusliku vastutuse aluste küsimus on üheks tähtsamaks õigusteoreetiliseks probleemiks /23/ ning kõigis tema hilisemates õigusliku vastutuse uurimisele pühendatud töödes on olnud kesksel kohal vastutuse alustega seonduvad küsimused, 1956. ja 1989. a. artiklid on aga kirjutatud tervikuna õigusliku vastutuse aluste teemal. I. Rebane näitab veenvalt, et eapiisav on

piirduda väitega, et õigusliku vastutuse aluseks on õigusrikkumine. Õigusrikkumise analüüsi alusel võib küll vastata küsimusele, millal ja mille eest subjekt on õiguslikult vastutav, kuid vastuseta jääb põhiküsimus - miks peab isik ühe või teise teo eest õiguslikku vastutust kandma? Autor teeb olulise tähtsusega järelduse - õigusliku vastutuse alusteks on õigusrikkumise ühiskonnaohtlikkus ning asjaolu, et isikul oli õigusvastast tegu toime pannes võimalus sellisest käitumisest hoiduda /24/. Selline õigusliku vastutuse aluste käsitus seondub orgaaniliselt autori seisukohtadega õigusrikkumise kohta, millele on pühendatud 1959. a. artikkel ning palju ruumi 1966. a. monograafias. Olulise teoreetilis-metodoloogilise tähtsusega on I. Rebase seisukohad selle kohta, et üksikud õigusrikkumised ei erine omavahel kvalitatiivselt, erinevused on üksnes kvantitatiivset laadi /25/, samuti väide, et õigusrikkumiste liigitamine ei saa toimuda õigusharude põhjal /26/. I. Rebase seisukohad õigusliku vastutuse aluste ja õigusrikkumise koosseisu seose kohta loovad hea perspektiivi selle probleemi edasisele teaduslikule uurimisele.

I. Rebase teeneks on eelkõige see, et tema õigusliku vastutuse aluste käsitus eeldab analüüsi kandumist kitsalt juriidilisest sfäärist märksa laiemasse valdkonda, eeldab õigusliku vastutuse olemasolu filosoofilist mõtestamist, tema seose selgitamist teiste sotsiaalsete nähtustega.

Tähtsal kohal I. Rebase töödes on küsimus sunnist, selle olemusest ning seosest õigusliku vastutusega, eriti põhjalik sellekohane analüüs on antud 1966. a. monograafias /27/, mis on ühtlasi ainukeseks monograafiliseks uurimuseks Nõukogude Õigusteaduses, kus sund on üheks peamiseks uurimisobjektiks. Oluline on I. Rebase käsitluses õigusliku vastutuse teooria seisukohalt sunni ja õigusliku vastutuse seose lahendus. I. Rebane märgib õigustatult, et sund on alati teatud väline mõju õigusrikkuja suhtes, kuid samal ajal on riiklik hukkamõist õigusliku vastutuse olemusena juba ise sunniiseloomuga /28/. Seega tuleb õigusliku vastutust ja sunni eristada kui eri nähtusi, pidades samal ajal silmas nende ühtsust. Õpetlik on seejuures I. Rebase kriitika S. Bratuse õigusliku vastutuse kontseptsiooni kohta /29/. S. Bratuse arvates on õigusliku vastutuse olemuseks juriidiliste kohustuste sunniviisiline täitmine /30/. I. Re-

bane näitab veenvalt, et olemasoleva kohustuse sunniviisiline täitmine ei ole midagi kvalitatiivselt uut, võrreldes sama kohustuse normaalse, vabatahtliku täitmisega. Õiguslik vastutus saab väljenduda üksnes mingis täiendavas kohustuses, võrreldes esialgsega, just täiendavas kohustuses väljendub hukkamõist, sanktsioon esialgse kohustuse rikkumisele (õigusrikkumisele). See täiendav kohustus kui õigusliku vastutuse vahend võib omakorda realiseeruda nii sunniviisiliselt kui vabatahtlikult, sõltuvalt õigusrikkumise liigist ja iseloomust. Seega, vastupidi S. Bratuse väitele on mõeldav ka õigusliku vastutuse vabatahtlik realiseerimine.

Toodud järeldustel ei ole üksnes ühe kontseptsiooni kriitika ning teise kontseptsiooni kaitsmise tähendus, vaid need aitavad olulisel määral lahti mõtestada õigusliku vastutuse kohta ja funktsioone õigusliku reguleerimise mehhanismis tervikuna.

Tähtsal kohal õigusliku vastutuse teoorias on küsimus sanktsioonist ning selle seosest õigusliku vastutusega. I. Rebase käsitus /31/, mille kohaselt sanktsioon on õigusnormi dispositsioonis toodud käitumisreegli mittejärgimise juhtumiks ettenähtud ebameeldiv mõjutusvahend, lubab teha olulist teoreetilist tähendust omava järelduse: iga juriidiline sanktsioon ei ole õigusliku vastutuse vahendiks. Eriline tähtsus on sellisel järeldusel jällegi tsiviilõiguse jaoks, kuna just tsiviilõiguses on suhteliselt palju selliseid sanktsioone, mida ei saa lugeda vastutuse vahendiks. Samal ajal selgub toodud järeldusest ka õigusliku vastutuse ning sanktsiooni seos - õiguslik vastutus kui hukkamõist õigusrikkumise suhtes väljendub konkreetsete sanktsioonide kaudu, sanktsioonid, mis on ühtlasi vastutuse vahenditeks, on karistuslikud sanktsioonid. Kuigi I. Rebane seda ise otsest ei kirjuta, võib tema töödest lähtudes teha järelduse, et õigusliku vastutuse ning sanktsiooni vahekorrad on üldise ja üksiku vahekorrad - vastutus kui üldine saab eksisteerida vaid oma vahendite (sanktsioonide) kui üksiku kaudu, ning vastupidi - iga üksik sanktsioon on vastutuse vahendiks vaid sellisel juhul, kui tema kaudu väljendub üldine - hukkamõist süülise õigusrikkumise suhtes. Sellisel vastutuse ning tema vahendite (karistuste) seose käsitusel on oluline tähtsus seadusandluse korrastamisel. I. Rebane on ise seda näidanud kriminaalseadusandluse pinnal /32/.

Õigusliku vastutuse vahenditena esinevad sanktsioonid (karistused) ja sanktsioonid üldse on omavahel osa ja ter-
viku seoses. Antud seosel on peale tsiviilõigusliku vastu-
tuse teatud juhtudel tähendus ka tööliste ja teenistujate
materiaalse ja distsiplinaarvastutuse korral.

I. Rebase teadustöödele on iseloomulik nende metodo-
loogilis-filosoofiline suunitus. Iga teoreetiline väide
on väärtuslik niivõrd, kuivõrd tal on metodoloogiline tä-
hendus, s.t. on rakendatav vähem üldise nähtuse suhtes mee-
todina uute teadmiste saamiseks. Ülaltoodud näited peaksid
kinnitama seda, et I. Rebase on välja töötanud ja esitanud
selliseid keskseid seisukohti õigusliku vastutuse teoori-
as, millel on püsiv metodoloogiline väärtus ning mis on ra-
kendatavad eri õigusharudes.

Veel ühe täiendava näitena võiks tuua nn. positiivse
õigusliku vastutuse probleemi lahenduse I. Rebase seis-
kohtade alusel. Nimelt on esitatud kontseptsioon, mille ko-
haselt õiguslikul vastutusel olevat ka oma positiivne as-
pekt, mis väljendub juriidiliste kohustuste nõuetekohases,
hea-soovlikus täitmises /33/. Kõrvuti paljude teiste auto-
ritega suhtub I. Rebase sellisesse seisukohta etavalt /34/.
Antud juhul aga ei taha ma tähelepanu juhtida mitte nii-
võrd I. Rebase seisukohale nn. positiivse õigusliku vastu-
tuse küsimuses, kuivõrd asjaolule, et juba eelnevalt aval-
datud õigusliku vastutuse mõiste ja aluste käsitus ise
võimaldas tal kõige napimate väidetega näidata kritiseeri-
tava kontseptsiooni paikapidamatust (selle kontseptsiooni
autorid ei suuda näidata, mis on sellise vastutuse aluseks,
millal ta algab ja millal lõpeb jne.).

Teadustööde hindamise üheks üldtunnustatud kriteeriu-
miks on nende tsiteeritavus. I. Rebase õigusliku vastutuse
alased tööd on leidnud kirjanduses elava vastukaja. Tema
1966. a. monograafia on Nõukogude Eesti õigusteadlaste töö-
dest kahtlemata kõige tsiteeritavam teos. Võib öelda, et
pärast 1956. a., mil ilmus I. Rebase esimene õigusliku vas-
tutuse alane artikkel, pole peaaegu ükski õiguslikule vas-
tutusele pühendatud monograafilise uurimuse autor läinud
mööda I. Rebase seisukohtadest /35/. Iseloomulik on siin
näiteks fakt, et S. Bratuse 1976. a. ilmunud monograafias,
mis on praegu Nõukogude autorite õigusliku vastutuse alas-
test tööst kõige tsiteeritavam, on omakorda kõige tsi-
teeritavam just I. Rebase 1966. a. monograafia. Või veel

üks sellekohane näide. Kõige uuemas, 1988. a. ilmunud kü-
laltki kapitaalses tsiviilõigusliku vastutuse alases mono-
graafias väidavad autorid, et kõige vastuvõetavamaks riik-
liku sunni käsitlemiseks on nende arvates I. Rebase 1966. a.
monograafias esitatud seisukoht /36/.

Märkimata ei saa jätta ka I. Rebase õigusliku vastu-
tuse alaste tööde mõju tema Tartu Ülikooli kolleegide sei-
sukohtade kujunemisele nii õigusliku vastutuse üldkõnitus-
te kui üksikute liikide uurimisel. Viimasel ajal (1987. ja
1989. a.) on I. Rebase kaastöötajatel TRÜ töötajastena
ilmunud kaks mahukat kogumikku õigusliku vastutuse prob-
leemidest /37/. Viimati ilmunud kogumiku eessõnas on öel-
dud, et I. Rebase 1966. a. monograafias esitatud õigusliku
vastutuse kontseptsioon on selleks teoreetiliseks aluseks,
mille pinnal on kujunemas õigusliku vastutuse Tartu kool-
kond.

Ühes artiklis ei ole võimalik käsitleda kõiki I. Re-
base seisukohti, mis seonduvad õigusliku vastutusega, tema
huvidering on olnud tõepoolest väga lai, siia kuuluvad kü-
simused õigusnormi struktuurist, subjektiivsest õigusest,
õigussuhetest, õigusliku reguleerimise mehhanismist jne.
Loomulikult ei taha ma samal ajal väita, et kõik I. Rebase
seisukohad on vaieldamatult õiged ja mõõndusteta vastuvõe-
tavad. Selline olukord teaduses pole mõeldav. Ka I. Reba-
sele endale on iseloomulik oma seisukohtade arendamine (kui
võrrelda näiteks 1966. a. monograafiat varem ilmunud töö-
dega, saab ilmsiks, et nii mitmeidki käsitlusi on autor
tunduvalt täiustanud), see omakorda annab tunnistust auto-
ri loomingulisest natuurist. Kuigi mitmed I. Rebase seis-
kohad on saanud kirjanduses kriitika osaliseks (käsitleva
artikli maht ei võimalda sellekohast analüüsi), võib ome-
ti julgelt öelda, et ta on kõiki oma seisukohti alati hoo-
likalt ja põhjalikult argumenteerinud.

I. Rebane on kahtlemata üks kesksemaid kujusid õigus-
liku vastutuse teooria rajamisel Nõukogude õigusteaduses.
Ta on mitmete oluliste küsimuste esmatõstatajaks, mitmetes
küsimustes seni kõige sügavama analüüsi autoriks. Nagu
I. Rebane ise õigustatult kirjutab, vajab õigusliku vastu-
tuse teooria kardinaalset täiustamist ning edasiarendamist,
arvestades tänapäeva nõudeid /38/. Selle ülesande täitmi-
sel on I. Rebase tööd hinnatavaks suunanäitajaks, julgen
isegi väita, et tema õigusliku vastutuse aluste kontsept-
sioon on olnud senini oma ajast ees.

1. Õigusteaduse doktori, professor Ilmar Rebase tööde personaalnimestik / Koost. U. Lõhmus. Tartu, 1987.
2. Ребане И. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1966. Вып. 182.
3. Ребане И. К постановке вопроса об основаниях правовой ответственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1956. Вып. 44. С. 155 - 176.
4. Ребане И. О разграничении видов правонарушений и юридических санкций по советскому социалистическому праву // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1959. Вып. 61. С. 151 - 177,
5. Ребане И.А. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1989. Вып. 852. С. 7 - 29.
6. Ребане И.А. О процессуальном аспекте уголовной ответственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1987. Вып. 767. С. 29 - 45.
7. Ребане И.А. Проблемы совершенствования уголовного законодательства // Правоведение. 1987. № 5. С. 50 - 55.
8. Ребане И. К постановке вопроса об основаниях правовой ответственности: его же. О разграничении видов правонарушений и юридических санкций по советскому социалистическому праву.
9. Самощенко И.С. Понятие правонарушения по советскому законодательству. М.: Юрид. лит., 1963.
10. Самощенко И.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству. М.: Юрид. лит., 1972.
11. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. М.: Юрид. лит., 1976.
12. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по Советскому праву. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981.
13. Малейн Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. М.: Юрид. лит., 1985.
14. Ребане И. К постановке вопроса об основаниях правовой ответственности. С. 159.
15. Ребане И. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок. С. 121.
16. Самощенко И.С., Фарукшин М.Х. Указ. соч. С. 54, 59; Лейст О.Э. Указ. соч. С. 82 - 90.

17. Братусь С.Н. Указ. соч. С. 4, 69; Галагин И.А. Административная ответственность в СССР. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1970. С. 39.
18. Алексеев С.С. Общая теория права. М.: Юрид. лит., 1981. Т. I. С. 277; Явич Л.С. Общая теория права. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. С. 231 - 232; Тархов В.А. Понятие юридической ответственности // Правоведение. 1973. № 2. С. 33 - 40.
19. Малеин Н.С. Указ. соч.; Фарушкин М.Х. Свобода воли и юридическая ответственность // Вестн. Моск. ун-та. Сер. Ю, Право. 1965. № I. С. 12 - 20.
20. Шевченко Я.Н. Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних. Киев: Наук. думка, 1976; Варул П.А. Методологические проблемы исследования гражданско-правовой ответственности. Таллин: Ээсти раамат, 1986; Ставиский П.Р. Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве. Киев-Одесса: Выш. шк., 1982; Пыльд Ю.А. Понятие и механизм реализации дисциплинарной ответственности рабочих и служащих // Уч. зап. Тарт. ун-та 1989. Вып. 352. С. 159 - 173.
21. Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликатных обязательствах в Советском гражданском праве. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1983; Ойгензихт В.А. Проблемы риска в гражданском праве. Душанбе: Ирфон, 1972; Гуревич Г.С. Санкции за нарушение планово-договорных обязательств в народном хозяйстве. Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1976.
22. Варул П.А. Указ. соч.; Брагинский М.И. К вопросу об ответственности за чужие действия по Советскому гражданскому праву // Труды / ВОЗИ. М., 1961. Т. I. С. 3 - 84; Красавчиков О.А. Ответственность, меры законности и санкции в Советском гражданском праве // Учен. тр. Свердл. юрид. ин-та. Свердловск, 1973. Вып. 27. С. 5 - 16; Малеин Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях. М.: Наука, 1968; Савицкая А. Н. Функции гражданско-правовой ответственности // Вестн. Львов. ун-та. Сер. юрид. 1978. Вып. 17. С. 38 - 44; Шевченко Я.Н. Средства защиты в гражданском праве // Сов. гос-во и право. 1977. № 7. С. 55 - 62; Яковлева В.Ф. Специализация и кооперирование промышленности: (правовые вопросы). М.: Юрид. лит., 1974.
23. Ребане И. К постановке вопроса об основаниях правовой ответственности. С. 155.

24. Ребане И. К постановке вопроса об основаниях правовой ответственности; его же. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок; его же. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности.
25. Ребане И. О разграничении видов правонарушений и юридических санкций по советскому социалистическому праву. С. 164.
26. *Samas. Lk.* 152 - 154.
27. Ребане И. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок. С. 176 - 211.
28. *Samas. Lk.* 122 - 123.
29. Ребане И.А. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности. С. 10 - 13.
30. Братусь С.Н. Указ. соч.; его же. Материально-правовой аспект гражданской юридической ответственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1987. Вып. 765. С. 5 - 14.
31. Ребане И. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок. С. 25 - 26.
32. Ребане И.А. Проблемы совершенствования уголовного законодательства. С. 53 - 55.
33. Астемиров З.С. Понятие юридической ответственности // Сов. гос-во и право. 1979. № 6. С. 59 - 67; Строгович М.С. Сущность юридической ответственности // Сов. гос-во и право. 1979. № 5. С. 72 - 78; Назаров Б.Л. О юридическом аспекте позитивной социальной ответственности // Сов. гос-во и право. 1981. № 10. С. 29 - 38.
34. Ребане И.А. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности. С. 8 - 9.
35. Самощенко И.С. Указ. соч.; С. 52, 162, 165; Самощенко И.С., Фарукшин М.Х. Указ. соч.; С. 44, 184, 187; Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. С. 7, 9, 12, 13, 17, 25, 36, 41, 53, 55, 56, 76; Малеин Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях. С. 15, 22.
36. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций / Ств. ред. Я.Н. Шевченко, А.А. Собчак. Киев: Наук. думка, 1988. С. 146.
37. Уч. зап. Тарт. ун-та. 1987. Вып. 765: О роли юридической

- ответственности в условиях ускорения социально-экономического развития; Уч. зап. Тарт. ун-та. 1989. Вып. 852: Юридическая ответственность: проблемы и перспективы.
38. Ребане И.А. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности. С. 7 - 8, 26.

PROFESSOR ENDEL LAASIKU TEGEVUS TSIVIIL- ÕIGUSTEADUSE ARENDAMISEL

Herbert Sepp

Eesti NSV teeneline jurist, õigusteaduse doktor professor Endel Laasik (1921 - 1985) andis oma üle 30 aasta kestnud viljaka teadustööga märkimisväärse panuse nõukogude tsiviilõigusteaduse arengusse. Tema sulest on ilmunud õpikuid, õppevahendeid ja palju teadusartikleid.

E. Laasik sündis 19. veebruaril 1921. aastal Tähtvere vallas. 1941. aastal ta mobiliseeriti ja võttis osa Suurest Isamaasõjast Eesti Laskurkorpuses. Velikiije Luki lahingutes sai ta raskesti haavata, mille tagajärjel kaotas parema käe.

1945. aastal asus E. Laasik õppima TÜ õigusteaduskonda. Üheaegselt õppimisega tegutses ta ülikooli üliõpilaste ametiühingus, olles seal ka esimeheks. Pärast kolmanda kursuse lõpetamist sai temast Tartu maakonna abi-prokurör. Samaaegselt jätkas ta õpinguid õigusteaduskonnas. 1950. aastal, pärast TÜ lõpetamist suunati E. Laasik Leningradi Riikliku Ülikooli aspirantuuri. Tema juhendajaks sai tuntud nõukogude tsivilist akadeemik Anatoli Venediktov (1887 - 1959). Aspirantuuriaastad olid tulemuslikud. Kolme aastaga said sooritatud vajalikud eksamid, kirjutatud ja kaitstud väitekirj. Pärast Leningradist naasmist sai temast 1. oktoobril 1953 Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õppejõud: 1953 - 1954 vanemõpetaja; 1954 - 1982 dotsent. 14. veebruaril 1982. a. omistas Leningradi ülikooli erialanõukogu E. Laasikule doktorikraadi, tema tsiviilõiguse eriosa õpiku eest. Seejärel valiti ta tsiviilõiguse ja -protsessi kateedri professori ametikohale. 1985. a. sai temast sama kateedri juhataja, kuid seda ülesannet sai ta täita väga lühikest aega, sest 3. oktoobril ta suri. Töötades õppejõuna ülikoolis, oli E. Laasik pidevalt seotud mitmete ühiskondlike ülesannetega, sealhulgas EKP TRÜ komitee sekretäri asetäitja ja ka sekretär.

Alljärgnevas püütakse anda lühike ülevaade professor Endel Laasiku mõningatest teaduskontseptsioonidest.

Lepingulistest kohustustest leidis E. Laasiku teadustöös põhjalikku käsitlemist eluruumi uurimine.

E. Laasik asus seisukohale, et eluruumi üürimine kui tsiviilõiguslik kohustis tekib eluruumi üürilepingu sõlmimisest, mitte aga eluruumi orderi väljaandmisest /1/. Eluruumi üürileping on vara üürilepingu eriliik /2/. Eluruumi order on aga ainult dokument, mis annab selle saajale õiguse üürilepingu sõlmimiseks selles märgitud eluruumi kohta /3/. Seejuures ei ole eluruumi order vaadeldav iseseisva haldusaktina. Õiguslikult on order seadusega ettenähtud korras ja vormis tehtud väljavõtte eluruumide andmise otsusest /4/. Pärast eluruumi üürilepingu sõlmimist orderi alusel jääb viimane kehtima eluruumi andmise ja lepingu sõlmimise seaduspärasust tõendava dokumendina /5/.

Ülalmärgitud teaduskontseptsioon eluruumi orderi ja eluruumi üürilepingu vahekorras on leidnud kajastuse Eesti NSV seadusandluses. Nii räägiti ENSV TsK § 300 2. lõikes orderist eluruumi asustamiseks viitega sama koodeksi §-le 305, s.t. eluruumi asustamisest üürilepingu sõlmimise teel. Veel selgemini kajastub see kontseptsioon ENSV EK § 45 lg. 4 redaktsioonis, mille kohaselt enne eluruumi asumist esitab kodanik eluruumi orderi elamuekspluatatsioonorganisatsioonile temaga eluruumi üürilepingu sõlmimiseks.

Eluruumi üürilepingust tekkinud elamukohustise subjekte käsitledes asus E. Laasik seisukohale, et selle kohustise subjektide ring ei lange kokku eluruumi üürilepingu pooltega. Elamukohustise subjektideks on peale üürniku ja üürileandja veel üürnikuga koos elavad perekonnaliikmed. Viimased aga ei ole eluruumi üürilepingu pooleks ja selle lepingu sõlmimisest osa ei võta /6/.

Eluruumi üürilepingu lõppemist ja lõpetamist käsitledes jõudis E. Laasik järeldusele, et elamuseadusandluses räägitakse põhjendamatuult eluruumi üürilepingu lõpetamise aluste asemel eluruumist väljatõstmise alustest /7/. Eluruumist väljatõstmine on sanktsiooniks kodanike suhtes, kes jätavad täitmata eluruumi üürilepingu lõppemisel või lõpetamisel tekkinud kohustuse tagastada eluruum üürileandjale. Väljatõstmine seisneb sellise eluruumi sunniviisilises äravõtmises /8/.

Ka pärast Eesti NSV elamukoodoksi kehtestamist ei ole kaotanud aktuaalsust E. Laasiku ettepanekud elamusuhete õigusliku reguleerimise täiustamiseks individuaalelamufondi majades /9/.

Erialakirjanduses on vaidlustatud konkursikohustise lepinguline iseloom. E. Laasik esitas oma töödes täiendavaid kaalutlusi ja argumente seisukoha põhistamiseks, mille kohaselt konkurss nõukogude tsiviilõiguses kujutab endast lepingulist kohustist. Selle kohustise subjektideks on konkursi väljakuulutanud organisatsioon ja konkursi tingimustes ettenähtud tähtaja jooksul oma tööd esitanud isikud. Selle lepingulise kohustise tekkimise momendi määrabki tööde esitamine /10/.

Lepinguvälistest kohustistest käsitles E. Laasik oma teadustöodes põhjalikult kahju tekitamisest tulenevaid kohustisi.

Tsiviilõiguse üldteooria seisukohalt pakub tsivilistidele erilist huvi E. Laasiku teaduskontseptsioon kahju tekitanu tsiviilõigusliku vastutuse kahest aspektist. Vastavalt sellele kontseptsioonile toob kahju tekitamine kui õigusrikkumine endaga kaasa kahju tekitanu tsiviilõigusliku varalise vastutuse. Samal ajal on aga teisele isikule kahju tekitamine vastavalt ENSV TsK § 5 lg. 2 p. 4le ka kohustise tekkimise aluseks. Käsitledes teoreetilisel tasandil lepinguvälise vastutuse ja teisele isikule kahju tekitamisest tuleneva kohustise vahet, jõudis E. Laasik järeldusele, et kahju tekitanu tsiviilõiguslik varaline vastutus realiseerubki kahju tekitamisest tuleneva kohustise teel. See on iseseisev tsiviilõiguslik kohustis, mis eksisteerib ja tuleb täita. Kuna see on aga tsiviilõigusliku varalise vastutuse realiseerimise vormiks, siis kuulub see kohustis kohesele täitmisele. Selle kohustise täitmata jätmise või mittekohane täitmine kahju tekitanu kui kohustise kohustatud subjekti poolt on juba uus õigusrikkumine ning sellisena toob ka kaasa tsiviilõigusliku varalise vastutuse. Ei ole raske märgata, et esimesest aspektist käsitletakse kahju tekitanu vastutust teise isiku absoluutse varalise subjektiivse õiguse rikkumise eest, teisest aspektist aga sama vastutust kahju tekitamisest tuleneva kohustise enda täitmata jätmise või mittekohase täitmise eest. Viimasest aspektist on kahju tekitanu vastutus juba vastutus teise isiku relatiivse varalise subjektiivse õiguse rikkumise eest /11/. Oma töödes näitas E. Laasik veenvalt, et kui kahju tekitanu vastutust käsitleda ainult esimesest aspektist, siis tunnistaksime ka niisuguste kohustiste olemasolu tsiviilõiguses, mis täitmisele ei kuulu ja mille täitmata jätmise eest tsiviilõiguslikku varalist vastutust ei järgne /12/.

Tsiviilõigusliku varalise vastutuse olemust käsitledes lähtus E. Laasik isiku juriidilisest kohustusest. Ta kait-
ses ja arendas edasi seisukohta, mille kohaselt tsiviilõi-
guslik varaline vastutus tähendab oma juriidilise kohustuse
täitmist pärast õigusrikkumist. Seejuures ei ole oluline,
kas õigusrikkuja täitis oma kohustuse sunniviisiliselt või
vabatahtlikult /13/.

Lepinguvälise vastutuse ülaltoodud kahest aspektist
lähtudes käsitles E. Laasik ka ühiselt kahju tekitanud isi-
kute solidaarset vastutust. Ta jõudis järeldusele, et mitme
isiku poolt ühiselt kahju tekitamise korral tekib ENSV TsK
§ 459 alusel solidaarkohustis, mille kaudu realiseerub ühi-
selt kahju tekitanute tsiviilõiguslik varaline vastutus kan-
natanu absoluutsete subjektiivsete tsiviilõiguste rikkumis-
te eest. Selle solidaarsuskohustise täitmist võib kannatanu
kreeditorina nõuda solidaarsetelt võlgnikelt ENSV TsK §-s
188 kehtestatud korras. Alles solidaarkohustise täitmata
jätmisel või mittekohasel täitmisel tekib selle kohustise
kohustatud subjektide solidaarne vastutus /14/. See on juba
vastutus kannatanu relatiivsete subjektiivsete õiguste rik-
kumise eest. Kannatanul on kreeditorina õigus valida, mil-
liselt solidaarselt võlgnikult ning millises osas ta soli-
daarkohustise täitmist nõuab. Sellise valiku tegemine aga
eeldab, et kohustise kohustatud subjektide ring on juba kind-
laks määratud. E. Laasik esitas täiendavaid argumente sei-
sukoha põhistamiseks, mille kohaselt ENSV TsK § 188 lg. 1
sisalduv norm ei ole protsessiõiguse norm /15/. Kannatanu
võib esitada hagi ka ühe solidaarvõlgniku vastu. Kohus peab
aga protsessi kaasama kaaskostjatena kõik isikud, kelle suh-
tes võib eeldada, et nad on hagi aluses märgitud solidaar-
kohustise kohustatud subjektid /16/. Sellega seondult asus
E. Laasik seisukohale, et NSVL Ülemkohtu Pleenumi 23. mär-
tsi 1979. a. määruse nr. 1 ja p. 5 sisalduvad juhised soli-
daarvõlgnike ringi astmeliseks kindlaksmääramiseks krimi-
naalprotsessis ei õigusta ennast tsiviilõiguse seisukohalt
/17/.

Tähelepanu väärrib E. Laasiku teaduskontseptsioon ka-
hest iseseisvast kahju tekitamisest tulenevast kohustisest
kõigil juhtumitel, kui kannatanule kehavigastuse või muu
tervisekahjustusega tekitatud kahju hüvitatakse osaliselt
pensioni või toetusega. Selle kontseptsiooni kohaselt rea-
liseerub kahju tekitanu täielik varaline vastutus neil juh-

tumitel kahe iseseisva kohustise tekkimise teel. Üks kohustis tekib kahjutekitanu ja kannatanu vahel. Teine kohustis aga tekib kahjutekitanu ja organisatsiooni vahel, kes maksis kannatanule välja pensioni või toetuse /18/. Esimene kohustis tekib ainult selle kahju suhtes, mis ületab kannatanule määratud ja väljamakstud pensioni või toetuse /19/. Teine kohustis tekib aga kahju suhtes, mille suurus võrdub kannatanule väljamakstud pensioni või toetuse suurusega. See teine kohustis ei ole regresskohustis. See on kohustis kahju tekitamisest, mille tekkimise lisatingimuseks on pensioni või toetuse väljamaksmise fakt /20/.

Ülalmärgitud kontseptsioon kahest kohustisest väärrib lähemat uurimist ja edasiarendamist. Eelkõige pakub suurt teoreetilist huvi teise kohustise ja klassikalise regresskohustise vahekord.

Huvi pakub ka E. Laasiku seisukoht, mille kohaselt ENSV TsK § 462 lg. 1 sätestatud juhtumi korral ei ole sisuliselt üldse tegemist hüvise suuruse vähendamise või hüvisest keeldumisega. Kui kannatanu enda raske ettevaatamatus soodustas kahju tekkimist, siis kohustist kahju tekitamisest kas üldse ei tekkinudki või siis ei tekkinud seda kohustist kahju vastavas osas /21/.

Suurt tähelepanu pööras E. Laasik oma teadustöodes ka suurema ohu allikaga kahju tekitamisest tulenevatele kohustistele. Ta esitas täiendavaid argumente seisukoha põhistamiseks, mille kohaselt suurema ohu allika valdajaks selle kohustise kohustatud subjekti tähenduses on organisatsioonid või kodanikud, kes suurema ohu allikat vahetult eksploateerisid sellega kahju tekitamise ajal /22/.

E. Laasiku teadustöodes leidsid korduvalt käsitlemist ka ühise omandiõigusega seonduvad probleemid. Nii põhistas ta abikaasade ühisomandiõiguse teostamise võrdsust ka neil juhtudel, kui abikaasade ühisomanduses olev vara on registreeritud ainult ühe abikaasa nimele /23/.

Pärimisõigusega seonduvaid probleeme teoreetilisel tasandil käsitledes eristas E. Laasik pärimisõigussuhet ja pärimisjärglust. Pärandi vastuvõtmisega pärimisõigussuhe lõpeb ning pärija muutub pärandaja õigusjärglaseks /24/.

Täiendavaid argumente ja kaalutlusi esitas E. Laasik seisukoha põhistamiseks, mille kohaselt NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste § 119 lg. 2 (ENSV TsK § 540) laieneb ainult nelle sundosa saajatele, kes sea-

dusjärgse pärimise korral oleksid vastavalt üldmääratud Aluste § 118 lg. 5-le (ENSV TsK § 538) pärinud tavalise koduse sisustuse ja tarbimise esemed /25/.

K i r j a n d u s

1. Лаасик Э. Возникновение жилищного правоотношения по гражданскому кодексу Эстонской ССР // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1966. Вып. 183: Труды по правоведению. С. 76; Лаасик Э. Советское гражданское право. Часть особенная: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Л., 1981. С. 13; 13; Laasik, E. Eluruumi andmise vormistamine ja üürilepingu sõlmimine // Nõukogude õigus. 1974. Nr. 4. Lk. 283.
2. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus: Eriosa. Tallinn: Valgus, 1975. Lk. 90; Лаасик Э. Указ. автореферат. С. II-12.
3. Laasik, E. Eluruumi andmise ... Lk. 281; Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 112; Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 12.
4. Laasik, E. Eluruumi andmise ... Lk. 281 - 282; Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 115.
5. Laasik, E. Eluruumi andmise ... Lk. 283.
6. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 116.
7. Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 15.
8. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 138, 139; Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 5, 15.
9. Лаасик Э. О некоторых проблемах договора найма жилого помещения по Основам гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1962. Вып. 126: Труды по правоведению. С. 56; Лаасик Э. О необходимости усовершенствования правового регулирования отношений по пользованию жилыми помещениями в домах граждан // Проблемы совершенствования правового регулирования народного хозяйства: Уч. зап. Тарт. ун-та. 1978. Вып. 452: Труды по правоведению. С. 46-48.
10. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 331. Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 6, 23.
11. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 334; 335; Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 23 - 24; Лаасик Э. Вопросы возмещения вреда, причиненного несовершеннолетними в возрасте до пятнадцати лет // Развитие и совершенствование правоотношений в развитом социалистическом об-

- шестве: Уч. зап. Тарт. ун-та. Тарту, 1984. Вып. 679: Труды по правоведению. С. 60-61; Laasik, E. Teisele isikule kahju tekitamisest tuleneva kohustise tekkimine kahju tekitamises kannatanu enda süü olemasolul // Актуальные вопросы советского законодательства по осуществлению субъективных прав и исполнению обязанностей в имущественных правоотношениях: Уч. зап. Тарт. ун-та. 1987. Вып. 782: Труды по правоведению. С. 171.
12. Лаасик Э. Указ. статья 1984 г. С. 61.
 13. Лаасик Э. Возникновение обязательства вследствие причинения вреда другому лицу действиями нескольких лиц // Задачи юридических наук в свете решений XXVI съезда КПСС: Тезисы научных докладов научно-практической конф. Тарту, 1982. С. 56; Лаасик Э. Указ. статья 1984 г. С. 61.
 14. Лаасик Э. К вопросу возникновения солидарного обязательства вследствие совместного причинения вреда // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1969. Вып. 230. С. 132; Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 6, 26; Лаасик Э. Указ. статья 1982 г. С. 56; Laasik E. Osund. õpik. Lk. 347.
 15. Лаасик Э. Указ. статья 1969 г. С. 113.
 16. Лаасик Э. Указ. статья 1969 г. С. 113; Лаасик Э. Об осуществлении права требования по солидарным обязательствам, возникшим из причинения вреда // Теоретические вопросы применения и дальнейшего совершенствования законодательства // Тезисы докл. на респ. науч. конф. 27-30 сентября 1967 г. Тарту: 1967. С. 54.
 17. Лаасик Э. Указ. статья 1984 г. С. 62, 68.
 18. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 366 - 367; Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 6, 26 - 27.
 19. Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 26.
 20. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 367.
 21. Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 6, 26.
 22. Лаасик Э. О субъектах обязательства из причинения вреда источником повышенной опасности // Проблемы гарантии осуществления и защиты прав граждан: Материалы научно-практической конференции, посвященной 175-летию возобновления Тартуского университета. Тарту, 1977. С. 119 - 124; Лаасик Э. Указ. автореферат. С. 25; Laasik, E. Osund. õpik. Lk. 345 - 346.
 23. Laasik, E. Abikaasade koosomandiõiguse teostamise võrdsusest // Teaduslik-praktiline konverents 22. ja 23.

detsembril 1971: Eesti NSV tsiviil- ja protsessiseadus-
andluse kohaldamise ja täiustamise probleem. Tartu,
1971. Lk. 28 - 34. Лаасик Э. О равенстве осуществления
права общей совместной собственности супругов // Уч.
зап. Тарт. ун-та. 1975. Вып. 370: Труды по правоведе-
нию. С. 49 - 64.

24. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 451; Лаасик Э.
Указ. автореферат. С. 32 - 33.
25. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Lk. 461; Laasik, E.
Tavalise koduse sisustuse ja tarbimise esemete pärimisest
// Nõukogude Oigus. 1979. Nr. 3. Lk. 183 - 185.

TARTU ÜLIKOOLI TSIVIILÕIGUSE JA -PROTSESSI KATEEDRI SIDEMETEST MOSKVA TEADLASTEGA

V. Kelder, P. Varul

Tsiviilõiguse ja -protsessi kateedri /1/ vaadeldava perioodi (1944. a. kuni käesoleva ajani) esimeseks kontaktiks Moskvaga oli 1945. a. kateedri juhataja prof. Elmar Ilusa komandeering Moskva ülikooli õigusteaduskonda, et omandada kogemusi õppetöö korraldamises /2/. Märkimisväärsed side-meid Moskva teadlastega 1940. aastatel ja kuni 1950. aastate lõpuni siiski ei kujunenud. Üheks põhjuseks oli asjaolu, et sellel perioodil oli kateedri jaoks peamiseks teadusliku suhtlemise ja esmajoones kaadri ettevalmistamise kohaks Leningradi Ülikool, sest hilisem kateedrijuhataja J. Ananjeva oli õppinud enne sõda Leningradi Juriidilises Instituudis ja tundis sealset teadlasi. Moskvaga tekkisid tihedamad kontaktid 1950. aastate lõpus - 1960. aastatel seoses seadusandluse kodifitseerimise küsimuste päevakorda kerkimisega. Liiduvabariikide esindajate osavõtul asuti ette valmistama NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse aluseid tsiviilõiguses ja tsiviilkohtumenetluses (tsiviilprotsessis), hiljem ka maaõiguses ning perekonnaõiguses. "Alustele" järgnes vastavate koodeksite koostamine ja vastuvõtmine liiduvabariikides. Nii "Aluste" kui koodeksite väljatöötamisest tsiviilõiguses ja tsiviilprotsessis ning maaõiguses ja perekonnaõiguses võtsid aktiivselt osa kateedri õppejõud prof. Endel Laasik (tsiviilõigus), dots. Jenny Ananjeva (tsiviilõigus, tsiviilprotsess, perekonnaõigus), dots. Edgar Salumaa (tsiviilprotsess, perekonnaõigus), prof. Vilma Kelder (maaõigus). "Aluste" väljatöötamisel osalemine oli eriti süstemaatiline ja sisukas selle tõttu, et TRÜ rektor prof. Feodor Klement rahvasaadikuna oli NSV Liidu Ülemnõukogu seaduseelnõude komisjoni esimees. Ta suhtus väga sisuliselt oma ülesannetesse, tema kaudu saabusid kateedrisse kõik seaduseelnõude projektid ja liikusid edasi ka kateedri arvamused. Tänu prof. F. Klementi põhjalikkusele ja erudeeritusele oskas ta

Tartu ülikooli õigusteadlaste seisukohti ja ettepanekuid edukalt kaitsta. Nii "Aluste" väljatöötamine, eriti aga koodeksitega seonduvate küsimuste kooskõlastamine eeldas tihedat koostööd ning kontakte paljude Moskva juhtivate teadlastega. Kui "Aluste" väljatöötamises osavõtt piirdus paljus osalemisega sellekohaste konverentside töös /3/, siis koodeksite projektide kooskõlastamine toimus NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi juures moodustatud konsultatsioonigruppides, mis eeldas nädalate kaupa Moskvast viibimist ning igapäevast lävimist sealsete kolleegide ja ametiisikutega. Nii toimusid ENSV tsiviilkoodeksi ja tsiviilprotsessi koodeksite projektide konsultatsioonid 1964. a. kevadel, milledest võtsid osa kateedri liikmed prof. E. Laasik ja dots. E. Salumaa /4/. E. Laasikul olid olemas varasemad kontaktid paljude Moskva teadlastega, sh. Moskva Riikliku Ülikooli professori Sergei Kornejevi ja dots. Anna Beljakovaga, Üleliidulise Juriidilise Kaugõppeinstituudi (ÜJKI) tsiviilõiguse kateedri juhataja, prof. Vladimir Rjazentsevi, Üleliidulise Seadusandluse Täiustamise Uurimise Instituudi (ÜSTUI) professorite Sergei Bratuse ja Jekaterina Fleišitsiga. E. Salumaal tekkisid kontaktid Moskva juhtivate tsiviilprotsessualistidega, nimetagem siin MRÜ tsiviilprotsessi kateedri tolleaegset juhatajat prof. Aleksandr Kleinmani, ÜJKI tsiviilprotsessi kateedri tolleaegset juhatajat prof. Mark Gurvišit, sama kateedri praegust juhatajat, prof. Maria Šakarjani ja prof. Alla Serguni. Hiljem tugevnesid sidemed veel MRÜ teadlaste-protsessualistidega - prof. Arkadi Dobrovolski, prof. Mihhail Treušnikovi (praegune MRÜ tsiviilprotsessi kateedri juhataja), dots. Vladimir Šerstjuki ja dots. Serafima Ivanovaga.

Analoogilised konsultatsioonid toimusid ENSV abielu- ja perekonnamoodeksi projekti pinnal 1969. a. mais, mis oluliselt tugevdasid sidemeid Moskva teadlaste-perekonnaõiguslastega. Meie poolt olid Moskvast dots. J. Ananjeva ja dots. E. Salumaa, moskvalastest osalesid prof. Vramšapu Tadevosjan, õig.-tead. kandidaadid Aleksandra Pergament, Natalja Jeršova jt.

1970. a. mais toimus Moskvast ENSV maakodeksi projekti konsulteerimine. Projekti üheks põhiautoriks oli kateedri liige prof. V. Kelder. Konsultatiivkomisjoni esimeheks oli Moskva Riikliku Ülikooli maa- ja kolhoosiõiguse kateedri juhataja prof. Nikolai Kázantsev. Seoses varasemate sidemetega külastas prof. N. Kazantsev 1963. a.

Tartu Ülikooli, pidas siin esmakordselt välislektorina seeria loenguid looduse õiguslikust kaitsest, talle organiseeriti kateedri poolt tutvumine Eesti põllumajandusega. Ta külastas Paide rajooni "Estonia" kolhoosi ja Saku Maaviljeluse Instituuti, kus sel ajal juba valmistati ette NSV Liidu maakatastri koostamiseks vajalikke materjale maa boniteerimisest. Sellisest tutvumisest maaõiguse olukorraga Eestis ja tema põllumajandusega oli oluline kasu Eesti NSV maakodeksi projekti konsulteerimisel. Erudeeritud vana põlvkonna teadlasena taipas prof. N. Kazantsev suurepäraselt liiduvabariikide erisuste arvestamise vajadust. Konsultatiivkomisjoni töös osalesid veel hilisem ÜSTUI teadustöötaja prof. Ivan Pankratov ja NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi konsultant - Nikolai Sõrodojev, kes viibis ka Eesti NSV Ülemnõukogu 31. juuli 1970. a. Eesti NSV maakodeksi vastuvõtmise istungil.

Oluline on kodifitseerimise käigus tekkinud kontaktide puhul märkida, et tegemist polnud mitte üksnes teadusliku diskussiooniga, vaid eelkõige vabariigi huvide kaitsmisega, et kodeksitesse jääks sisse kõik see, mis Eestis õigeks peeti. Tolleaegsele kodifitseerimisele oli iseloomulik keskuse suund liiduvabariikide kodeksite ühetaolisusele, püüti vältida olulisi erinevusi eri liiduvabariikide kodeksite projektides. Liiduvabariikide erisuste arvestamiseks aga liiduvabariikide kodeksid mõeldud olidki. Kui võrd erisusi arvestati, sõltus suuresti ka liiduvabariikide kodeksite koostamise komisjonide võimekusest ja julgusest oma seisukohti kaitsta. Nii arvestati ENSV maakodeksi konsulteerimise komisjoni ligemale 100leheküljelisest stenogrammist vaid põhistatud redaktsioonilisi märkusi. Juba tol ajal tõusid teravalt päevakorda liiduvabariikide suveräänsed õigused ja NSV Liidu konstitutsiooni vastavale sättele viitamine sundis konsultatiivkomisjoni liikmed sageli vaikima. Nii et ka tol perioodil olenes nii mõnigi asi liiduvabariikide tahtest ja võimekusest oma õigusi kaitsta. Väärrib märkimist, et erilise südikusega kaitsesid vabariigi õigusi just ametkondlikult sõltumatud Tartu teadlased. Seevastu komisjonides osalevad ametiasutuste esindajad enamikus vaikisid.

Seda hinnatavam on, et paljudel puhkudel õnnestus meie delegatsioonil edukalt kaitsta oma seisukohti erinevuste sissejätmisel. Ammendavat loetelu ei ole võimalik käesolevas artiklis selle kohta anda, toome

vaid mõned näited kateedri õppejõudude seisukohadest, mida erisustena võrreldes teiste liiduvabariikidega õnnestus Moskvast edukalt läbi suruda.

ENSV tsiviilprotsessi koodeksisse jäid sisse uued seisukohad asjast osavõtivate isikute, eriti prokuröri ja riigivalitsemisorganite protsessuaalse seisundi sätestamisel, õnnestus kaitsta dots. E. Salumaa teadustöödest tulenevat seisukohta asja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamise ülesannetest, mida hiljem on tsiviilprotsessi koodeksite võrdlevates uurimustes tunnustavalt märgitud /5/. ENSV APKsse jäi sisse dots. E. Salumaa originaalne lapsendamise tühistamise ja kehtetuks tunnistamise aluste ja õiguslike tagajärgede käsitus, ka see lahendus ei leidnud tunnustamist /6/.

Eesti NSV maakodeksi ettevalmistamise komisjon esitas konsultatiivkomisjonile maakodeksi projekti, mis täielikult vastas "Alustele", kuid oma ülesehituselt ja sisult absoluutselt erines VNFSV maakodeksist. Siin oli lähtunud Eesti Vabariigi maakorralduse praktikast, meie vabariigi erisustest maakasutuses, vabariigi maafondi ökonoomsest ja peremehelikust kasutamisest. Erinevalt teiste liiduvabariikide maakodeksitest võimaldab ENSV maakodeksi §-de 4 ja 5 tõlgendus lugeda Eesti NSVd maa omanikuks. Maakodeksi koostamise komisjon taotles visalt ENSV MaaK §-s 4 Eesti NSV otsest tunnistamist maa omandiõiguse subjektiks, milline seisukoht realiseeriti alles 16. nov. 1988 Eesti NSV seadusega "Muudatuste ja täienduste tegemise kohta Eesti NSV konstitutsioonis (põhiseaduses)". See seadis konsultatiivkomisjoni ette erilised raskused. Koodeksite projektid ei olnud enam võrreldavad. Sellises olukorras prof. N. Kazantsey erudeeritud teadlasena ei taotlenud enam meie koodeksi vastavusse viimist Vene NFSV koodeksiga ja andis Eesti NSV komisjonile vabad käed oma koodeksi koostamiseks. Selle tulemusel erineb Eesti NSV maakodeks suuresti teiste liiduvabariikide koodeksitest. See on ka tõendiks, et üks osa Moskva eesrindlikust intelligentsist juba tol perioodil mõistis liiduvabariikide erisuste arvestamise vajadust. Ei saa jätta märkimata ka Eesti maaõiguse teooria ja praktika mõju üleliidulisele seadusandlusele.

Suuresti mõjutasid antud etapi tööd prof. V. Kelderi kontaktid Moskva teadlastega aspirantuuriaastail 1951 - 1954 Leningradi Ülikoolis. Sel perioodil valitsesid Leningradi ja Moskva Ülikooli vahel omapärased teaduslikud suhted. Leningradi

Ülikool luges end endiselt Peterburi ülikooli traditsioonide jätkajaks ega tahtnud tunnistada Moskva Ülikooli prioriteeti. Toimused sagedased debatid Leningradi ja Moskva ülikooli teadlaste vahel, milles osalesid ka aspirandid. Sealt pärinevad sidemed selliste Moskva vanema põlvkonna teadlastega, nagu akadeemik Arkadi Aksenjonok, prof. Aleksandr Ruskol, prof. Ivan Pavlov; kaasaegsed prof. Mihhail Kozõr, I. Pankratov, aspirantuurikaaslased, tulevane prof. Grigori Bõstrov jt. Siinkohal ei saa märkimata jätta olulist erinevust vanema põlvkonna Moskva (ja ka Leningradi) teadlaste ja Suure Isamaasõja järgse perioodi teadlaste vahel. Kui esimesed torkasid silma erilise akadeemilisuse, intelligentsuse, harituse ja korrektsuse poolest, siis järgnevas põlvkonnas hakkas see järk-järgult vähenema.

Kokkuvõtvalt võib kodifitseerimisperioodi (1950 a. lõpust kuni 1960 a. lõpuni) kohta öelda, et see oli oluliseks tõukeks tsiviilõiguse ja -protsessi kateedri õppejõudude kontaktide tugevnemisele üleliidulisel tasemel, sh. Moskvast /7/.

1960. aastad on tsiviilõiguse ja -protsessi kateedri sidemete kujunemisel Moskva kolleegidega olnud üldse kõige viljakamad. Lisaks eespool käsitletud prof. E. Laasiku, prof. V. Kelderi ja dots. E. Salumaa kontaktidele tuleb kõigepealt märkida tolleaegse kateedri juhataja dots. J. Ananjeva kesksel rollil üleliiduliste teadussidemete arendamisel, ka Moskva tsivilistide, tsiviilprotsessualistide ja perekonnaõigusteadlastega. Juba eespool nimetatud teadlastele (S. Bratus, J. Fleišits, A. Pergament jt.) lisaks tuleb kindlasti märkida veel Raissa Halfinad, NSVL TA Riigi ja Õiguse Instituudi (RÕI) professorit, kellega J. Ananjeva oli tihedates teadussidemetes pikki aastaid ning kellega on kateedril head kontaktid käesoleva ajani.

Ka dots. Peeter Kase teadussidemed Moskva kolleegidega pärinevad 60. aastatest ning põhinevad eelkõige ühisel teadustööl - omandiõiguse käsitlemisel. Märkigem siin ÜSTUI professoreid Oleg Sadikovi ja juba ülalnimetatud J. Fleišitsit. Huvitav on märkida P. Kase ja J. Fleišitsi kontaktide teaduslikku viljakust. Toome siin ühe näite. Vastupidi üldlevinud arusaamale mõistete "omastamine" ja "omandus" samatähenduslikkusest, lähtusid nii J. Fleišits kui P. Kask sellest, et tegemist on erineva kvaliteediga mõistete ning viimaste poolt peegeldatavate nähtustega: omastamine on omanduse eelduseks ja resultaadiks. Sellest teesist lähtudes

arendas P. Kask tervikliku teadusliku seisukoha omandussuhete ning nende õigusliku reguleerimise kohta, tuues täiendavat selgust "omastamise" ja "omanduse" vahekorras. Omandus e. omandussuhted on osa tootmisuhetest, niisugune osa, mis on seotud vara valdamise, kasutamise ja käsutamisega. Et omastamine ongi tootmine ja tootmissuhted võrduvad omastamissuhetega, siis siit tuleneb peamine järeldus - omandussuhted on osa omastamissuhetest /8/. Nii leidis J. Fleišitsi seisukoht /9/ P. Kase poolt viljakat edasiarendamist, mille üheks eelduseks olid ühtlasi isiklikud teaduskontaktid.

Samast perioodist on pärit ka dotsent Endel Ploomi tihedad teadusalased kontaktid RÕI professori Aleksandr Kabalkiniga ühise uurimisteema alusel. A. Kabalkin on pikemat aega uurinud teeninduse õiguslikke probleeme, olles selle valdkonna juhtivaks spetsialistks NSVLs. E. Ploomi uurimisteema on hõlmanud teeninduse üht liiki - elukondlikku teenindust. Kuna teeninduse õiguslike küsimustega tegelevaid teadlasi on terves NSV Liidus suhteliselt vähe, siis seda aktiivsemalt teevad nad omavahel koostööd, öeldu kehtib ka A. Kabalkini ja E. Ploomi kohta. Sellise koostöö tagajärjekuse kohta annab tunnistust kasvõi see fakt, et E. Ploom on üks väheseid meie tsiviliste, kes on esindatud Moskvas koostatud üleliidulises artiklite kogumikus /10/. A. Kabalkin omakorda on Tartus korraldatud konverentsidest üheks sagedasemaks osavõtjaks.

Lisaks prof. V. Kelderi laialdastele kontaktidele kujunesid 1960. a. lõpul - 1970. aastate algul Moskva põllumajandus- ja maaõigusteadlastega sidemed ka dots. Lembit Saarnitsal. Oma väitekirjas arendas L. Saarnits edasi tolleaegse kolhoosiõiguse ühe silmapaistvama spetsialisti, MRÜ kateedrijuhataja prof. I. Pavlovi seisukohti kolhoosidemokraatia ja kolhoosisisese juhtimise valdkonnas, mis leidis I. Pavlovi enda poolt tunnustamist nii isiklikel kohtumistel kui ka trükisõnas /11/. Head kontaktid kujunesid dots. L. Saarnitsal ka MRÜ dotsentide, maaõiguse spetsialistide Jelena Kolotinskaja ja Vadim Baleziniga. Regulaarsed õppe-teadussidemed on olnud prof. M. Kozõriga (NSVL TA RÕI), õigusökoloogia spetsialisti prof. Vladimir Petrovi (MRÜ) ning ÜJKI kateedrijuhataja G. Bõstroviga, kellest on praeguseks kujunenud NSVL põllumajandusõigusteaduse üks liidreid.

Pikaajalised kontaktid on õig.-tead. kand. Irina Adojaanil olnud prof. R. Halfinaga, kes on Tartus sagedane külaline.

Dots. Heiki Pisukese sidemed Moskva teadlastega said alguse 1979. a., mil tal tekkis tihe kontakt NSVL Arhitektide Liidu juhtkonnaga oma uurimisteema "Arhitektuuritegevuse õiguslik reguleerimine" pinnal. H. Pisuke kaasati NSVL Arhitektide Liidu loomingulise tegevuse, konkursside ja autoriõiguse komisjoni koosseisu, ta on osalenud arhitektuuri-alaste normatiivaktide väljatöötamisel. H. Pisukese pakutud põhimõtete alusel koostati arhitektide õiguslikku seisundit käsitlev normatiivaktide kogumik /12/. 1980. aastatel on dots. H. Pisukesel kujunenud teaduskontaktid mitmete juhtivate Nõukogude autoriõiguse spetsialistidega, eelkõige NSVL TA RÕIst, nimetagem siin professoreid Eduard Gavrilovit, Mark Boguslavskit, Svetlana Tšernõševat, kelle seisukohad on mõjutanud ka H. Pisukese vaadete kujunemist. Tihedad sidemed on H. Pisukesel kujunenud tunnustatud autoriõiguse praktiku, VNFSV teenelise juristi Vitali Harutoga.

Head sidemed on 1980. aastatel kujunenud Moskva kolleegidega dots. Paul Varulil, eelkõige MRÜ tsiviilõiguse kateedri õppejõududega, aluseks ühised teadushuvid tsiviilõigusliku vastutuse, õigusliku reguleerimise efektiivsuse, tsiviilõigusteaduse metodoloogia valdkonnas. Stabiilsed kontaktid on MRÜ õigusteaduskonna teadusprodekaani prof. Grigori Savitševiga, professorite Ivan Zenini, Anatoli Bõkovi, Jevgeni Suhhanovi ja Anna Beljakovaga, dotsentide Jevgeni Gubini, Andrei Šerstobitovi ja Irina Saveljevaga. P. Varul on osalenud mitmetel MRÜ tsiviilõiguse kateedri teaduslikel diskussioonidel /13/. G. Savitšev ja J. Gubin on avaldanud tema monograafia "Tsiviilõigusliku vastutuse metodoloogilisi probleeme" (Tln., 1986) kohta retsensiooni "MÜ Teatajas" /14/.

Loominguliselt on kõige viljakamad olnud P. Varuli jaoks kontaktid J. Suhhanoviga, kellega nad jagavad enamikke põhiseisukohti tsiviilõigusliku vastutusega seonduvates küsimustes /15/, eelkõige tsiviilõigusliku vastutuse olemuse ja funktsioonide ning tsiviilõigusliku vastutuse süsteemi osas. Samas käib P. Varulil teaduslik diskussioon J. Gubiniga, kes on asunud tema tsiviilõigusliku vastutuse käsitlese suhtes kriitilisele positsioonile /16/.

Kateedril on praeguseks kujunenud head tööalased sidemed kõigi Moskva juhtivate õppe- ja teadusasutustega, kus tegeldakse tsiviilõiguse ja -protsessi, perekonnaõiguse, põllumajandus- ja

agraarõigusega ning looduskeskkonnaõigusega. Nimetada tuleks siin eelkõige Moskva Riiklikku Ülikooli, NSVL TA Riigi ja Õiguse Instituuti, Üleliidulist Seadusandluse Täiustamise Uurimise Instituuti, Üleliidulist Juriidilist Kaugõppeinstituuti. Lisaks juba eespool nimetatud teadlastele on kateedril head tööalased sidemed veel MRÜ tsiviilõiguse kateedri juhataja prof. Venjamin Gribanovi, NSVL TA RÕI teadlaste prof. Nikolai Maleini ja õig.-tead. kand. Margarita Šiminovaga, ÜSTUI professorite Mihhail Braginski ja Viktor Rahmilovitšiga, NSVL Siseministeeriumi Akadeemia dotsendi Sergei Dontsoviga, VNFSV peaarbiteri asetäitja, õig.-tead. doktori Boriss Puginskiga jpt., ammendavat loetelu pole loomulikult võimalik siin anda.

Üheks tõhusamaks koostöövormiks Moskva teadlastega on kateedri liikmete Moskvast stazeerimine või kvalifikatsiooni tõstmise kursustel viibimine. Nii olid dots. E. Ploom ja dots. P. Kask 1971. a. stazeerimas NSVL TA RÕIs, dots. E. Salumaa 1981. a. ja dots. P. Varul 1988. a. MRÜs, dots. L. Saarnits 1979. a. MRÜ kvalifikatsiooni tõstmise teaduskonnas. Traditsiooniliseks on kujunenud vastastikune konverentsidel käimine, mis sai alguse, nagu juba eespool märgitud, kodifitseerimise perioodist 1950. a. lõpul - 1960. a. alguses. Moskvälased on osalenud peaaegu kõigil Tartus ka pärast kodifitseerimisperioodi korraldatud konverentsidel (1967, 1977, 1982, 1987), nende hulgas J. Fleišits, R. Halfina, M. Kozõr, A. Kabalkin, N. Malein, V. Rahmilovitš, M. Šiminova, S. Dontsov. Moskvast toimunud konverentsidel on 1950. aastate lõpust alates osalenud enamus kateedri liikmeid: professorid V. Kelder ja E. Laasik, dotsendid J. Ananjeva, E. Salumaa, E. Ploom, P. Kask, L. Saarnits, H. Pisuke ja P. Varul.

Kuigi enamus kateedri liikmeid on väitekirju kaitsnud kas Tartus või Leningradis, on ometi küllalt tihe olnud koostöö Moskvaga ka selles valdkonnas. ÜSTUIs kaitses 1988. aasta kevadel kandidaativäitekirja kateedri vanemõpetaja Aare Raig, oponendideks sama instituudi professor Ivàn Pankratov ning õig.-tead. kand. Aleksandr Kornejev (MRÜ). V. Kelderi oponendiks doktoriväitekirja kaitsmisel 1969. a. Leningradi Riiklikus Ülikoolis oli MRÜ kateedrijuhataja prof. V. Kazantsev, P. Varuli üheks oponendiks kandidaativäitekirja kaitsmisel 1985. a. dots. S. Dontsov, kateedri aspirandi Jüri Raidla kandidaativäitekirja kaitsmisel 1987. a. olid oponendideks prof. V. Rahmilovitš ning S. Dontsov.

Ridamisi on vastastikku kirjutatud arvamusi kaitsmisele esitatud väitekirjade kohta. Nimetagem siin vaid kahte viimast kateedri poolt antud arvamust MRÜ tsiviilõiguse kateedri aspirantide Andrei Fedotovi (teaduslik juhendaja prof. J. Suhhanov) ja Rauf Karajevi (prof. A. Bõkov) kandidaadiväitekirjade kohta (jaan. ja märts 1989).

Mitmed moskvalased on käinud kateedri kutsel pidamas Tartus loenguid. Üheks esimeseks oli MRÜ kateedrijuhataja prof. N. Kazantsev, kes pidas seeria loenguid looduse õiguslikust kaitsest. Veel on käinud S. Dontsov (1985), NSVL TA RÕI professorid Konstantin Šeremet, M. Kozõr jt. Dots. P. Kask pidas 1989. a. ÜSTUI teadusnõukogu laiendatud istungil ettekande omandiõiguse vaieldavatest küsimustest.

Viimasel ajal on elujõudu saamas veel üks teadussidemete vorm - teaduspublikatsioonide vastastikune avaldamine. Kui 1980. aastate keskpaigani piirdus asi üksnes konverentsiettekannete teeside avaldamisega Tartus ja Moskvas, siis nüüd on astutud samm edasi - avaldatud on ridamisi artikleid: S. Bratuse ja S. Dontsovi artiklid 1987. a. TRÜ toimetistes /17/, J. Suhhanovi artikkel 1988. a. TRÜ toimetistes /18/ ja N. Maleini artikkel 1989. a. TRÜ toimetistes /19/. Praegu koostatavasse kateedri teaduslike artiklite kogumikku on võetud I. Zenini ja A. Šerstobitovi artiklid. Moskvas on 1983. a. ilmunud juba eespool märgitud E. Ploomi artikkel, 1990. a. peaks MRÜ kogumikus ilmuma P. Varuli artikkel.

1985. a. oli meie kateedri teadustööde kogumik retsenseerimisel NSVL TA RÕI tsiviilõiguse sektoris, kusjuures kõik meie autorite retsenseeritavad artiklid said Moskva kolleegide poolt positiivse hinnangu /20/.

Aktiivne on olnud teadusprodukttsiooni vahetamine MRÜ, NSVL TA RÕI, ÜSTUI, ÜJKI jt. teadlastega. Tuleks rõhutada vajadust pöörata rohkem tähelepanu vastastikustele väärtuslikele kogemustele nii õppe kui teadustöö valdkonnas. Nii näiteks võiks TRÜ tsiviilõiguse ja -protsessi kateedril olla heaks eeskujuks MRÜ tsiviilõiguse kateedri kogemused kollektiivsete teadusuuringute koostamisel ning avaldamisel. MRÜ tsiviilõiguse kateedril on välja kujunenud hea tava - võetakse käsile mingi küsimuse kompleksne kollektiivne uurimine, millest on võimalik osa võtta enamusel kateedri liikmetest, kusjuures vajaduse korral haaratakse kaasa kolleege ka naaberkateedritest. Sellise kompleksse töö

tulemused avaldatakse kollektiivsete monograafia-tena. Uurimisteemadeks on seni olnud tsiviil-seadusandluse efektiivsus /21/ ja toodangu kvali-teedi õiguslik tagamine /22/. praegu on valmimas töö tsiviilõigusteaduse metodoloogiast.

Hinnates Tartu ülikooli ja Moskva teadlaste sidemeid, tuleb märkida, et Tartu ülikooli pikas ajaloos on üheks tema osaks olnud Ida ja Lääne kultuurisidemete vahendamine. Seda funktsiooni on täitnud vaadeldaval perioodil Tartu Ülikooli tsiviilõiguse ja -protsessi kateeder. Nii on Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas praeguseni säilinud kõrge juriidiline kultuur, korrektne normitehnika valdamine jne. Ei saa hindamata jätta eriti Moskva vanema põlvkonna teadlaste teadlaseetika ja üldise erudeerituse mõju Tartu teadlaste kujunemisele.

Suhtlemisel Moskva kolleegidega pole peegeldunud "keskuse" ja "perifeeria" vahekord, suund tsent-ralismile, mis on olnud iseloomulik vaadeldava perioodi nn. ametlikule asjaajamisele Moskvaga. Moskvälased on aktsepteerinud tartlasi võrdväärsete partnerite ja kolleegidena. Viimasel ajal on just teadlastevahelised kontaktid olnud selleks kana-lik, mille kaudu on olnud võimalik moskvalastele selgitada meie taotlusi ja edasi anda tõepärast informatsiooni meie vabariigi kohta.

A l l i k a d. K i r j a n d u s
M ä r k u s e d

1. Antud nimetust kannab kateeder alates 1949. a., 1944 - 1949 oli ta tsiviil- ja agraarõiguse kateeder. (Tartu Ülikooli ajalugu. / Koost. K. Siilivask ja H. Palamets. Tallinn: Eesti Raamat, 1982. III. Lk. 315.)
2. Кельдер В.П., Лаасик Э.Я. Научные связи кафедры гражданского права и процесса ТГУ с вузами других союзных республик // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1985. XVI Lk. 197.
3. Samas. Lk. 197 - 199.
4. Tolleaegne kateedri juhataja dots. J. Ananjeva ei saanud abikaasa raske haiguse tõttu Moskvasse sõita.
5. Лесническая Л.Ф., Пучинский В.К. Особенности ГПК союзных республик. М.: Юрид. лит., 1970. С: 88 - 89.
6. Кузмичева Л.А. О критериях разграничения понятий "признание усыновления недействительным" и "отмена усыновления" // Проблемы советского семейного права. М., 1980. С. 62 - 63.
7. Tsiviil- ja tsiviilprotsessi seadusandluse kodifitseerimisest ning kateedri osavõtust sellest vt.: Ананьева Ж.К., Касък П.П., Лаасик Э.Я. О развитии гражданского законодательства и цивилистической мысли в Эстонской ССР // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1975. Вып. 370. С. 3-16.
8. Касък П.П. О правоотношении собственности и о субъективном праве собственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1975. Вып. 370. С. 29-48.
9. Флейшиц Е.А. "Абсолютная" природа права собственности // Проблемы гражданского и административного права. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1962.
10. Плоом Э.Л. Правовое регулирование бытового обслуживания граждан // Правовое регулирование отношений в сфере обслуживания граждан. М., 1983.
11. Коллектив и проблемы управления // Социология, управление и право / Отв. ред. И.В.

- Павлов, В.П. Казимирчук. М.: Юрид. лит., 1971. С. 263.
12. Сборник нормативных материалов / Сост. В.И. Харуто, С.А. Чернышева, Х.А. Пизуке. М.: Союз архитекторов СССР, 1986.
 13. Бакланова Е. Обсуждение проблем имущественной ответственности за вред, причиненной личности // Вестн. Моск. ун-та. Право. 1987. № 5. С. 93 - 95.
 14. Савичев Г.П., Губин Е.П. [Рецензия] Гражданско-правовая ответственность: методология исследования // Вестн. Моск. ун-та. Право. 1988. № 3. С. 85 - 86. Рец. на кн.: Варул П.А. Методологические проблемы исследования гражданско-правовой ответственности. - Таллинн: Ээсти раамат, 1986.
 15. Võrdle näiteks: Суханов Е.А. Превентивная функция имущественной ответственности // Сов. гос-во и право. 1982. № 6. С. 49 - 54; его же. Место и функции института ответственности в социалистическом гражданском праве // Вопросы государства и права. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. С. 38 - 46 ja Варул П.А. Методологические проблемы исследования гражданско-правовой ответственности. Таллинн: Ээсти раамат, 1986; его же. Некоторые теоретические проблемы гражданско-правовой ответственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1988. Вып. 823. С. 132 - 143.
 16. Губин Е.П. Правовое регулирование хозяйственного механизма АПК. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. С. 106.
 17. Братусь С.Н. Материально-правовой аспект гражданской юридической ответственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1987. Вып. 765; Донцов С.Е. Социальная справедливость и применение имущественной ответственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1987. Вып. 765.
 18. Суханов Е.А. Вещно-правовые формы удовлетворения жилищных потребностей граждан в странах социализма // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1988. Вып. 823. С. 69-87.
 19. Малейн Н.С. Об институте юридической ответственности // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1989. Вып. 852. С. 30-38.

20. Уч. зап. Тарт. ун-та. 1986. Вып. 758: Особенности правового положения субъектов и объектов имущественных и личных неимущественных отношений в развитом социалистическом обществе.
21. Эффективность гражданского законодательства: актуальные вопросы / Под ред. В.П. Грибанова. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984.
22. Эффективность правовых средств в обеспечении качества продукции / Под ред. В.П. Грибанова. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987.

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И РУССКО-ЭСТОНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ В ТАРТУСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

С. Г. Исаков

Изучение истории русской литературы в Тартуском университете имеет давние традиции. Профессор Павел Александрович Висковатов, работавший в университете в 1874-1895 гг., известен своими исследованиями жизни и творчества М. Ю. Лермонтова; он является одним из основоположников научного лермонтоведения. Его преемник на посту профессора Евгений Вячеславович Петухов (1895-1918) был историком литературы широкого профиля, автором обобщающего труда "Русская литература. Исторический обзор главнейших литературных явлений древнего и нового времени" (т. I-II, 1911-1914). Выпускниками Тартуского университета были известные литературоведы Семен Афанасьевич Венгеров, Евгений Александрович Бобров, Павел Иванович Лебедев-Полянский, Николай Кирьякович Пиксанов, Василий Алексеевич Десницкий и др. Правда, к 1930-м гг. изучение русской литературы в университете в значительной мере замерло /1/.

В 1947 г. впервые в истории Тартуского университета была создана отдельная кафедра русской литературы, первыми заведующими которой были доц. Вальмар Теодорович Адамс (1947-1950) и доц. Борис Васильевич Правдин (1950-1954). Начиная со второй половины 1950-х гг., когда во главе кафедры стоял доц. Борис Федорович Егоров (1954-1960), она постепенно превращается в один из крупнейших не только в Советском Союзе, но и в мире университетских центров по изучению русской литературы, теории литературы и русско-эстонских литературных связей.

Сначала на кафедре русской литературы определилось 3 направления научных исследований: 1) изучение русской литературы и общественной мысли конца XVIII - начала XIX вв. (Юрий Михайлович Лотман); 2) русская критика и журналистика середины XIX в. (Б. Ф. Егоров, Павел Семенович Рейфман); 3) русско-эстонские литературные связи

(В.Т. Адамс, Сергей Геннадиевич Исаков). Позже появились новые направления, из которых особенно широкий международный резонанс получили структурально-семиотические исследования литературы и - шире - культуры школы Ю.М. Лотмана (так наз. "тартуская семиотическая школа"). Поскольку эти исследования относятся к области теории литературы, семиотики и культурологии, то в данном обзоре мы не будем их касаться, они заслуживают специального изучения /2/. В 1960-е гг. определяется и еще одно важное направление историко-литературных исследований преподавателей и аспирантов кафедры - изучение русской литературы конца XIX - начала XX в. и прежде всего символизма и А.А. Блока (проф. Зара Гиршевна Минц), а также творчества Леонида Андреева (доц. Валерий Иванович Беззубов). Расширились и изменялись и три указанных выше первоначальных направления исследований. Так, первое направление постепенно трансформировалось в изучение закономерностей русского историко-литературного процесса XIX в. вообще и пушкинской эпохи, в частности. Третье направление дополнилось изучением литературных и культурных взаимоотношений эстонцев с другими народами Советского Союза и некоторых зарубежных стран, а также изучением прибалтийского аспекта русско-немецких литературных связей.

Остановимся подробнее на этих основных направлениях исследований, проводимых на кафедре русской литературы ТГУ.

Профессор Ю.М. Лотман, заведовавший кафедрой с 1960 по 1977 г., возглавляет одно из ведущих направлений. В своих первых работах, посвященных истории русской литературы конца XVIII - начала XIX вв., Ю.М. Лотман рассматривал литературу в тесной связи с идеологией, общественной мыслью той поры. Причем внимание исследователя прежде всего привлекли две крупные, но во многом противоположные фигуры этого периода - А.Н. Радищев и Н.М. Карамзин. Особенно важное значение имело многолетнее изучение жизни, личности, общественных и эстетических взглядов и творчества Н.М. Карамзина, фигуры очень сложной и слабо исследованной /3/. Вслед за тем Ю.М. Лотман обратился к изучению процесса развития русской литературы начала XIX в. Он провел сплошное обследование всей русской печатной продукции 1800-1815 гг. и многих архивов и на этом материале написал свою докторскую диссертацию "Пути развития русской литературы преддекабристского периода" (1961).

Ю.М. Лотман открыл для истории литературы ряд незаслуженно забытых имен (А.С. Кайсаров - ему посвящена первая монография Лотмана /4/, - А.Ф. Мерзляков, В.Г. Анастасевич и др.), раскрыл следование просветительским традициям и сложное, противоречивое соотношение дворянской и демократической идеологии в литературе тех лет /5/.

От изучения словесности начала XIX в. Ю.М. Лотман перешел к изучению пушкинского периода в истории русской литературы, декабристов, М.Ю. Лермонтова, Н.В. Гоголя и к широким историко-литературным концепциям русского литературного процесса XIX в. вообще. В этом плане важна написанная в соавторстве с Б.Ф. Егоровым и З.Г. Минц статья "Основные этапы развития русского реализма" /6/. В статье "Истоки толстовского направления" в русской литературе 1830-х годов" /7/ убедительно показано, что наряду с магистральной линией, идущей от Пушкина к Гоголю и натуральной школе, в литературе существовала и другая тенденция, нашедшая отражение у позднего Пушкина, у Лермонтова, у Гоголя и приведшая к Л. Толстому с его неприятием цивилизации и утопической верой в патриархальные идеалы.

Это направление исследований Ю.М. Лотмана, обогащенное опытом его структурально-семиотических и культурологических штудий, привело в конце 1970-х гг. к созданию двух интереснейших и новаторских работ - комментария к "Евгению Онегину" /8/ и биографии А.С. Пушкина /9/. Комментарий к "Евгению Онегину", этой энциклопедии русской жизни, сам стал по существу своеобразным энциклопедическим справочником по российскому быту (в широком смысле этого слова) первой трети XIX в. Эта работа связана с интересом Ю.М. Лотмана в последние годы к проблеме "Литература и быт", проявившимся в ряде его статей, посвященных истории быта, бытового поведения как историко-психологической категории, отражению быта в литературе и влиянию литературы на быт. Биография же А.С. Пушкина, уже выдержавшая два издания, вышедшая миллионным тиражом, переведенная на эстонский язык и удостоенная Литературной премии ЭССР им. Юхана Смуула, явилась принципиально новым явлением в биографической литературе. Это не просто описание жизни поэта на широком общественном, культурном и литературном фоне, это вместе с тем и история духовных исканий Пушкина и того, как он сам пытался строить, творить свою личность, свою жизнь.

К истории русской литературы имеют прямое отношение и многие структуралистские работы Ю. М. Лотмана /10/, в частности разборы стихотворений русских поэтов в книге "Анализ поэтического теста: Структура стиха" (Л., 1972).

Диапазон историко-литературных работ Ю. М. Лотмана исключительно широк: от "Слова о полку Игореве" до романов М. Шолохова и поэзии Бориса Пастернака. Размеры этого обзора не позволяют остановиться на многих сторонах многогранной научной деятельности Ю. М. Лотмана, но все же хотелось бы еще отметить подготовленные им издания произведений русских писателей XVIII - первой половины XIX в. (издания стихотворений А. Ф. Мерзлагова, Н. М. Карамзина, сборников "Поэты начала XIX века", "Поэты 1790-1810-х годов" в серии "Библиотека поэта", "Писем русского путешественника" Н. М. Карамзина в серии "Литературные памятники") и созданные им учебники по русской литературе для эстонских средних школ /11/, также носящие новаторский характер.

Многочисленные ученики Ю. М. Лотмана продолжают разные линии его исследовательской деятельности. Доц. Игорь Аполлониевич Чернов преимущественно занимается методологией литературоведческих исследований, проблемами метаязыка литературоведения /12/. Научные работы доц. Любови Николаевны Киселевой посвящены исследованию русской литературы и публицистики 1800-х гг., С. Н. Глинке, взаимоотношениям так наз. "карамзинистов" и "архаистов", генезису архаистических идей и их связи с концепциями просветителей. Первые исследования доц. Марии Борисовны Плюхановой касались сложного синтеза нового и старого в литературе "переходного периода" - начала XVIII в. В настоящее время М. Б. Плюханова занимается главным образом историей древнерусской литературы XVI-XVII вв., историческими концепциями этой эпохи и их отражением в литературных памятниках, проблемой взаимодействия литературы и фольклора. Они интересны новым методологическим подходом к литературным явлениям XVI-XVII вв. Проблемам древнерусской литературы были посвящены и труды Елены Владимировны Душечкиной, преподавателя кафедры в 1971-1977 гг.

Второе направление исследовательской работы кафедры, как мы уже отмечали, посвящено изучению русской критики и журналистики середины XIX в. Его основоположником был проф. Б. Ф. Егоров, работавший на кафедре в 1952-1962 гг. Основной круг

работ Б.Ф. Егорова связан с историей русской литературной критики /13/. В первых его научных публикациях рассматривалась критическая и фольклористская деятельность Н.А. Добролюбова. Б.Ф. Егоров впервые исследовал творчество ведущих критиков революционно-демократического направления (В.Г. Белинский, Н.Г. Чернышевский, Н.А. Добролюбов) в соотношении с соратниками, учениками, противниками, ввел в научный оборот творческое наследие таких сложных критиков, как Ап. Григорьев, В.П. Боткин, П.В. Анненков, А.В. Дружинин, С.С. Дудышкин, таких забытых критиков и публицистов демократической ориентации, как А.И. Рязов, В.Р. Зотов, И.А. Пиотровский /14/. Он же издал первые советские собрания критических статей, очерков и художественной прозы Ап. Григорьева и В.П. Боткина. Б.Ф. Егоров неизменно рассматривал литературную критику как сплав научного и художественного начал, поэтому всегда большое внимание уделял форме критических статей (жанры, композиция, стиль). Позднейшая научная деятельность Б.Ф. Егорова проходила в Ленинградском университете, в Ленинградском педагогическом институте им. А.И. Герцена и в Институте истории СССР АН СССР.

В работах проф. П.С. Рейфмана преимущественно рассматривается русская журналистика 1860-х гг., причем как малоизвестные демократические издания /15/, так и в еще большей мере почти не изученные консервативные, либеральные и славянофильские журналы и газеты, их место в общественной и литературной борьбе той эпохи. Статьи П.С. Рейфмана отличаются богатством фактического материала, часто впервые вводимого в научный оборот, широким использованием архивных источников; в них пересматриваются многие сложившиеся представления, в частности представление о славянофильской печати как о реакционном течении в русской журналистике. Отдельные работы П.С. Рейфмана посвящены студенческому революционному движению в Тарту в 1860-1880-е гг., цензуре периодической печати, взаимоотношениям революционных демократов (в особенности Н.Г. Чернышевского) с Ф.М. Достоевским. Он участвовал в качестве автора комментариев в подготовке изданий сочинений М.Л. Михайлова и М.Е. Салтыкова-Щедрина. П.С. Рейфманом опубликовано и несколько учебных пособий по истории русской литературы середины XIX в. /16/.

Третье направление научных разысканий кафедры — исследование русско-эстонских литературных и

культурных взаимоотношений. Заметим, что первые труды по русско-эстонским литературным связям вообще, носившие еще весьма дилетантский характер, появились в университетских изданиях уже в конце XIX - начале XX в. и принадлежали лектору эстонского языка университета Карлу Аугусту Херману /17/. Заинителем же серьезного научного изучения этих связей был доцент кафедры русской литературы В.Т. Адамс. Именно в его работах второй половины 1950-х - первой половины 1960-х гг. /18/ впервые была поставлена проблема рецепции русской литературы в Эстонии в конце XIX - начале XX столетия. В своих исследованиях, посвященных переводам на эстонский язык произведений А.С. Пушкина, М.Ю. Лермонтова, Н.В. Гоголя, И.С. Тургенева, А.А. Блока и других, он первым не ограничился лишь обзором переводов и статей о русских писателях в эстонской печати, но постарался выяснить своеобразие их восприятия эстонским читателем, сложную обусловленность рецепционного процесса общественно-политической и культурной обстановкой в Эстонии. В.Т. Адамс первым поставил на научную основу и проблему влияния русской поэтики на эстонскую.

Исследования русско-эстонских литературных и культурных связей были расширены и углублены проф. С.Г. Исаковым /19/. В своих многочисленных работах он рассматривает оба аспекта связей - и так наз. "русский", и "эстонский". Первый аспект охватывает такие вопросы, как история эстонской (шире - ливонской) темы в русской литературе, биографические и творческие связи русских писателей с Эстонией, знакомство русского читателя с эстонской литературой. Этому аспекту были посвящены кандидатская диссертация С.Г. Исакова "Прибалтика в русской литературе 1820-1860-х годов" (1962), первая его монография "Остзейский вопрос в русской печати 1860-х годов" (Тарту, 1961), подготовленная им антология "Postitõllaga läbi Eestimaa: Eestimaa vene kirjanike kujutuses (XVIII sajandi lõpp - XX sajandi algus)" (Tallinn, 1971) и учебное пособие для факультативов "Русские писатели и Эстония" (Таллинн, 1978; 2-е изд. - 1985). Второй аспект включает такие проблемы, как история переводов произведений русских авторов на эстонский язык, рецепция русской литературы в Эстонии, влияние ее на эстонских авторов. Этому кругу проблем посвящена докторская диссертация С.Г. Исакова "Русская литература в Эстонии в XIX веке" (1974) и статьи о рецепции

творчества А.С. Пушкина, М.Ю. Лермонтова, И.С. Тургенева, Н.А. Некрасова, А.Н. Островского, Л.Н. Толстого, А.П. Чехова, М. Горького, В.В. Маяковского и других русских писателей в Эстонии. С.Г. Исаков был зачинателем исследований литературных связей эстонцев с другими народами СССР, в частности с украинцами, грузинами, латышами /20/, армянами, азербайджанцами, таджиками, а также с болгарам. Он – автор монографического исследования истории преподавания русского языка и литературы в учебных заведениях Эстонии в XVIII – XIX вв. /21/. Целый цикл работ С.Г. Исакова посвящен роли прибалтийской немецкой печати в развитии русско-немецких (в какой-то мере и русско-западноевропейских) литературных контактов. Наконец, С.Г. Исакову принадлежит и ряд архивных разысканий по истории эстонской литературы и журналистики и по истории цензуры эстонской печати, театра, библиотек /22/.

В настоящее время исследованием русско-эстонских литературных связей на кафедре занимаются также Пеэтер Хербертович Тороп, Анн Эдуардовна Мальтс, Юлле Карловна Пярли. Кафедра русской литературы Тартуского университета, по существу, является единственным в мире центром по их изучению. Уже много лет при кафедре работает студенческий семинар по русско-эстонским литературным взаимоотношениям, руководимый проф. С.Г. Исаковым. Студентами с целью выявления переводов и других материалов из русской литературы была просмотрена *de visu* вся эстонская печать XIX – начала XX вв. /23/.

Как мы уже отметили, в 1960-1980-е гг. в Тартуском университете сложилось и еще одно направление научных исследований, возглавляемое проф. З.Г. Минц, – изучение русской литературы конца XIX – начала XX вв. В течение четверти века З.Г. Минц занимается поэзией этого периода, творчеством А.А. Блока, В.Я. Брюсова, Вяч. Иванова, Ф. Сологуба, Д.С. Мережковского, А.А. Ахматовой и других поэтов. Характерной чертой ее исследований является сочетание интереса к истории, документу и широких обобщений структурно-типологического типа. Среди работ З.Г. Минц – публикации новых материалов, основанные на архивных разысканиях, текстологические исследования, словари поэтического языка, структурные анализы отдельных символистских произведений, статьи по типологии литературной культуры эпохи, наконец, обобщающие научные монографии /24/ и теоретические статьи,

позволяющие по-новому осветить наиболее сложные вопросы истории русской поэзии конца XIX – начала XX вв., переоценить заново значение таких направлений, как русский символизм, преодолев односторонность и догматизм, господствовавшие в историко-литературных оценках предшествующего периода. В работах З.Г. Минц созданы концепции символизма как художественного претворения панэстетического восприятия мира, символистского искусства как мифопоэтического (этот термин в настоящее время нашел широкое применение в западных исследованиях символизма), а также связанная с мифопоэтизмом поэтика цитат и мифологем. Работы З.Г. Минц привлекли внимание как советских, так и зарубежных ученых /25/ и выдвинули ее в число ведущих исследователей русской поэзии начала века. Особое значение имеют ее работы по А.А. Блоку. В настоящее время З.Г. Минц является членом редколлегии "Полного собрания сочинений" А.А. Блока и принимает непосредственное участие в его подготовке.

З.Г. Минц в течение многих лет руководит в ТГУ семинаром по изучению творчества А.А. Блока и русского символизма. Ее усилиями были подготовлены квалифицированные научные кадры и создан исследовательский центр, который предполагается в ближайшем будущем преобразовать в научную лабораторию по изучению русской литературы XX в. В Тарту было проведено несколько республиканских и всесоюзных конференций, посвященных А.А. Блоку и его эпохе. Ныне можно уже говорить о школе З.Г. Минц, о тартуской школе по изучению русской литературы начала XX в. и русского символизма (Галина Михайловна Пономарева, Надежда Григорьевна Пустыгина, Владимир Матвеевич Паперный, Александр Алексеевич Данилевский, Михаил Владимирович Безродный, Сергей Николаевич Доценко, Леа Лембитовна Пильд и др.).

К этому направлению исследований кафедры примыкают и работы доц. В.И. Беззубова, посвященные изучению творчества Леонида Андреева, его связей с другими русскими писателями и с русским театром /26/. Эти работы позволили по-новому осветить проблему художественного метода Л. Андреева, его места в русском историко-литературном процессе начала XX в., помогли преодолеть устаревший догматический подход к нему как к декаденту, представителю литературного "распада" – подхода, утвердившегося в период культа личности. В.И. Беззубову принадлежат также статьи, посвященные русской советской прозе 1920-х гг. и сов-

ременной советской литературе.

Охарактеризованные выше основные направления научно-исследовательской работы кафедры русской литературы отнюдь не исчерпывают всей научной деятельности ее преподавателей и аспирантов. На кафедре работали ученые, тематика и проблематика трудов которых прямо не вписывается в указанные направления, хотя их работы и несут на себе явные следы методологических и общетеоретических установок тартуских литературоведческих школ. Так, работавший на кафедре в 1968-1972 гг. канд. фил. наук Петр Александрович Руднев был автором ряда интересных работ по истории русского стиха и теории стиха. Доц. Лариса Ильинична Вольперт занималась историей русско-французских литературных связей /27/. Ст. преп. П.Х. Тороп, в основном, исследует общие проблемы теории и истории перевода.

Особо следует остановиться на научных изданиях кафедры, которые, как и вся научная деятельность сотрудников кафедры в целом, получили широкий международный резонанс и в настоящее время известны во всем мире, о чем свидетельствуют многочисленные ссылки на труды тартуских ученых в работах зарубежных историков и теоретиков литературы. Кафедрой русской литературы выпускается 3 серии "Ученых записок". Первая, самая старая, недавно отметившая свое 30-летие, это "Труды по русской и славянской филологии", начавшие выходить в 1958 г. Уже первые выпуски "Трудов" вызвали живой интерес у литературоведов, появилось несколько рецензий на них /28/, что уже свидетельствовало об их неординарности, - как правило, "Ученые записки" вузов и научных учреждений у нас не рецензируются. До шестого выпуска включительно "Труды по русской и славянской филологии" объединяли публикации всех русистов университета - и литературоведов, и лингвистов. С 7-го выпуска произошло разделение "Трудов" на две подсерии - лингвистическую и литературоведческую. Всего к настоящему времени вышло, считая и первые шесть, 23 выпуска "Трудов по русской и славянской филологии. Литературоведение", в которых помещены сотни статей, сообщений и публикаций десятков авторов.

С 1964 г. выходит другая серия "Ученых записок ТГУ" - "Труды по знаковым системам" ("Семиотика"), которая стала своеобразным печатным органом тартуской семиотической школы, возглавляемой Ю.М. Лотманом. Кстати, первый выпуск серии и

составили "Лекции по структуральной поэтике" Ю.М. Лотмана, позже переведенные на многие языки мира. К настоящему времени издан 21 выпуск "Трудов по знаковым системам", большая часть тиража которых расходуется за границей.

В том же 1964 г. вышел и первый "Блоковский сборник", позже превратившийся в отдельную серию изданий, объединяющую прежде всего школу З.Г. Минц. Вышло уже 8 томов "Блоковского сборника".

Таковы основные моменты изучения истории русской литературы и русско-эстонских литературных связей в Тартуском университете в послевоенный период.

Источники. Литература

1. Issakov, S., Smirnov, S. Vene ja slaavi filoloogias Tartu ülikoolis // Keel ja Kirjandus. 1982. Nr. 9. Lk. 473-482.
2. Структурально-семиотическим исследованиям Ю.М. Лотмана и его школы посвящена уже обширная литература. См.: Segal, D.M. Aspects of Structuralism in Soviet Philology. Tel-Aviv, 1974 (Papers on Poetics and Semiotics). 2) Faccani, R. Appunti in margine ad alcuni saggi di Ju.M. Lotman // Lotman, J.M., Uspenskiij, B.A. Tipologia della cultura. [Milano, 1975]. P. 5-24; Shukman, Ann. Literature and Semiotics: A Study of the Writings of Yu.M. Lotman. Amsterdam; New York; Oxford, 1977; Russian Literature. January 1977. Vol. V. N 1.: Special Issue Jurij M. Lotman (статьи R. Lachmann, A. Piatigorsky, A. Shukman, J.M. Meijer, M.R. Mayenowa, M. Grygar, J. van der Eng); Städke, K. Kunst als Sprache - Juri Lotmans Beitrag zu einer Semiotik der Kultur // Lotman J.M. Kunst als Sprache: Untersuchungen zum Zeichencharakter von Literatur und Kunst. Leipzig, 1981. S. 403-432; Torop, P. Lotmani fenomen // Keel ja Kirjandus. 1982. Nr. 1. Lk. 6-11; Černov, I. Juri Lotman ja kirjandusteadusliku mõtte areng // Looming. 1982. Nr. 2. Lk. 270-276; Segré, C. Culture et texte dans la pensée de Yuri M. Lotman // Semiosis: Semiotics and the History of Culture: In Honorem Georgii Lotman. The University of Michigan, 1984. P. 3-15; Portis-Winner, I. Some Comments upon

- Lotman's Concepts of Semiotics of Culture: Implications for the Study of Ethnic Culture Texts // Ibid. P. 28-36; Isakov, S. Juri Lotman, Tarton suuri tiedemies // Kulttuuri-vihkot. 1984. N. 6. S. 14-19; Gasparov, B. Introduction // The Semiotics of Russian Cultural History. Ithaca and London, 1985. P. 13-29. См. также библиографии: Eimermacher, K. Arbeiten sowjetischer Semiotiker der Moskauer und Tartuer Schule. Kronberg (Taunus), 1974; Eimermacher, K., Schishkoff, S. Subject Bibliography of Soviet Semiotics: The Moscow-Tartu School. Ann Arbor, 1977.
3. Завершением этой линии исследований явилась недавняя монография: Лотман Ю.М. Сотворение Карамзина. М., 1987.
 4. Лотман Ю.М. Андрей Сергеевич Кайсаров и литературно-общественная борьба его времени // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1958. Вып. 63.
 5. См. об этом: Егоров Б.Ф. К 60-летию Юрия Михайловича Лотмана // Finitis duodecim lustris: Сб. статей к 60-летию проф. Ю.М. Лотмана. Таллинн, 1982. С. 5-10.
 6. Уч. зап. Тарт. ун-та. 1960. Вып. 98. С. 3-23.
 7. Уч. зап. Тарт. ун-та. 1962. Вып. 119. С. 3-77.
 8. Лотман Ю.М. Роман А.С. Пушкина "Евгений Онегин": Комментарий. Л., 1980 /2-е изд. - 1983/.
 9. Лотман Ю.М. Александр Сергеевич Пушкин: Биография писателя. Л., 1981 /2-е изд. - 1983/.
 10. См. библиографию его работ: Список печатных трудов Ю.М. Лотмана: [Материалы к библиографии] / Сост. Л.Н. Киселева, Г.М. Пономарева, И.А. Чернов // Finitis duodecim lustris. С. 20-53.
 11. Lotman, J. Vene kirjandus: Õpik IX klassile. Tallinn, 1982. Лотман Ю., Невердинова В. Учебник-хрестоматия по литературному чтению для IX класса. Таллинн, 1982 /2-е изд. - 1985/.
 12. См.: Чернов И.А. Из лекций по теоретическому литературоведению. I: Барокко. Литература / Литературоведение. Тарту, 1976.
 13. См. библиографию его работ: Борис Федорович Егоров [к 60-летию со дня рождения]: Библиографич. указатель / Сост. Ю.В. Маретин. Отв. ред. акад. Д.С. Лихачев. Л., 1986. В характеристике научной деятельности Б.Ф. Егорова

- использована вступительная заметка к данной библиографии.
14. Из работ, первоначально опубликованных в "Ученых записках Тартуского университета", позже выросли монографии Б.Ф. Егорова: Очерки по истории русской литературной критики середины XIX века. Л., 1973; О мастерстве литературной критики: Жанры. Композиция. Стилль. Л., 1980; Борьба эстетических идей в России середины XIX века. Л., 1982.
 15. Рейфман П.С. Демократическая газета "Современное слово" // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1962. Вып. 121.
 16. Рейфман П.С. М.Е. Салтыков-Щедрин: [Творческий путь]. Тарту, 1967 /2-е изд. - 1973/; Рейфман П.С. Н.Г. Чернышевский: Эстетическое, историко-литературное, литературно-критическое наследие. Чернышевский-беллетрист. Тарту, 1973.
 17. Герман А.М. Пушкин в эстской литературе // Пушкинский сборник, изданный имп. Юрьевским университетом по случаю столетней годовщины дня рождения А.С. Пушкина 26 мая 1899 г. Юрьев, 1899. С. 104-107; Герман А. Гоголь в эстской литературе // Сборник в память Н.В. Гоголя и В.А. Жуковского, изданный имп. Юрьевским университетом. [Юрьев, 1902]. С. 120-123.
 18. Большинство из них позже вошло к кн.: Adams, V. Vene kirjandus, mu arm: Kirjandusteaduslikke artikleid ja esseeid. Tallinn, 1977.
 19. См. краткий обзор его научной деятельности: Jõgi, O. Silmapiiride avardaja // Jõgi, O. Hetki ja viipeid: Neljas valik kriitikat. Tallinn, 1988. Lk. 274-278.
 20. См. его монографию: Исаков С.Г. Сквозь годы и расстояния: Из истории культурных связей Эстонии с Украиной, Грузией и Латвией в XIX - начале XX века. Таллинн, 1969.
 21. Исаков С. Русский язык и литература в учебных заведениях Эстонии XVIII-XIX столетий. Тарту, 1973-1974. Вып. I-II.
 22. Большая часть этих разысканий вошла в кн.: Issakov, S. Arhiivide leidikuist. Tallinn, 1983.
 23. Часть материалов этих разысканий вошла в библиографию: Issakov, S. Vene kirjandus eesti keeles XIX sajandil: Bibliograafianimestik. Tallinn, 1982.

24. Минц З.Г. Лирика Александра Блока. Тарту, 1965-1975. Вып. I-IV.
25. См. статью: Pesonen, P. Uusmytologismi näkökulma modernismin: Venäläisen symbolismin "mytologismin" tarkastelua Z.G. Mintsin teorioiden pohjalta // Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja. 34. 1982. S. 153-168.
26. Большая часть работ вошла в кн.: Беззубов В. Леонид Андреев и традиции русского реализма. Таллинн, 1984.
27. См.: Вольперт Л.И. Пушкин и психологическая традиция во французской литературе: [К проблеме русско-французских литературных связей конца XVIII - начала XIX вв.]. Таллинн, 1980.
28. См.: Найдич Э. Труды по русской и славянской филологии Тартуского университета // Русская литература. 1960. № 4. С. 221-224; Чудакова М. По строгим законам науки // Новый мир. 1965. № 10. С. 247-251; Sliwowsky W. i R. Wydawnictwa rusycystyczne uniwersytetu w Tartu // Slavia Orientalis. 1965. N 2. S. 251-262.

РОЖДЕНИЕ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА В ТГУ И ЕГО РАЗВИТИЕ
В ШЕСТИДЕСЯТЫЕ ГОДЫ
С.И. Заградская

Большое число работ по машинному переводу (МП) посвящено проблемам перевода с русского языка на языки народов СССР и наоборот. Анализировался с точки зрения МП и эстонский язык.

Мы можем гордиться тем, что идея МП зародилась в Эстонии. 24 февраля 1924 года в эстонской газете "Баба мaa" под названием "Пишущая машина-переводчик" было напечатано следующее: "Недавно в одной местной газете появилось сообщение о том, что в Лондоне изобретена машина, при помощи которой можно делать переводы с любого чужого языка. Хотя жизнь и преподносит нам ежедневно все новые сюрпризы, тем не менее, это сообщение нашло, по-видимому, мало поверивших в него.

Наше удивление было еще большим, когда на днях г-н А. Вахер продемонстрировал нам свою настоящую модель переводной пишущей машины. При этом он доказывал, что в Лондоне подобная машина не была изобретена. В подтверждение этому он предъявил соответствующую справку из Лондонского посольства.

Г-н Вахер работал над своим изобретением свыше десяти лет и довел свою работу теперь до такой стадии, что месяца через полтора может выступить с пробным машинным переводом. На этот раз он смог на модели продемонстрировать лишь принцип МП, что ему и удалось. Изобретатель предполагает, что ему удастся построить такой аппарат и для применения в практической жизни..."

В Тартуском университете в 1957/58 учебном году по инициативе доцента Юло Каазика при кафедре геометрии над вопросами МП начал работу студенческий кружок. Членами этого кружка стали Тынну Аккель, Аксель Йыги, Тоомас Кала, Айн Корьюс, Айри Лауметс, Мярт Лийганд, У.Х. Малков, А.Э. Ряни. Была поставлена цель: исследовать одну конкретную задачу МП — составление алгоритма для перевода математических текстов с русского языка на эстонский.

Работа между членами кружка была распределена следующим образом: А. Йыги и У. Малков составляли словарь; Т. Кала, А. Корьюс и М. Лийганд занимались вопросами синтеза эстонского текста; Т. Аккель, А. Лауметс и А. Ряни изучали

соответствие между формами обоих языков.

Началась активная исследовательская работа. Все члены кружка собирали необходимый материал для словаря. Уже в 1958 году был завершен первоначальный вариант русско-эстонского словаря, в котором насчитывалось 1350 русских слов. Этот словарь был еще раз переработан и оформлен.

Пионером машинного перевода в Тартуском государственном университете по праву можно считать доцента Ю. Каазика. Он тогда подтверждал мысли П.П. Смирнова-Троянского, прекрасно выраженные в краткой форме: "Не надо спорить с машиной. Она возьмет свое..."

За очень короткий срок под руководством доцента Ю. Каазика группой энтузиастов была проделана большая работа. Об итогах этой работы дает представление статья Ю. Каазика, Т. Аккеля, А. Корьюса и др. "Об автоматическом переводе математических текстов с русского языка на эстонский" /7/.

В статье рассматриваются проблемы автоматического перевода с русского языка на эстонский. Процесс перевода разделяется на следующие этапы: 1) выбор правил перевода для корней и аффиксов; 2) различение омонимов; 3) выработка морфологических признаков для каждого русского слова; 4) определение структуры предложения и правильного порядка слов; 5) преобразование эстонских слов в требуемую морфологическую форму.

Указанные проблемы МП исследовались и в дипломных работах студентов.

Дипломная работа А. Корьюса "Об алгоритмизации морфологии эстонского языка" была посвящена вопросам автоматического склонения и спряжения эстонских слов. Для этого был разработан специальный алгоритм, основывающийся на выполнении операций стирания какого-либо сочетания букв из данного места в слове и вставки этого сочетания в данное место слова. Для слов, встречающихся в эстонских математических текстах, было выделено 79 типов склонения и 32 типа спряжения. Для каждого типа был дан алгоритм образования всех грамматических форм.

Проблемы МП рассматривались и в дипломной работе Т. Аккеля "О переводе русских существительных с предлогами". В работе изучались и систематизировались эстонские соответствия для указанных слов.

Была защищена также дипломная работа Т. Кала "Об алгоритмизации синтаксического перевода простого предложения",

в которой исследовалась возможность составления алгоритма разбора русского простого предложения. Использовался модифицированный метод традиционной грамматики. Оказалось, что традиционный метод, даже при его уточнении, неприемлем для синтаксического анализа в МП.

Пионером МП в ТГУ — доцентом Ю. Каазигом — исследовались проблемы, связанные с различием омонимов и отбором эстонских соответствий для русских полисемических слов.

Это была "эра" бурного развития МП, все казалось крайне интересным, стремительно продвигающимся вперед и — очень легким. Был необузданный энтузиазм, был налицо целый Монблан блестящих идей и обнадеживающих достижений.

С осени 1959 года появилась техническая возможность для расширения объема работ по МП: университет получил первую электронную вычислительную машину "Урал-1". При Тартуском государственном университете была организована проблемная лаборатория "Вычислительный центр". Проблемы перевода с эстонского языка на русский включили в расширенную тематику работ по МП.

Рездик Пальм в дипломной работе "О морфологической обработке предложения при автоматическом переводе" разработал предварительные алгоритмы лексического и морфологического анализа русского текста.

А. Корьюс продолжал работу над вопросами МП и после окончания университета в качестве сотрудника вычислительного центра ТГУ. В круг его научных интересов входили синтаксис, способы разделения русского сложного предложения на части и метод синтаксического анализа. О результатах проделанной работы в области МП можно судить по опубликованным статьям /8; 9/.

Решение ряда существенных проблем, которыми занимался А. Корьюс, связано со значительными затруднениями, так как с филологической точки зрения они еще не были достаточно исследованы. К их числу можно отнести, например, грамматическое управление.

В 1960/61 учебном году студент Юрий Тапфер в дипломной работе "О предварительном морфологическом анализе эстонского текста" разработал типы склонения и спряжения эстонских слов, целесообразные с точки зрения автоматического анализа текста. Эти типы значительно отличались от типов склонения и спряжения, рассчитанных на синтез текста, так как при анализе текста целесообразнее оперировать только неизменными

основами, а при синтезе такое требование может отпасть. В работе был предложен также соответствующий алгоритм анализа текста.

В то же время студентом Т. Тобиасом была защищена дипломная работа "О синтаксическом анализе эстонского предложения" /4/. В работе был проведен анализ грамматического разбора эстонского простого предложения со второстепенными членами, а также выделено 18 частей речи, пригодных для применения в автоматическом переводе с эстонского языка.

Защитила дипломную работу "О типах грамматического управления в эстонском языке" студентка филологического факультета Марья Тука. Работа была написана с учетом потребностей МП.

В 1961 году объем русско-эстонского словаря достиг уже 2500 русских основ. Весь словарь был закодирован и заперфорирован, программы поиска по словарю составлены и отлажены заново.

Ю. Каазик, А. Корьяс и Х. Рятсеп изучали возможность проведения на вычислительной машине побуквенной и звуковой статистики эстонского языка и статистики типов слогов, для чего были составлены соответствующие алгоритм и программа.

В 1961 году в ТГУ работал семинар по математической лингвистике. С докладами на семинаре выступили доцент кафедры геометрии Юло Каазик ("Теоретико-множественная модель языка О.С. Кулагиной", "Пример составления части переводного алгоритма"), доцент кафедры геометрии Ивар Куль ("Система команд ЭВМ "Урал-1" и программирование", "О применении теории информации к исследованию языка"), младший научный сотрудник вычислительного центра Айн Корьяс ("О морфологическом синтезе эстонского текста"), доцент кафедры эстонского языка Хуно Рятсеп ("О лингвистических взглядах Ф. де Соссюра", "О динамической филологии"), студент математического отделения Теэт Тобиас ("О синтаксическом анализе эстонского предложения").

Можно сказать, что машинный перевод в Тартуском университете с 1957 по 1961 год прошел период предварительных экспериментов и вступил в стадию поисков общих направлений и теоретических принципов. Должен был последовать и новый переход к практике. Пора было подумать о составлении такого алгоритма, при помощи которого вычислительная машина могла бы осуществлять "промышленный" перевод. Было ясно, что практический МП в производственных масштабах не мог быть осу-

ществлен по алгоритмам, аналогичным тем, которые были созданы к тому времени.

В основу всех составляемых до того времени алгоритмов МП принимался заранее установленный набор условий, при помощи которого в исходном языке выделялось множество допустимых текстов, которые вычислительная машина в состоянии перевести по данному алгоритму. Ограничения были следующих типов.

1. Установленный словарь вместе с семантическими ограничениями (например, омонимы в переводимом тексте могут употребляться только в одном-двух определенных значениях); сюда относятся и фразеология.

2. Морфологические ограничения: допускается применение не всех форм слова.

3. Синтаксические ограничения: допускается использование лишь известного количества типов предложений или синтаксических конструкций.

4. Осуществление перевода по сравнительно коротким отрезкам текста, главным образом - по фразам. Однако, как известно, языковая информация передается не по фразам, а по более длинным "сообщениям". Контекст в одну фразу, ввиду недостатка информации, не позволяет в большинстве случаев ни человеку, ни вычислительной машине выполнить достаточно точный и адекватный перевод.

Необходимо было устранить эти ограничения. Это можно было выполнить двумя способами. Во-первых, можно было расширять модели языка, являющиеся необходимыми в математическом смысле. Во-вторых, можно было создавать новые модели, объектом которых является язык полностью, то есть разрабатывать достаточные в математическом смысле модели. Так вышло достижение конечной цели - разработки необходимого и достаточного описания языка.

В этот период развития МП имелось еще множество вопросов, на которые нельзя было ответить прямо. К их числу можно отнести, например, следующие.

Являются ли информационные системы естественных языков универсальными, то есть можно ли в естественном языке при помощи достаточно длинного сообщения передать любую информацию?

При помощи каких критериев можно определять применимость определенного кода к передаче сообщений, входящих в какую-либо информационную систему?

Остается ли машина навсегда переводчиком, который не знает ни одного из рассматриваемых языков?

И тем не менее, несмотря на все эти идеологические трудности, МП в ТГУ пробивал себе дорогу.

Была составлена небольшая упрощенная опытная программа для ЭВМ "Урал-1", рассчитанная на обработку параллельных текстов и составление алгоритма дословного перевода. Программа не была связана с какими-либо конкретными языками. Символами алфавита являлись целые слова (включая знаки препинания), записанные побуквенно. Самыми крупными объектами (текстами) были предложения. Алгоритм перевода был составлен в виде следующей таблицы - матрицы условий.

Слово S_1 в тексте $T(L)$ переводится словом S_j , если из данного списка O_{ij} для $T(L)$ выполнено по меньшей мере одно условие. Список O_{ij} содержит условия следующего типа: текст $T(L)$ имеет вид $S_{-s}S_{-s+1} \dots S_{-1}S_1S_2 \dots S_t$, где $S_{-s} (-s \leq \alpha \leq t)$ -

- 1) конкретное слово (или знак препинания), либо
- 2) любое слово, начинающееся данным сочетанием букв (не более трех букв), либо
- 3) любое слово, оканчивающееся данным сочетанием букв (не более трех букв), либо
- 4) данное число N любых слов, не являющихся знаками препинания, либо
- 5) неопределенное число любых слов, не являющихся знаками препинания.

Информация для этого алгоритма была собрана вычислительной машиной по следующей схеме.

1. Каталог: на основе входного текста составлялся перечень слов входного языка. При этом для каждого слова указывались номера предложений входного текста, в которых данное слово встречалось.

2. Перечень соответствий: для каждого слова входного языка составлялся перечень всех слов выходного языка, являющихся соответствиями входного слова в данных текстах.

3. Разработка условий O_{ij} путем их постепенного упрощения.

Программа состояла из 1200 коротких ячеек (в десятичной системе счисления). Для составления алгоритма вычислительная машина работала 4 часа. По полученному алгоритму был переведен текст, состоящий из 17 предложений (156 слов). Перевод полностью совпал с намеченным /2/. Это был значи-

тельный шаг вперед в области МП в ТГУ.

В начале 60-х годов вопросами МП занимаются многие. Печатаются несколько работ Т. Тобиаса: "О частях речи эстонского языка", "О синтаксическом анализе оборотов речи эстонского языка", "О соединении слов в эстонском предложении". Появляется работа Мартина Оллисаара "Алгоритм идентификации эстонских названий моментов времени". В области МП начинает печататься Р. Пальм. Первые его работы носили даже несколько философский характер. Например, в работе "Некоторые замечания о задачах и перспективах МП" Р. Пальм высказывает точку зрения, согласно которой МП является делом не только математиков, лингвистов, кибернетиков, но и философов. В сборнике "Сообщения по машинному переводу" появляются следующие статьи Р. Пальма: "Об одном методе "сжатого" побуквенного кодирования", "О морфологическом анализе русской фразы" и "Об одной схеме автоматического составления бинарного переводного алгоритма на основе изучения параллельных текстов". В 1968 году под рубрикой "Математическая лингвистика" издается целый цикл работ Р. Пальма по МП /6/.

Большая заслуга в области МП в ТГУ принадлежит А. Корьюсу, начавшему заниматься вопросами МП еще со студенческих лет. Его работа посвящена "Описанию входного языка системы автоматизации программирования" /5/.

В то же время большая работа в области МП была проведена Таллиннским НИИ педагогики Эстонской ССР. Сотрудники института несколько лет выписывали слова из небольшого текста в 400 тысяч слов на отдельные карточки, затем сортировали их. К 1963 году был составлен печатный частотный словарь русского языка объемом 2500 слов, которые покрывали 80% текста.

В конце 60-х годов в ТГУ наступила "эпоха" разочарований. Большой энтузиаст МП в ТГУ Р. Пальм с тревогой писал по этому поводу: "Работа в области МП зашла в своеобразный тупик. Распространяется скепсис. Многие бывшие энтузиасты перешли к изучению более перспективных проблем..." /1/.

В 1970 году Р.Г. Пиотровский, анализируя причины "кризиса МП" в стране, писал: "В конце пятидесятых годов у нас в стране имелись коллективы, целеустремленно работавшие над созданием промышленного перевода и получившие отдельные обнадеживающие результаты. Эти коллективы, преодолевая технические и лингвистические трудности, могли бы, вероятно, получить к середине шестидесятых годов на новых отечественных ЭВМ промышленный перевод. К сожалению, отсутствие техни-

ческой базы, организационно-психологическая обстановка в математическом языкознании и поворот к теоретическому автоматическому переводу ... парализовали эти работы ..." /3/.

К числу причин, породивших не только скептическое отношение к МП, но и сомнение в возможности осуществить его, можно добавить практическую неэффективность МП на первом этапе, экономический аспект работ по МП, значительное преимущество человеческого мозга перед ЭВМ в решении эвристических задач и "семантический барьер", вставший в качестве новой сложной проблемы МП.

Для осуществления МП нужны были более обширные лингвистические познания. Появилась необходимость обновления науки о языке.

Работы по МП стали сворачиваться. Распались многие научные коллективы. Не стал исключением и Тартуский университет: резко сократилось число исследователей, занимающихся вопросами МП, уменьшилось количество публикуемых работ по МП.

В Советском Союзе преждевременно и совершенно несправедливо машинному переводу был вынесен "смертный приговор". Задача МП была представлена как частная, решение которой оказывалось возможным лишь после завершения теоретических работ в лингвистике. Теория была оторвана от практики. Исследованиям и разработкам в области МП уделялось мало внимания, в результате чего не только в ТГУ, но и в стране в целом нет ни одной действующей системы МП, имеющей практическое значение.

Другим путем пошло развитие МП за рубежом. Несмотря на дискуссию о "кризисе МП", попытки решить задачу МП не прекращались, теория сочеталась с решением практических задач. Был создан целый ряд действующих систем МП. МП вступил в стадию промышленного применения коммерческими и государственными организациями.

Итак, краткий анализ работ по МП в ТГУ показал, что объем работ был достаточно большим. Путь, пройденный машинным переводом, был очень трудным. Составлялись многочисленные алгоритмы, помогающие осуществить МП. Однако промышленного МП не было, и о нем можно было говорить только в условиях ограниченного и хорошо подготовленного эксперимента.

Л и т е р а т у р а

1. Пальм Р. К вопросу об основании математической лингвистики // Труды вычислительного центра. Тарту, 1969. Вып. 18. С. 69-104.
2. Пальм Р. Об одной схеме автоматического составления бинарного переводного алгоритма на основе изучения параллельных текстов // Сообщения по машинному переводу. Таллинн, 1962. № 1. С. 84-89.
3. Пиотровский Р.Г. Отраслевой вероятностный (машинный) перевод // Статистика текста. - Автоматическая переработка текста. Минск, 1970. С. 7.
4. Тобиас Т. О частях речи эстонского языка // Сообщения по машинному переводу. Таллинн, 1962. № 1. С. 18-43.
5. Труды вычислительного центра. Тарту, 1965. Вып. 5. 118 с.
6. Труды вычислительного центра. - Тарту, 1968. - Вып. 12. 140 с.
7. Kaasik Ü., Akkel T., Korjus A., Laumets A. Matemaatilise teksti automaatsest tõlkimisest vene keelest eesti keelde // Loodus ja Matemaatika. Tallinn, 1960. Nr. 2. Lk. 102-112.
8. Kaasik Ü., Korjus A. Automaatse tõlkimise keeleteaduslikke küsimusi // Keel ja Kirjandus. 1960. Nr. 9. Lk. 545-555.
9. Kaasik Ü., Korjus A. Automaatsest tõlkimisest // Keel ja Kirjandus. 1959. Nr. 11. Lk. 663-673.

ISIKUNIMEDE REGISTER

Adojaan, I. 39 - 41, 95
 Adojaan, Julius 38
 Aksenjonok, Arkadi 94
 Aleksejev, S. 71
 Alvre, Paul 16
 Ananjeva, Jenny 90, 91, 94, 97
 Ariste, Paul 16
 Asula, Merle 56
 Aul, Juhan 16
 Aunapuu, Tiiu-Kai 19 - 21
 Auväärt, Lembit 48, 54 - 56
 Balezin, Vadim 95
 Bazõlev, B. 71
 Beljakova, Anna 91, 96
 Bratus, S. 71, 76, 77, 91, 94, 97
 Bõkov, Anatoli 96, 98
 Bõstrov, Grigori 94
 Dontsov, S. 97, 98
 Dulnev, G. 18
 Dõna, Aino 17
 Farukõsin, Mihhail Habib 71
 Fedotov, Andrei 88
 Fleiõits, J. 91, 94, 95, 97
 Gavrilov, Eduard 96
 Gorõenev, V. 71
 Gribanov, Venjamin 97
 Grinõpun, B. 18
 Gubin, Jevgeni 96
 Gurvitõ, Mark 91
 Halfina, Raissa 71, 94
 Haruto, Vitali 96
 Ilus, Elmar 90
 Indre, Kanni 17
 Ivanova, Serafima 91
 Jersõva, Natalja 91
 Joffe, O. 71
 Järv, Ants 16
 Kabalkin, Aleksander 95, 97

Kadari, Helmut 27 - 32, 43, 61
Karajev, Ralf 98
Karlep, Karl 18 - 21, 23
Karu, Elmar 16
Kask, P. 16, 94, 95, 97, 98
Kazantsev, V. 91, 92, 97, 98
Kelder, Vilma 90, 91, 93, 94
Kergandberg, Erik 38, 44, 65, 66
Kilk, Albert 17
Kingisepp, Valve-Liivi 16
Kings, Hengo 45, 46, 51, 53, 55
Kinkar, Feliks 17
Kivimägi, Jaan 17
Kivirand, Tiina 23
Kleinman, Aleksandr 91
Klement, Feodor 90
Koemets, E. 17 - 19
Kolk, Udo 17
Kolotinskaja, Jelena 95
Kornejev, Aleksandr 97
Kornejev, Sergei 91
Kozõr, Mihhail 94, 95, 97, 98
Kudrjavitsev, V. 71
Kurm, Helga 17
Kõrgesaar, Jaan 19, 20, 21
Kärner, Eve 23
Kärtner, Harri 48, 51
Laasik, Endel 82 - 87, 90, 91, 94
Leist, Oleg 71
Lepik, Ester 17
Leps, Ando 43, 47, 48
Liim, Allan 3
Liimets, Heino 16
Lindmäe, H. 63, 65
Livšits, Južef 46
Luiga, Kalle 54
Lunge, Aino 17
Lõhmus, Uno 35
Malein, Nikolai 71, 97, 98
Markvart, Eve 19
Maruste, Rait 48, 52, 54 - 56, 65, 66

Matjus, Ülo 17
 Melnikov, Aleksei 59 - 61
 Napa, I. 55
 Nazarov, B. 71
 Neare, Viivi 18, 19
 Nedbaibo, P. 71
 Nigola, Kalle 27, 34, 48
 Nuuma, P. 48
 Ojasaar, E. 23
 Paavel, V. 56
 Padu, Hillar 17
 Pahk, Marika 19, 20, 23
 Paltser, Albert 33, 34, 37, 48, 51
 Pankratov, I. 92, 94, 97
 Pavlov, Ivan 94
 Peebo, Jaak 16
 Pergament, A. 91, 94
 Petelin, A. 71
 Petrov, Vladimir 95
 Piontkovski, A. 29
 Pisuke, H. 96
 Plado, Kaja 19, 20
 Ploom, Endel 95, 97, 98
 Puginski, Boriss 97
 Puik, Tiiu 19, 20
 Püssa, Olev 28, 30, 32, 38, 42, 52 - 55, 62, 63, 65
 Raal, Elmar 30 - 34, 48
 Radko, T. 71
 Rahmilovits, Viktor 97
 Raid, Lembit 17
 Raidla, Jüri 97
 Raig, Aare 97
 Randalu, Hillar 27 - 29, 38, 39, 50
 Raska, Eduard 47, 48, 51, 55
 Raudam, Ernst 16
 Rebane, Ilmar 27 - 35, 43, 48, 51, 55, 70 - 76, 78 - 80
 Reigo, Arkadi 17
 Reinmaa, Ants 15, 19 ÷ 21
 Ruskol, Aleksandr 94
 Saar, J. 55

Saarmann, Karl 27, 35, 59
 Saarnits, Lembit 95, 97
 Saarsoo, Heldur 38, 41, 42, 48
 Salumaa, Edgar 90, 91, 93, 94, 97
 Samoštšenko, Ivan 71
 Sapun, V. 71
 Saveljeva, Irina 96
 Savitšev, Grigori 96
 Sepp, Herbert 82
 Sergun, Alla 91
 Soone, Hermann 27
 Sootak, Jaan 27, 34, 35, 37, 48
 Stalin 30
 Strogovitš, M. 38, 71
 Suhhanov, Jevgeni 96, 98
 Suvorova, Iia 28
 Šerodojev, Nikolai 92
 Šärgava, Viktor 16, 19
 Šahhovskaja, S. 18
 Šakarjan, Maria 91
 Šerstjuk, Vladimir 91
 Šerstobitov, A. 96, 98
 Šiff, Ž. 18
 Šiminova, Margarita 97
 Zabramnaja, S. 18
 Zamski, H. 18
 Zenin, Ivan 96, 98
 Taar, Liidia 28
 Tadevosjan, Vramšapu 91
 Taev, Karl 16
 Talvik, Edgar 4
 Tjutrjumov, Igor 59
 Toome, Ülle 19, 20
 Toomla, Rein 17
 Trainin, A. 29
 Treušnikov, Mihhail 91
 Tšernôševa, S. 96
 Tulviste, P. 55
 Uluots, Jüri 59
 Unt, Inge 23
 Uustal, Abner 28

Varul, Paul 70, 90, 96 - 98
Venediktov, Anatoli 82
Vesker, L. 25
Veski, Johannes Voldemar 29
Viitar, Eha 19 - 21
Võšinski, A. 38
Vääränen, Vladimir 18, 19
Õim, Haldur 16
Õunap (Õunapuu), Richard 60, 61

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН

Адамс В. I03, I04, I08
 Аккель Тынну II6, II7
 Беззубов В.И. I04, II0
 Безродный М.В. II0
 Бобров Е.А. I03
 Вахер А. II6
 Венгеров С.А. I03
 Висковатов П.А. I03
 Вольперт Л.И. III
 Данилевский А.А. II0
 Десницкий В.А. I03
 Доценко С.Н. II0
 Душечкина Е.В. I06
 Егоров Б.Ф. I03, I05, I06, I07
 Заградская С.И. II6
 Исаков С. I03, I04, I08, I09
 Иыги Аксель II6
 Каазик Ю. II7 - II9
 Кала Тоомас II6 - II7
 Киселева Л.Н. I06
 Корьюс Айн II6 - II9
 Кулль Ивар II9
 Лауметс Айри II6
 Лебедев-Полянский П.И. I03
 Лийганд Мярт II6
 Лотман Ю.М. I03 - I06, III
 Малков У.Х. II6
 Мальтс А.Э. I09
 Минц Э.Г. I04 - I05, I09 - II0, II2
 Пальм Рездик II8, I22
 Петухов Е.В. I03
 Пиксанов Н.К. I03
 Пильд Л.Л. II0
 Пиотровский Р.Г. I22
 Плюханова М.Б. I06
 Пономарева Г.И. II0

Правдин Б.В. 103
Пустыгина Н.Г. 110
Пярли Ю.К. 109
Рейфман П.С. 103, 107
Руднев Л.А. 111
Ряни В.Э. 116
Рятсеп Х. 119
Талфер Юрий 118
Тобиас Тезт 119
Тороп П.Х. 109, 111
Тук Марью 119
Херман К.А. 108
Чернов И.А. 106

BIBLIOGRAPHIA HUMANITARIA

Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi
XIII, XVI, XIX, XXII
1983 - 1989

I. TARTU ÜLIKOOL 1632 - 1710

Üldist

- Tering, A. Leideni ülikooli osast haritlaskonna kujunemises Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil. - AK XVI, 1985, lk. 7 - 24.
- Klaassen, O. Etiopistikahuvist Tartu ülikoolis. - AK XIX, 1987, lk. 70 - 80.

II. TARTU ÜLIKOOL 1802 - 1918

Üldist

- Tamul, V. Tartu Ülikooli Professorite Instituudi administratiiv-majanduslik korraldus. - AK XIII, 1983, lk. 33 - 41.
- Hadartseva, A. Tartu ülikooli osa osseedi intelligentsi kujunemisel. - AK XIX, 1987, lk. 118 - 125.
- Margolis, J., Tiškin, T. Leningradi ja Tartu ülikooli revolutsiooniliste sidemete ajaloost. - AK XIII, 1983, lk. 184 - 195.
- Ganelin, R. Tartu revolutsiooniliste üliõpilaste programmi- lised dokumendid ja lendlehed 1898 - 1899. - AK XIX, 1987, lk. 125 - 138.
- Paukson, A. Revolutsionäär V. Dessler. - AK XIX, 1987, lk. 138 - 145.

Ajalugu

- Tamul, V. Ajaloolane M. Lunin Tartu Ülikooli Professorite Instituudis. - AK XVI, 1985, lk. 40 - 48.
- Boikov, V. Ajaloolane V. Regel ja Tartu (Jurjevi) ülikool. - AK XVI, 1985, lk. 90 - 96.

Filosoofia

- Kivimäe, J. Tartu ülikooli professor Jan Kvačala Tommaso Campanella uurijana. - AK XVI, 1985, lk. 122 - 134.

Psühholoogia

- Tulviste, I. Emil Kraepelin ja eksperimentaalpsühholoogia algus Tartu ülikoolis. - AK XIX, 1987, lk. 154 - 159.

Kirjandus

- Issakov, S. Memuaarkirjandus XX sajandi alguse Tartu ülikooli kohta. - AK XVI, 1985, lk. 58 - 68.

- Šor, T. P. Viskovatovi vene kirjanduse ajaloo kursus Tartu ülikoolis 1874 - 1895. - AK XVI, 1985, lk. 48 - 58.
- Šor, T. Mihhail Lermontovi loomingu uurimisest Tartu ülikoolis. - AK XIX, 1987, lk. 24 - 35.
- Salupere, M. Uusi materjale Tartu ülikooli professori A. Kaissarovi tegevusest välitrükikoja rajamisel aastail 1812 - 1813. - AK XIII, 1983, lk. 154 - 164.
- Issakov, S. V. Žukovski ja Tartu ülikool. - AK XIII, 1983, lk. 164 - 175.
- Issakov, S. Mõnda professor A. Jaštšenko eluloost. - AK XIX, 1987, lk. 187 - 199.
- Boikov, V. Ernst Felsberg ja Tartu (Jurjevi) ülikool. - AK XIX, 1987, lk. 43 - 48.
- Šor, T. Tartu ülikooli üliõpilaste konkursitööd vene ajaloo ja kirjanduse alal (1840 - 1900). - AK XIII, 1983, lk. 175 - 184.

Õigusteadus

- Rahumaa, E., Järvelaid, P. Rahvusvahelise õiguse õpetamisest Tartu ülikoolis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul. - AK XIX, 1987, lk. 199 - 214.
- Jemeljanova, I. Vene õiguse ajaloolane F. L. Moroškin ja Gustav Ewers. - AK XIX, 1987, lk. 179 - 187.
- Rahumaa, E., Järvelaid, P. Friedrich Fromhold Martens ja Tartu ülikooli juristid. - AK XVI, 1985, lk. 68 - 76.
- Tšanturia, L., Järvelaid, P. Tartu ülikooli kasvandik professor I. Surguladze. - AK XVI, 1985, lk. 76 - 84.

Üliõpilaskond

- Viiralt, M. Üliõpilaste territoriaalne päritolu ning sotsiaalne struktuur Tartu ülikoolis aastail 1802 - 1820. - AK XVI, 1985, lk. 24 - 33.
- Kudu, E. Üliõpilaste omavahelistest sidemetest ja organiseerumiskatsetest Tartus XIX sajandi esimesel aastakümnel. - AK XVI, 1985, lk. 33 - 40.
- Tamul, S. Tartu üliõpilaste kirjandus- ja muusikaringide tegevus aastail 1883 - 1917. - AK XVI, 1985, lk. 96 - 105.
- Tamul, S. Tartu ülikooli kasvandikud teatri- ja muusikaseltsis "Estonia". - AK XIX, 1987, lk. 91 - 99.

Raamatukogundus

- Dubjeva, L. Teaduste klassifitseerimine ja süstemaatilise kataloogi koostamine Tartu Ülikooli teaduslikus raamatukogus XIX sajandi teisel poolel. - AK XIX, 1987, lk. 145 - 154.

Noodla, K. Tartu ülikooli õppejõudude isiklike raamatukogude koostisest XIX sajandi I poolel. - AK XIII, 1983, lk. 11 - 22.

Klement, V. Tartu ülikooli raamatukogu ja Peterburi sidemed aastail 1802 - 1839. - AK XIII, 1983, lk. 3 - 11.

Nurk, T. Karl Morgensterni kunstialased kirjutised. - AK XIII, 1983, lk. 22 - 33.

III. TARTU ÜLIKOOL 1919 - 1940

Üldist

Auli, T. Tartu ülikooli teaduslike stipendiaatide osa teadlaskaadri kujunemisel aastail 1919 - 1939. - AK XIX, 1987, lk. 80 - 91.

Kukk, I. Ülikooli varade reevakueerimine 1920 - 1930. - AK XXII (I), 1989, lk. 122 - 134.

Ligi, H. Kuidas Õpetatud Eesti Seltsist sai eesti selts. - AK XXII (I), 1989, lk. 102 - 109.

Kivimäe, J., Rosenberg, T. Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920-1941). - AK XVI, 1985, lk. 134 - 144.

Paatsi, V. Johannes Gabriel Granö Eesti kodu-uurimise organisatsioonina. - AK XIX, 1987, lk. 56 - 70.

Riisma, K. Tartu ülikooli ja tema juures asuvate teaduseltside osa Eesti Teaduste Akadeemia sünniloos. - AK XXII (I), 1989, lk. 90 - 102.

Ajalugu

Linnus, J. Etnograafia ja museoloogia Tartu Ülikoolis aastatel 1919 - 1940. - AK XXII (I), 1989, lk. 50 - 63.

Rosenberg, T. Ajaloolane Otto Liiv Tartu Ülikooli teadusliku stipendiaadina. - AK XVI, 1985, lk. 112 - 122.

Rosenberg, T. Ajaloolane ja arhivaar Otto Liiv Tartu Ülikooli õppejõuna. - AK XIX, 1987, lk. 48 - 56.

Filosoofia

Ruutsoo, R. Personalistliku filosoofia traditsioonist Tartu Ülikoolis 1920 - 1940. - AK XIX, 1987, lk. 165 - 179.

Psühholoogia

Tulviste, P. Psühholoogiast Tartu Ülikoolis 1919 - 1988. - AK XXII (I), 1989, lk. 63 - 68.

Üprus, S. Tartu ülikooli eksperimentaalpsühholoogia laboratoorium ja selle ainelised tingimused aastail 1922 - 1944. - AK XIX, 1987, lk. 159 - 165.

Ruutsoo, R. Konstantin Ramuli filosoofilistest vaadetest. - AK XIII, 1983, lk. 51 - 60.

Keeleteadus

Vääri, E. Tartu Ülikooli õppejõud ja eesti kirjakeele arendaja Johannes Voldemar Veski. - AK XXII (I), 1989, lk. 5 - 23.

Alvre, P. Lauri Kettunen õppejõuna ning eesti ja sugulaskeelte uurijana. - AK XXII (I), 1989, lk. 23 - 35.

Kingisepp, V.-L. Keeleteoreetilisi seisukohti Jaan Jõgeveri käsikirjalises pärandis. - AK XIX, 1987, lk. 5 - 16.

Õigusteadus

Pöder, T. Nikolai Maim - esimene eesti rahvusest riigiõiguse professor Tartu Ülikoolis. - AK XXII (I), 1989, lk. 35 - 50.

Järvelaid, P., Pöder, T. Esimene Tartu Ülikooli eesti rahvusest eesti õigusajaloo õppejõud Jüri Uluots. - AK XXII (I), 1989, lk. 41 - 48.

Üliõpilaskond

Tamul, S. Üliõpilaskonna organiseerumisest 1920. aastatel. - AK XXII (I), 1989, lk. 68 - 90.

Paatsi, V. Eesti Üliõpilaste Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Osakond, süstemaatilise kodu-uurimise alustaja. - AK XVI, 1985, lk. 105 - 112.

Raamatukogundus

Ermel, M. Tartu Ülikooli raamatukogu 1919 - 1940. - AK XXII (I), 1989, lk. 109 - 122.

IV. TARTU ÜLIKOOL 1940 - 1989

Üldist

Paukson, A. Ülikooli varade reevakueerimisest 1944 - 1945. - AK XXII (I), 1989, lk. 145 - 154.

Hirvlaane, M. Poliitiliste ümberkorralduste mõjust Tartu Ülikooli teadustöö olukorrale aastail 1944 - 1950. - AK XXII (I), 1989, lk. 154 - 176.

Ant, J., Raid, L. EK(b)P Keskkomitee 1950. a. VIII pleenumi mõjust Tartu Ülikoolis. - AK XXII (I), 1989, lk. 176 - 188.

Riisma, K. Tartu Ülikooli Teaduslikust Uurimisinstituudist. - AK XXII (I), 1989, lk. 134 - 145.

Hirvlaane, M. Teadusliku uurimistöö juhtimise struktuuri kujunemine Tartu Riiklikus Ülikoolis. - AK XIX, 1987, lk. 109 - 118.

Rajasalu, I. ENSV Ühingu "Teadus" TRÜ organisatsiooni asutamise ja tegevus aastail 1961 - 1972. - AK XIII, 1983, lk. 134 - 143.

- Hirvlaane, M. Tartu ja Leningradi ülikooli teadussidemetest nõukogude perioodil. - AK XVI, 1985, lk. 158 - 165.
- Reinfeldt, M. Teaduspäevad ja näitused Tartu Riikliku Ülikooli 350. aastapäeva tähistamisel. - AK XIII, 1983, lk. 143 - 154.

Ajalugu

- Trummal, V. Tartu Riikliku Ülikooli osa arheoloogide ettevalmistamisel 1944 - 1980. - AK XIII, 1983, lk. 125 - 134.
- Luts, A. Etnograafide ettevalmistamisest Tartu Riiklikus Ülikoolis 1944 - 1984. - AK XVI, 1985, lk. 177 - 188.
- Luts, A. Etnograafiaalaste diplomi- ja kursusetööde temaatika TRÜ-s 1945 - 1985. - AK XIX, 1987, lk. 99 - 109.
- Linnus, J. Üliõpilane - etnograafiamuuseumi abimees. - AK XIII, 1983, lk. 41 - 51.

Defektoloogia

- Reinmaa, A. Tartu Ülikool defektoloogiaeriala õppe- ja teaduskeskusena aastail 1968 - 1988. - AK XXII (II), 1989, lk. 15 - 27.

Keeleteadus

- Künnap, A. Fennougristika Tartu Riiklikus Ülikoolis 1944 - 1982. - AK XIII, 1983, lk. 82 - 90.
- Vääri, E. Akadeemik Paul Ariste fennougristikakoolkond. - AK XIX, 1987, lk. 16 - 24.
- Rätsep, H. Eesti keele uurimine Tartu Riiklikus Ülikoolis 1944 - 1982. - AK XIII, 1983, lk. 60 - 70.
- Kuldsepp, T. Tartu Riikliku Ülikooli õppejõud Soome ülikoolide eesti keele lektoritena. - AK XIII, 1983, lk. 119 - 125.
- Laugaste, E. Rahvaluuleteadus Tartu Riiklikus Ülikoolis 1944 - 1982. - AK XIII, 1983, lk. 105 - 119.
- Vääri, E. Tartu ülikooli osa liivi keele ja liivlaste uurimisel. - AK XIII, 1983, lk. 90 - 101.
- Valmet, A. Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilaste murdealased kogumismatkad 1944 - 1981. - AK XIII, 1983, lk. 70 - 82.
- Ariste, P. Tartu üliõpilaste uurimisretked Ingerimaale. - AK XIII, 1983, lk. 101 - 105.
- Hone, L., Mutt, O. Võõrfiloloogias osakonna sidemed NSVL ja välismaa kõrgkoolide ja teadusasutustega 1945 - 1984. - AK XVI, 1985, lk. 144 - 158.
- Hone, L. TRÜ inglise filoloogide metoodikaalane uurimistöö ja abi Eesti NSV koolidele aastail 1961 - 1985. - AK XIX, 1987, lk. 35 - 43.

Issakov, S. Vene kirjanduse õpetamisest ja vene-eesti kirjandusalastest sidemetest Tartu ülikoolis nõukogude perioodil. - AK XXII (II), 1989, lk. 103 - 115.

Zagradskaja, S. Masintõlke sünn ja areng ülikoolis 1960. aastatel. - AK XXII (II), 1989, lk. 116 - 124.

Õigusteaduskond

Saarsoo, H. Kriminaalprotsessi õpetamine Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas aastatel 1944 - 1988. - AK XXII (II), 1989, lk. 38 - 43.

Nigola, K., Rebane, I., Sootak, J. Kriminaalõiguse õpetamisest ja uurimisest TÜ õigusteaduskonnas. - AK XXII (II), 1989, lk. 27 - 38.

Pruks, P. Kriminallistika ja kohtuekspertiisi õpetamisest Tartu Riiklikus Ülikoolis aastail 1945 - 1985. - AK XIX, 1987, lk. 229 - 237.

Pruks, P. Kriminallistika ja kohtuekspertiisi õpetamisest Tartu Ülikoolis 1927 - 1988. - AK XXII (II), 1989, lk. 58 - 70.

Leps, A. Tartu Ülikooli õigusteaduskond ja kriminoloogia areng Nõukogude Eestis. - AK XXII (II), 1989, lk. 43 - 52.

Allik, M., Sootak, J. TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri õppejõudude töö ENSV kriminaalkodeksi projektiga ja esimesed kriminoloogiapublikatsioonid TRÜ toimetistes. - AK XIX, 1987, lk. 237 - 243.

Varul, P. Professor Ilmar Rebase osa õigusliku vastutuse teooria väljatöötamisel. - AK XXII (II), 1989, lk. 70 - 82.

Sepp, H. Professor Endel Laasiku tegevus tsiviilõigusteaduse arendamisel. - AK XXII (II), 1989, lk. 82 - 90.

Kelder, V., Laasik, E. Tsiviilõiguse ja protsessi kateedri sidemed teiste liiduvabariikide kõrgkoolidega. - AK XVI, 1985, lk. 195 - 202.

Kelder, V., Varul, P. Tsiviilõiguse ja -protsessi kateedri kontaktidest Moskva teadlastega. - AK XXII (II), 1989, lk. 90 - 103.

Maruste, R. Tartu Ülikooli osa õiguspsühholoogia arengus Nõukogude Eestis (1966 - 1988). - AK XXII (II), 1989, lk. 52 - 58.

Apsitis, R., Järvelaid, P. Tartu ülikooli osa Läti ülikooli õigusteaduskonna kujunemisel. - AK XVI, 1985, lk. 84 - 90.

Apsitis, R., Järvelaid, P. Tartu ja Läti Riikliku Ülikooli õigusteaduskondade teadus- ja pedagoogilised sidemed 1950 - 1985. - AK XIX, 1987, lk. 214 - 229.

Sootak, J., Froš, A. TRÜ õigusteaduskonna üliõpilaste teadusühingute sidemed teiste liiduvabariikide kõrgkoolidega. - AK XVI, 1985, lk. 188 - 195.

Kelder, V. Mõtteid ja mälestusi põllumajandusõiguse õpetamisest TRÜ-s aastail 1944 - 1985. - AK XIX, 1987, lk. 243 - 251.

Üliõpilaskond

Liim, A. Tartu Ülikooli üliõpilaste rahvuskoosseis aastail 1944 - 1988. - AK XXII (II), 1989, lk. 3 - 14.

Raamatukogundus

Peep, L. Humanitaaralase infoteeninduse kujunemisest Tartu ülikoolis. - AK XVI, 1985, lk. 165 - 177.

BIBLIOGRAPHIA HUMANITARIA

"Вопросы истории Тартуского университета"

XIII, XVI, XIX, XXII

1983 - 1989 гг.

I. ТАРТУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В 1632 - 1710 ГГ.

Общее

Теринг А. О роли Лейденского университета в формировании интеллигенции в Эстляндии и Лифляндии в XVII веке. - ВИ, XVI, 1985, с. 7-24.

Клаассен О. Этиопистика в Тартуском университете. - ВИ, XIX, 1987, с. 70-80.

II. ТАРТУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В 1802 - 1918 ГГ.

Общее

Тамул В. Административно-хозяйственная организация Института профессоров Тартуского университета. - ВИ, XIII, 1983, с. 33-41.

Хадарцева А. Роль Тартуского университета в формировании осетинской интеллигенции. - ВИ, XIX, 1987, с. 118-125.

Марголис, И., Тишкин Т. Из истории революционных связей Ленинградского и Тартуского университетов. - ВИ, XIII, 1983, с. 184-195.

Ганелин Р. Программно-уставные документы и листовки революционных организаций Тартуского студенчества 1898 - 1899 гг. - ВИ, XIX, 1987, с. 125-138.

Пауксон А. Революционер Владимир Десслер. - ВИ, XIX, 1987, с. 138-145.

История

Тамул В. Историк М.М. Лунин во время учебы в Профессорском институте при Тартуском университете. - ВИ, XVI, 1985, с. 40-48.

Бойков В. Историк В.И. Регель и Тартуский (Юрьевский) университет. - ВИ, XVI, 1985, с. 90-96.

Философия

Кивимяэ Ю. Профессор Тартуского университета Ян Квачала - исследователь Томмазо Кампанеллы. - ВИ, XVI, 1985, с. 122-134.

Психология

Тульвисте П. Эмиль Крепелин и начало экспериментальной психологии в Тартуском университете. - ВИ, XIX, 1987, с. 154-159.

Языкознание

- Исаков С. Мемуарная литература о Тартуском университете начала XX в. - ВИ, XVI, 1985, с. 58-68.
- Шор Т. Курс истории русской литературы П.А. Висковатова в Тартуском университете 1874-1895. - ВИ, XVI, 1985, с. 48-58.
- Шор Т. О конкурсных работах тартуских студентов по русской истории и литературе (1840-1900). - ВИ, XIII, 1983, с. 175-184.
- Шор Т. Лермонтоведение в Тартуском университете. - ВИ, XIX, 1987, с. 24-35.
- Салупере М. Новые материалы о Тартуском профессоре А. С. Кайсарове и полевой типографии. - ВИ, XIII, 1983, с. 154-164.
- Исаков С. В.А. Жуковский и Тартуский университет. - ВИ, XIII, 1983, с. 164-175.
- Исаков С. Профессор А.С. Яценко. Опыт краткой биографии. - ВИ, XIX, 1987, с. 187-199.
- Бойков В. Эрнст Фельсберг и Тартуский (Юрьевский) университет. - ВИ, XIX, 1987, с. 43-48.

Правоведение

- Рахумаа Э., Ярвелаид П. Преподавание международного права в Тартуском университете во второй половине XIX и начале XX века. - ВИ, XIX, 1987, с. 199-214.
- Емельянова И. Историк русского права Ф.Л. Морошкин и Густав Зверс. - ВИ, XIX, 1987, с. 179-187.
- Рахумаа Э., Ярвелаид П. Фридрих Фромхольд (Феодор Феодорович) Мартенс и юристы Тартуского университета. - ВИ, XVI, 1985, с. 68-76.
- Чантурия Л., Ярвелаид П. Профессор И.А. Сургуладзе - воспитанник Тартуского университета. - ВИ, XVI, 1985, с. 76-84.

Студенчество

- Вийральт М. Территориальное происхождение и социальный состав студентов Тартуского университета в 1802 - 1820 гг. ВИ, XVI, 1985, с. 24-33.
- Куду Э. О межстуденческих связях и попытках создания студенческих организаций в Тарту в первые десятилетия XIX в. - ВИ, XVI, 1985, с. 33-40.
- Тамул С. Деятельность литературных и музыкальных кружков Тартуских студентов в 1883-1917 гг. - ВИ, XVI, 1985, с. 96-105.

Тамул С. Воспитанники Тартуского университета в театро-музыкальном обществе "Эстония". - ВИ, XIX, 1987, с. 91-99.

Библиотечноеведение

Дубьева Л. Проблема классификации наук и создание систематического каталога в научной библиотеке Тартуского университета во второй половине XIX века. - ВИ, XIX, 1987, с. 145-154.

Ноодла К. О содержании личных библиотек преподавателей Тартуского университета в первой половине XIX в. - ВИ, XIII, 1983, с. 11-22.

Клемент В. Библиотека Тартуского университета и связи с Петербургом в 1802 - 1839 гг. - ВИ, XIII, 1983, с. 3-11.

Нурк Т. Сочинения Карла Моргенштерна, посвященные искусству. - ВИ, XIII, 1983, с. 22-33.

III. ТАРТУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В 1919 - 1940 ГГ.

Общее

Аули Т. Научные стипендиаты - потенциал образования научных кадров в Тартуском университете в 1919 - 1939 гг. - ВИ, XIX, 1987, с. 80-91.

Куик И. Резвакуация университетского имущества в 1920 - 1930 годах. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 122-134.

Лиги Х. Как Эстонское ученое общество стало эстонским обществом. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 102-109.

Кивимяэ Ю., Розенберг Т. О деятельности Академического исторического общества в 1920 - 1941 гг. - ВИ, XVI, 1985, с. 134-144.

Паатси В. И.Г. Гранз - организатор эстонского краеведения. - ВИ, XIX, 1987, с. 56-70.

Рийсма К. Роль Тартуского университета и действовавших при нем научных обществ в истории создания Эстонской Академии наук. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 90-102.

История

Линнус Ю. Этнография и музеология в Тартуском университете в 1919 - 1940 годах. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 50-63.

Розенберг Т. Историк Отто Лийв - научный стипендиат Тартуского университета. - ВИ, XVI, 1985, с. 112-122.

Розенберг Т. Историк и архивариус Отто Лийв - преподаватель Тартуского университета. - ВИ, XIX, 1987, с. 48-56.

Философия

Руутсоо Р. О традициях персоналистики в философии в Тартуском университете в 1920 - 1940 гг. - ВИ, XIX, 1987, с. 165-179.

Психология

Тульвисте П. О психологии в Тартуском университете в 1919-1988 годах. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 63-68.

Юпрус С. Материальные условия лаборатории экспериментальной психологии Тартуского университета в 1922 - 1944 гг. - ВИ, XIX, 1987, с. 159-165.

Руутсоо Р. О философских взглядах К. Рамуля. - ВИ, XIII, 1983, с. 51-60.

Языкознание

Вяэри Э. И.В. Вески - преподаватель Тартуского университета, внесший большой вклад в развитие эстонского литературного языка. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 5-23.

Альвре П. Лаури Кеттунен как преподаватель и исследователь эстонского и родственных ему языков. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 23-35.

Кингисепп В.-Л. Теоретические проблемы языка в рукописях Яана Ймгевера. - ВИ, XIX, 1987, с. 5-16.

Правоведение

Пыдер Т. Николай Майм - первый эстонец-профессор государственного права в Тартуском университете. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 35-50.

Ярвелаид П., Пыдер Т. Юри Улуотс (1893-1945), первый преподаватель истории права Эстонии эстонской национальности в Тартуском университете. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 41-48.

Студенчество

Тамул С. О студенческих организациях в 1920-х годах. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 68-90.

Паатси В. Отдел изучения родного края в Эстонском студенческом обществе - основоположник систематического краеведения. - ВИ, XVI, 1985, с. 105-112.

Библиотекосведение

Эрмел М. Библиотека Тартуского университета в 1919 - 1940 годах. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 109-122.

IV. ТАРТУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В 1940 - 1989 ГГ.

Общее

Науксон А. О реквизиции университетского имущества в 1944 - 1945 гг. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 145-154.

- Хирвлаане М. О влиянии политических преобразований на научную работу в Тартуском государственном университете в 1944 - 1950 годах. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 154-176.
- Ант Ю., Райд Л. О влиянии VIII Пленума Центрального Комитета К(б)ПЭ 1950 года на деятельность Тартуского государственного университета. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 176-188.
- Рийсма К. О научно-исследовательском институте Тартуского государственного университета. - ВИ, XXII (I), 1989, с. 134-145.
- Хирвлаане М. Образование структуры руководства научных исследований в Тартуском государственном университете. - ВИ, XIX, 1987, с. 109-118.
- Раясалу И. Создание и деятельность университетской организации общества "Знание" ЗССР в 1961 - 1972 гг. - ВИ, XIII, 1983, с. 134-143.
- Хирвлаане М. О научных связях Тартуского и Ленинградского университетов в годы советской власти. - ВИ, XVI, 1985, с. 158-165.
- Рейнфелдт М. Дни науки и выставки в честь 350-летия Тартуского университета. - ВИ, XIII, 1983, с. 143-154.

История

- Трумал В. Роль Тартуского государственного университета в подготовке археологов в 1944 - 1980 гг. - ВИ, XIII, 1983, с. 125-134.
- Лутс А. О подготовке этнографов в Тартуском государственном университете в 1944 - 1984 гг. - ВИ, XVI, 1985, с. 177-188.
- Лутс А. Тематика дипломных и курсовых работ по этнографии в ТГУ в 1945 - 1985 гг. - ВИ, XVI, 1985, с. 99-109.
- Линнус Ю. Студент - помощник этнографического музея. - ВИ, XIII, 1983, с. 41-51.

Дефектология

- Рейнмаа А. Отделение дефектологии Тартуского университета как научный и учебный центр в 1968 - 1988 годах. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 15-27.

Языкознание

- Кюннап А. Финноугроведение в Тартуском государственном университете в 1944 - 1982 гг. - ВИ, XIII, 1983, с. 82-90.
- Вязри Э. Научная школа финно-угроведов академика Паула Аристе. - ВИ, XIX, 1987, с. 16-24.

- Рятсеп Х. Исследование эстонского языка в Тартуском государственном университете в 1944 - 1982 гг. - ВИ, XIII, 1983, с. 60-70.
- Кулдсеп Т. Преподаватели Тартуского государственного университета как лекторы эстонского языка в университетах Финляндии. - ВИ, XIII, 1983, с. 119-125.
- Лаугасте Э. Наука о фольклористике в Тартуском государственном университете в 1944 - 1982 гг. - ВИ, XIII, 1983, с. 105-119.
- Вязри Э. Роль Тартуского университета в исследовании ливского языка и ливов. - ВИ, XIII, 1983, с. 90-101.
- Валмет А. Диалектологические экспедиции студентов ТГУ в 1944 - 1981 гг. - ВИ, XIII, 1983, с. 70-82.
- Аристе П. Исследовательские экспедиции тартуских студентов в Ижору. - ВИ, XIII, 1983, с. 101-105.
- Хоун Л., Мутт О. Связи отделения зарубежной филологии ТГУ с вузами и научными учреждениями в СССР и за границей в 1945 - 1984 гг. - ВИ, XVI, 1985, с. 144-158.
- Хоне Л. Методическая работа и помощь английских филологов ТГУ школам республики в 1961 - 1985 гг. - ВИ, XIX, 1987, с. 35-43.
- Исаков С. Изучение истории русской литературы и русско-эстонских литературных связей в Тартуском университете в советский период. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 103-115.
- Заградская С. Рождение машинного перевода в ТГУ и его развитие в шестидесятые годы. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 116-124.

Правоведение

- Саарсоо Х. Преподавание уголовного процесса на юридическом факультете Тартуского университета в 1944 - 1988 гг. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 38-43.
- Нигола К., Ребане И., Соотак Я. О преподавании и исследовании уголовного права на юридическом факультете Тартуского университета в 1944 - 1988 гг. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 27-38.
- Прукс П. Преподавание криминалистики и судебной экспертизы в Тартуском государственном университете в 1945 - 1985 гг. - ВИ, XIX, 1987, с. 229-237.
- Прукс П. Преподавание криминалистики и судебной экспертизы в Тартуском университете в 1927 - 1988 гг. ВИ, XXII (II), 1989, с. 58-70.

- Варул П. Роль профессора Ильмара Ребане в разработке теории правовой ответственности. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 70-82.
- Лепс А. Юридический факультет Тартуского университета и развитие криминологии в Советской Эстонии. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 43-52.
- Аллик М., Соотак Я. Научные исследования преподавателей кафедры уголовного права и процесса с проектом уголовного кодекса ЭССР и первые публикации в Ученых записках ТГУ. - ВИ, XIX, 1987, с. 237-243.
- Сепп Х. Деятельность профессора Энделя Лаасика в деле развития науки гражданского права. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 82-90.
- Кельдер В., Лаасик Э. Научные связи кафедры гражданского права и процесса ТГУ с вузами других союзных республик. - ВИ, XVI, 1985, с. 195-202.
- Кельдер В., Варул П. О контактах кафедры гражданского права и процесса с учеными Москвы. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 90-103.
- Марусте Р. Роль Тартуского университета в развитии юридической психологии в Советской Эстонии (1966 - 1988). - ВИ, XXII (II), 1989, с. 52-58.
- Апситис Р., Ярвелейд П. Влияние Тартуского университета на создание отделения правовых наук в Латвийском университете. - ВИ, XVI, 1985, с. 84-90.
- Апситис Р., Ярвелейд П. Научные и педагогические связи между юридическими факультетами Тартуского и Латвийского государственных университетов в советский период. - ВИ, XIX, 1987, с. 214-229.
- Соотак Я., Фрош А. Связи научного общества юридического факультета ТГУ с вузами союзных республик. - ВИ, XVI, 1985, с. 188-195.
- Кельдер В. Воспоминания о преподавании сельскохозяйственного права в ТГУ (1944 - 1985). - ВИ, XIX, 1987, с. 243-251.

Студенчество

- Лийм А. Национальный состав студентов Тартуского университета в 1944 - 1988 годах. - ВИ, XXII (II), 1989, с. 13-14.

Библиотекосведение

- Нееп Л. О формировании информационной службы по гуманитарным наукам в Тартуском университете. - ВИ, XVI, 1985, с. 165-177.

BIBLIOGRAPHIA HUMANITARIA

Some Problems of the History of Tartu University

XIII, XVI, XIX, XXII

1983 - 1989

I. TARTU UNIVERSITY IN 1632 - 1710

Miscellaneous

Tering, A. The Role of Leiden University in the Formation of Intelligentsia in Estonia and Livonia in the 17th Century. - PH* XVI, 1985, p. 7 - 24.

Klaassen, O. Studies in the Field of Ethiopistics at Tartu University. - PH XIX, 1987, p. 70 - 80.

II. TARTU UNIVERSITY IN 1802 - 1918

Miscellaneous

Tamul, V. Administration and Management of the Professors' Institute of Tartu University. - PH XIII, 1983, p. 33 - 41.

Hadartseva, A. The Role of Tartu University in the Formation of Ossetian Intelligentsia. - PH XIX, 1987, p. 118 - 125.

Margolis, J., Tiškin, T. On the History of Revolutionary Ties between the Universities of Leningrad and Tartu. - PH XIII, 1983, p. 184 - 195.

Ganelin, R. The Programmatic Documents and Leaflets of the Revolutionary Students of Tartu in 1898 - 1899. - PH XIX, 1987, p. 125 - 138.

Paukson, A. The Revolutionary V. Dessler. - PH XIX, 1987, p. 138 - 145.

History

Tamul, V. The Work of the Historian M. Lunin at the Professors' Institute of Tartu University. - PH XVI, 1985, p. 40 - 48.

Boikov, V. The Historian V. Regel and Tartu University. - PH XVI, 1985, p. 90 - 96.

Philosophy

Kivimäe, J. Prof. Jan Kvačala - a Researcher of Tommaso Campanella. - PH XVI, 1985, p. 122 - 134.

Psychology

Tulviste, P. Emil Kraepelin and the Beginning of Experimental Psychology at Tartu University. - PH XIX, 1987, p. 154 - 159.

* Some Problems of the History of Tartu University

Literature

- Issakov, S. Memoirs about Tartu University of the Beginning of the 20th Century. - PH XVI, 1985, p. 58 - 68.
- Šor, T. P. Viskovatov's Course of Lectures on the History of Russian Literature at Tartu University in 1874 - 1895. - PH XVI, 1985, p. 48 - 58.
- Šor, T. On the Studies of the Works of Mikhail Lermontov at Tartu University. - PH XIX, 1987, p. 24 - 35.
- Salupere, M. Some Additional Materials on the Work of Prof. Kaissarov in Setting up a Field Printing Shop in 1812 - 1813. - PH XIII, 1983, p. 154 - 164.
- Issakov, S. V.A. Žukovski and Tartu University. - PH XIII, 1983, p. 164 - 175.
- Issakov, S. Some Facts of the Biography of Prof. A.S. Yachtchenko. - PH XIX, 1987, p. 187 - 199.
- Boikov, V. Ernst Felsberg and Tartu University. - PH XIX, 1987, p. 34 - 48.
- Šor, T. Research Papers of the Students of Tartu University on the Russian History and Literature (1840 - 1900). - PH XIII, 1983, p. 175 - 184.

Jurisprudence

- Rahumaa, E., Järvelaid, P. The Teaching of International Law at Tartu University in the Second Half of the 19th Century and at the Beginning of the 20th Century. - PH XIX, 1987, p. 199 - 214.
- Jemeljanova, I. P.L. Moroshkin, Specialist in the History of Russian Law and Gustav Ewers. - PH XIX, 1987, p. 179 - 187.
- Rahumaa, E., Järvelaid, P. Friedrich Fromhold Martens and the Specialists in Law of Tartu University. - PH XVI, 1985, p. 68 - 76.
- Tsanturia, L., Järvelaid, P. Prof. I. Surguladze - a Graduate of Tartu University. - PH XVI, 1985, p. 76 - 84.

Student Body

- Viiralt, M. The Students' Regional Background and Social Structure at Tartu University in 1802 - 1820. - PH XVI, 1985, p. 24 - 33.
- Kudu, E. On the Students' Mutual Contacts and Attempts at Establishing Students' Organizations in the 1st Decade of the 19th Century. - PH XVI, 1985, p. 33 - 40.
- Tamul, S. The Activities of the Students' Literary and Music Circles in Tartu in 1880 - 1917. - PH XVI, 1985, p. 96 - 105.

Tamul, S. The Participation of the Graduates of Tartu University in the Activities of the Theatre and Music Society "Estonia". - PH XIX, 1987, p. 91 - 99.

Bibliography

Dubjeva, L. Classification of Sciences and Compiling Systematized Catalogues in the Scientific Library of Tartu University. - PH XIX, 1987, p. 145 - 154.

Noodla, K. On the Private Libraries of the Lecturers of Tartu University in the Second Half of the 19th Century. - PH XIX, 1983, p. 11 - 22.

Klement, V. The Ties of the University Library and St. Petersburg in 1802 - 1839. - PH XIII, 1983, p. 3 - 11.

Nurk, T. Karl Morgenstern's Writings on Art. - PH XIII, 1983, p. 22 - 33.

III. TARTU UNIVERSITY IN 1919 - 1940

Miscellaneous

Auli, T. The Role of Grant-Assisted Scholars in the Formation of Scientific Staff in 1919 - 1939. - PH XIX, 1987, p. 80 - 91.

Kukk, I. The Re-evacuation of the University Properties in 1919 - 1930. - PH XXII (I), 1989, p. 122 - 134.

Ligi, H. How the Learned Estonian Society Became an Estonian Society. - PH XXII (I), 1989, p. 102 - 109.

Kivimäe, J., Rosenberg, T. On the Activities of the Academic Historical Society (1920 - 1941). - PH XVI, 1985, p. 134 - 144.

Paatsi, V. Johannes Gabriel Granö as a Pioneer in the Studies of Estonian Local Lore. - PH XIX, 1987, p. 56 - 70.

Riisma, K. The Role of Tartu University and Academic Societies Affiliated to It in the Foundation of the Estonian Academy of Sciences. - PH XXII (I), 1989, p. 90 - 102.

History

Linnus, J. Ethnography and Museology at Tartu University in 1919 - 1940. - PH XXII (I), 1989, p. 50 - 63.

Rosenberg, T. The Historian Otto Liiv as a Grant-Assisted Scholar of Tartu University. - PH XVI, 1985, p. 112 - 122.

Rosenberg, T. The Historian and Archivist Otto Liiv as a Lecturer of Tartu University. - PH XIX, 1987, p. 48 - 56.

Philosophy

Ruutsoo, R. On the Tradition of Personalist Philosophy at Tartu University in 1920 - 1940. - PH XIX, 1987, p. 165 - 179.

Psychology

Tulviste, P. Psychology at Tartu University in 1919 - 1988. - PH XXII (I), 1989, p. 63 - 68.

Üprus, S. The Laboratory of Experimental Psychology of Tartu University and Its Economic Conditions in 1922 - 1944. - PH XIX, 1987, p. 159 - 165.

Ruutsoo, R. On Konstatin Ramul's Philosophical Views. - PH XIII, 1983, p. 51 - 60.

Linguistics

Vääri, E. Johannes Voldemar Veski as a Lecturer and Developer of Literary Estonian. - PH XXII (I), 1989, p. 5 - 23.

Alvre, P. Lauri Kettunen as a Lecturer and Researcher into Estonian and Other Finno-Ugric Languages. - PH XXII (I), 1989, p. 23 - 35.

Kingisepp, V.-L. Some Viewpoints on the Theory of Linguistics in Jaan Jõgever's Manuscripts. - PH XIX, 1987, p. 5 - 16.

Jurisprudence

Pöder, T. Nikolai Maim - the First Professor of State Law of Estonian Nationality at Tartu University. - PH XXII (I), 1989, p. 35 - 50.

Järvelaid, P., Pöder, T. Jüri Uluots - the First Professor of the History of Estonian Law of Estonian Nationality. - PH XXII (I), 1989, p. 41 - 48.

Student Body

Tamul, S. Formation of the Students' Societies and Corporations in the 1920ies. - PH XXII (I), 1989, p. 68 - 90.

Paatsi, V. The Department of Learning Homeland of the Estonian Students' Society - The Initiator of the Studies in Local Lore. - PH XVI, 1985, p. 105 - 112.

Bibliography

Ermel, M. The Library of Tartu University in 1919 - 1940. - PH XXII (I), 1989, p. 109 - 122.

IV. TARTU UNIVERSITY IN 1940 - 1989

Miscellaneous

- Paukson, A. The Reevacuation of the University Properties in 1944 - 1945. - PH XXII (I), 1989, p. 145 - 154.
- Hirvlaane, M. The Influence of Political Reorganizations on Research Work at Tartu University, 1944 - 1950. - PH XXII (I), 1989, p. 154 - 176.
- Ant, J., Raid, L. The Influence of the 8th Plenum of the Central Committee of the Estonian Communist Party on Tartu State University. - PH XXII (I), 1989, p. 176 - 188.
- Riisma, K. The Scientific Research Institute of Tartu University. - PH XXII (I), 1989, p. 134 - 145.
- Hirvlaane, M. Formation of the Structure of the Direction of Scientific Research at Tartu State University. - PH XIX, 1987, p. 109 - 118.
- Rajasalu, I. The Foundation and Activities of the Tartu Department of the Estonian Teadus (Science) Society in 1961 - 1972. - PH XIII, 1983, p. 134 - 143.
- Hirvlaane, M. The Scientific Contacts of the Universities of Tartu and Leningrad. - PH XVI, 1985, p. 158 - 165.
- Reinfeldt, M. The Science Days and Exhibitions on the Occasion of the 350th Anniversary of Tartu State University. - PH XIII, 1983, p. 143 - 154.

History

- Trummal, V. The Role of Tartu State University in Training Archeologists in 1944 - 1980. - PH XIII, 1983, p. 125 - 134.
- Luts, A. The Teaching of Ethnographers at Tartu State University in 1944 - 1984. - PH XVI, 1985, p. 177 - 188.
- Luts, A. The Themes of the Course and Diploma Papers in the Field of Ethnography at TSU in 1945 - 1985. - PH XIX, 1987, p. 99 - 109.
- Linnus, J. Student - a Helper of the Museum of Ethnography. - PH XIII, 1983, p. 41 - 51.

Defectology

- Reinmaa, A. Tartu University as the Teaching and Research Centre of Defectology in 1968 - 1988. - PH XXII (II), 1989, p. 15 - 27.

Linguistics

- Künnap, A. Finno-Ugristics at Tartu State University in 1944 - 1982. - PH XIII, 1983, p. 82 - 90.

- Vääri, E. The School of Finno-Ugristics of Academician Paul Ariste. - PH XIX, 1987, p. 16 - 24.
- Rätsep, H. The Studies of the Estonian Language at Tartu State University in 1944 - 1982. - PH XIII, 1983, p. 60 - 70.
- Kuldsepp, T. Staff Members of Tartu State University as Lecturers of the Estonian Language in Finnish Universities. - PH XIII, 1983, p. 119 - 125.
- Laugaste, E. Folkloristics at Tartu State University in 1944 - 1982. - PH XIII, 1983, p. 105 - 119.
- Vääri, E. The Role of Tartu University in the Studies of the Livonians and their Language. - PH XIII, 1983, p. 90 - 101.
- Valmet, A. Expeditions of the Students of TSU for Collecting Estonian Dialects in 1944 - 1982. - PH XIII, 1983, p. 70 - 82.
- Ariste, P. The Expeditions of the Students of TSU to Ingria. - PH XIII, 1983, p. 101 - 105.
- Hone, L., Mutt, O. The Ties of the Department of Foreign Languages with the Other Higher Schools and Research Institutes in the Soviet Union and Abroad. - PH XVI, 1985, p. 144 - 158.
- Hone, L. The Studies of the English Philologists of TSU in the Field of Teaching Methods and their Practical Help to Estonian Schools in 1961 - 1985. - PH XIX, 1987, p. 35 - 43.
- Issakov, S. The Teaching of Russian Literature and Russian-Estonian Literary Ties at Tartu University in the Soviet Period. - PH XXII (II), 1989, p. 103 - 115.
- Zagradskaya, S. The Beginning and Development of Machine Translation at Tartu University in the 1960ies. - PH XXII (II), 1989, p. 116 - 124.

The Faculty of Law

- Saarsoo, H. The Teaching of Criminal Procedure in the Law Faculty of Tartu University in 1944 - 1988. - PH XXII (II), 1989, p. 38 - 43.
- Nigola, K., Rebane, I., Sootak, J. The Instruction and Study of Criminal Law in the Law Faculty of Tartu University in 1944 - 1988. - PH XXII (II), 1989, p. 27 - 38.
- Pruks, P. The Teaching of Criminalistics and Expert Examination at Tartu University in 1945 - 1985. - PH XIX, 1987, p. 229 - 237.

- Pruks, P. The Teaching of Criminalistics and Expert Examination at Tartu University in 1927 - 1988. - PH XXII (II), 1989, p. 58 - 70.
- Leps, A. The Law Faculty of Tartu University and the Development of Criminology in Soviet Estonia. - PH XXII (II), 1989, p. 43 - 52.
- Allik, M., Sootak, J. The Work of the Lecturers of the Subdepartment of Criminal Law and Procedure in Working out the Draft of the Criminal Code of the ESSR and the First Publications in Criminology. - PH XIX, 1987, p. 237 - 243.
- Varul, P. The Role of Prof. Ilmar Rebane in Working out the Theory of Legal Responsibility. - PH XXII (II), 1989, p. 70 - 82.
- Sepp, H. The Work of Prof. Endel Laasik in the Development of the Science of Civil Law. - PH XXII (II), 1989, p. 82 - 90.
- Kelder, V., Laasik, E. The Ties of the Subdepartment of Civil Law and Procedure with the Higher Schools of the Other Republics. - PH XVI, 1985, p. 195 - 202.
- Kelder, V., Varul, P. The Ties of the Subdepartment of Civil Law and Procedure with Moscow Scientists. - PH XXII (II), 1989, p. 90 - 103.
- Maruste, R. The Role of Tartu University in the Development of Law Psychology in Soviet Estonia (1966 - 1988). - PH XXII (II), 1989, p. 52 - 58.
- Apsitis, R., Järvelaid, P. The Role of Tartu University in the Formation of the Law Faculty of the Latvian University. - PH XVI, 1985, p. 84 - 90.
- Apsitis, R., Järvelaid, P. The Scientific and Pedagogical Contacts of the Law Faculties of the Universities of Tartu and Latvia in 1950 - 1985. - PH XVI, 1985, p. 214 - 229.
- Sootak, J., Froš, A. The Ties of the Scientific Societies of the Students of the Law Faculty with the Higher Schools of the Other Republics. - PH XVI, 1985, p. 188 - 195.
- Kelder, V. Thoughts and Recollections of the Teaching of Agricultural Law at TSU in 1944 - 1985. - PH XIX, 1987, p. 243 - 251.

Student Body

Liim, A. The National Composition of the Student Body of TSU in 1944 - 1988. - PH XXII (II), 1989, p. 3 - 14.

Bibliography

Peep, L. On the Development of Information Service System in the Field of the Humanities at Tartu University. - PH XVI, 1985, p. 165 - 177.

SISUKORD

<u>A. Liim.</u> Tartu Ülikooli üliõpilaste rahvuskoosseis aastail 1944 - 1988.....	3
<u>A. Reinmaa.</u> Tartu Ülikool defektoloogiaeriala õppe-teaduskeskuseks aastail 1968 - 1988.....	15
<u>K. Nigola, I. Rebane, J. Sootak.</u> Kriminaalõiguse õpetamisest ja uurimisest Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas 1944 - 1988.....	27
<u>H. Saarsoo.</u> Kriminaalprotsessi õpetamine Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas aastatel 1944 - 1988.....	38
<u>A. Leps.</u> Tartu Ülikooli õigusteaduskond ja kriminoloogia areng Nõukogude Eestis.....	43
<u>R. Maruste.</u> Tartu Ülikooli osa õiguspsühholoogia arengus Nõukogude Eestis (1966 - 1988).....	52
<u>P. Pruks.</u> Kriminialistika ja kohtuekspertiisi õpetamisest Tartu Ülikoolis 1927 - 1988.....	58
<u>P. Varul.</u> Professor Ilmar Rebase osa õigusliku vastutuse teooria väljatöötamisel.....	70
<u>H. Sepp.</u> Professor Endel Laasiku tegevus tsiviilõigusteaduse arendamisel.....	82
<u>V. Kelder, P. Varul.</u> Tsiviilõiguse ja -protsessi kateedri kontaktidest Moskva teadlastega.....	90
<u>S. Issakov.</u> Vene kirjanduse õpetamisest ja vene-eesti kirjandusalastest sidemetest Tartu Ülikoolis nõukogude perioodil.....	103
<u>S. Zagradskaja.</u> Masintõlke sünd ja areng Tartu Ülikoolis 1960. aastatel.....	116
Isikunimede register.....	125
Bibliographia humanitaria "Tartu ülikooli ajaloo küsimusi" XIII, XVI, XIX, XXII (1983 - 1989).	132

СОДЕРЖАНИЕ

<u>А. Лийм.</u> Национальный состав студентов Тартуского университета в 1944 - 1988 годах.....	3
<u>А. Рейнмаа.</u> Отделение дефектологии Тартуского университета как научный и учебный центр в 1968 - 1988 годах.....	15
<u>К. Нигола, И. Ребане, Я. Соотак.</u> О преподавании и исследовании уголовного права на юридическом факультете Тартуского университета в 1944 - 1988 гг.	27
<u>Х. Саарсоо.</u> Преподавание уголовного процесса на юридическом факультете Тартуского университета в 1944-1988 гг.....	38
<u>А. Лепс.</u> Юридический факультет Тартуского университета и развитие криминологии в Советской Эстонии.....	43
<u>Р. Марусте.</u> Роль Тартуского университета в развитии юридической психологии в Советской Эстонии (1966-1988).....	52
<u>П. Прукс.</u> О преподавании криминалистики и судебной экспертизы в Тартуском университете в 1927 - 1988 гг.....	58
<u>П. Варул.</u> Роль профессора Ильмара Ребане в разработке теории правовой ответственности.....	70
<u>Х. Сепп.</u> Деятельность профессора Энделя Лаасика в деле развития науки гражданского права.....	82
<u>В. Кельдер, П. Варул.</u> О контактах кафедры гражданского права и процесса с учеными Москвы.....	90
<u>С. Исаков.</u> Изучение истории русской литературы и русско-эстонских литературных связей в Тартуском университете в советский период.....	103
<u>С. Заградская.</u> Рождение машинного перевода в ТГУ и его развитие в шестидесятые годы.....	116
Указатель имен.....	125
Bibliographia humanitaria "Вопросы истории Тартуского университета" XIII, XVI, XIX, XXII (1983 - 1989).	132

CONTENTS

<u>A. Liim.</u> The National Composition of the Student Body of Tartu University in 1944 - 1948.....	3
<u>A. Reinmaa.</u> Tartu University as the Teaching and Research Centre of Defectology in 1968 - 1988.....	15
<u>K. Nigola, I. Rebane, J. Sootak.</u> The Instruction and Study of Criminal Law in the Law Faculty of Tartu University in 1944 - 1988.....	27
<u>H. Saarsoo.</u> The Teaching of Criminal Procedure in the Law Faculty of Tartu University in 1944 - 1988...	38
<u>A. Leps.</u> The Law Faculty of Tartu University and the Development of Criminology in Soviet Estonia.....	43
<u>R. Maruste.</u> The Role of Tartu University in the Development of Law Psychology in Soviet Estonia (1966 - 1988).....	52
<u>P. Pruks.</u> The Teaching of Criminalistics and Expert Examination at Tartu University in 1927 - 1988...	58
<u>P. Varul.</u> The Role of Professor Ilmar Rebane in Working out the Theory of Legal Responsibility.....	70
<u>H. Sepp.</u> The Work of Professor Endel Laasik in the Development of the Science of Civil Law.....	82
<u>V. Kelder, P. Varul.</u> The Ties of the Subdepartment of Civil Law and Procedure with Moscow Scientists...	90
<u>S. Issakov.</u> The Teaching of Russian Literature and Russian-Estonian Literary Ties at Tartu University in the Soviet Period.....	103
<u>S. Zagradskaya.</u> The Beginning and Development of Machine Translation at Tartu University in 1960ies.	116
Name Index.....	125
Bibliographia humanitaria "Some Problems of the History of Tartu University".....	132